

PETR FIALA a FRANTIŠEK MIKŠ / Konzervatismus
dnes: návrat k člověku a jeho místu ve světě

JOSEF MLEJNEK JR. / Boj o duše, nebo politická válka?
Pravoslavná církev Ukrajiny

JAN ŠVÁBENICKÝ / Italský western
ve stopách marxistické ideologie

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Rozhovor s BOHUMILEM NEKOLNÝM

TOMÁŠ MAZAL / Claudio Magris – 80 let

IVANA RYČLOVÁ / Vzpomínka na Jiřího Honzíka

Vaši nejmilejší básníci? / JIŘÍ HANUŠ

Téma: Historie rodiny Löw-Beerů a její sepětí
s Brnem a Moravou

Ročník XI. (XXX.) • cena čísla 120 Kč • Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

2/2019

h

host
literární
měsíčník

téma
**Milan
Kundera**

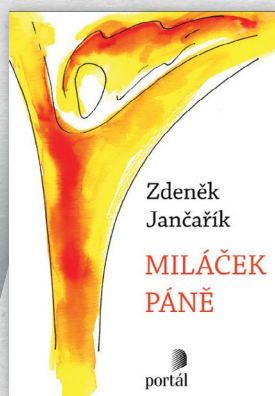
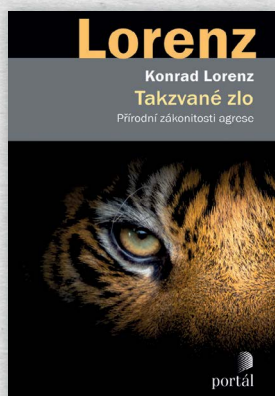
Jiří Kratochvíl:
Potřebujeme
literárního piráta

Nová povídka
Bianky Bellové
Delirium

casopis.hostbrno.cz

Novinky z Portálu

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL:
Praha 1, Jindřišská 30 /
Praha 8, Klapkova 2

obchod.portal.cz

 portál

Editorial: Alain Finkielkraut 2

Texty /

PETR FIALA A FRANTIŠEK MIKŠ

Konzervatismus dnes:

návrat k člověku a jeho místu ve světě 3

R. W. JOHNSON

Británie a evropské integrační úsilí –

problematický vztah 13

JOSEF MLEJNEK JR.

Boj o duše, nebo politická válka? Pravoslavná

církev Ukrajiny sice obdržela autokefalitou,

pravoslaví se však kvůli tomu ocitlo v rozkolu . . . 22

FABRICE HADJADJ

Apokalypsa jako milost 34

Rozhovor /

Čekání na Hitlera. Druhá část rozhovoru

se STEPHENEM KOTKINEM 39

Téma: Historie rodiny Löw-Beerů a její sepětí s Brnem a Moravou /

„O tom, že je naše rodinná historie
pozoruhodná, jsem věděl již od mládí...“

Rozhovor s DANIELEM LOW-BEEREM 45

DANIEL LOW-BEER

„Proč se nezeptáš na směr, ani když už ses ztratil?“

Ukázka z knihy Daniela Low-Beera *Archy* 51

KRISTINA KOHOUTOVÁ

Brněnské návraty – tři rodiny, čtyři kontinenty . . 60

Kultura /

JAN ŠVÁBENICKÝ

Italský western ve stopách marxistické ideologie . . 62

Kulturní elity promarnily svůj vliv.

Rozhovor s BOHUMILEM NEKOLNÝM 72

Výročí: Claudio Magris /

TOMÁŠ MAZAL

Terst: daleko odkud a zpět.

Claudio Magris – 80 let 78

Vzpomínka: Jiří Honzík /

IVANA RYČLOVÁ

S jiskrou v oku a se stoletím za zády.

Vzpomínka na Jiřího Honzíka 83

Z básní JIŘÍHO HONZÍKA 86

Vaši nejmilejší básníci? /

JIŘÍ HANUŠ

Soběstačná hudba 89

Nad knihami /

LUCIE TUČKOVÁ

Listování básnickými sbírkami

Miloše Doležala 93

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník XI. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXX.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803w988 • **Na obálce** Interiér vily Löw-Beer v Brně, Drobného 22; foto MgA. Tomáš Dittrich • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Editorial:

Alain Finkelkraut

Jako výraz solidarity s francouzským filozofem a esejistou Alainem Finkelkrautem (1949), nesmyslně a arogantně napadaným revolučními „žlutými vestami“, publikujeme jeho text, který jsme uveřejnili v knize Jedině to je přesné (CDK, Brno 2017). Jedinou možnou intelektuální odpovědí na útoky proti tomuto vynikajícímu mysliteli je přihlásit se k jeho dílu a doporučit je laskavému čtenáři. (Jiří Hanuš)

Cesta po Francii

Více než dvě třetiny Francouzů se domnívají, že ve Francii je příliš cizinců, a téměř stejný podíl jich říká, že už se tu necítí tak doma jako dříve. Deník *Le Monde*, který průzkum objednal, z toho dochází k závěru, že Francie trpí nemocí, o níž od historiků víme, že se vrací – strachem z Jiného. Je tato diagnóza trefná?

Bývalý novinář deníku *Libération* Éric Dupin se v rámci velké reportáže o Francii vypravil do Tourcoing u Lille. Když se procházel zdejší čtvrtí Bourgogne, necítil na sobě nepřátelské pohledy, ale měl „trochu tíživý pocit“, že se nachází „na téměř výlučně arabském území. [...] Všechny obchody jsou specializované. Pekařství se jmenuje ‚Farahův chléb‘. Internetová kavárna a prodejna počítačových her ‚bled.com‘. Řeznictví je samozřejmě halal. Jsou tu jen dvě kavárny, bez vývěsní cedule a výkladní skříně. Prosté místnosti v přízemí bytových domů, kde sedí pouze muži, často pokročilého věku, a mastí karty.“

Před touto poslední epizodou své návštěvy v Tourcoing se Éric Dupin setkal s Claudem Levasseurem, aktivním duchodcem, který pracuje v místním solidárním společenství Emauzy. Tento nenápadný muž odsuzuje rasistické postoje některých vlastních příbuzných, ale trápí ho, že se některé čtvrti Tourcoing podobají arabské pevnosti, kasbě: „Nedráždí to, pokud tam nežijete. Často ale jezdím do Maroka a mám

dojem, že to nejsou stejní lidé. V Maroku cítíte, že kontakt s vámi je vřelý, oni tam jsou doma. Tady, v muslimské čtvrti, už doma nejste vy. Vyrostla tu jakási nedůvěřivost. Prostě když tudy procházíte, tak se na vás dívají...“ Claude Levasseur nemá strach z Jiného, ale těžko se smiřuje s tím, že se stává jiným v Tourcoing. Trápí ho, že už se doma necítí doma. Vůči cizincům není nepřátelský, ale s úžasem zjišťuje, že se ocitl „v cizině ve své vlastní zemi“. Tato situace a tento pocit jsou něco nového. Ale pro *Le Monde* a pro všechny výzkumníky, na které se tento list pravidelně obrací, se jedná o *znovuvynoření*. O nic nového na poli francouzské migrény. Upadáme zpátky do dřívějšího stavu, vracejí se patologie dobře známé z boulangerismu, Dreyfusovy aféry a třicátých let. „Nacionalismus, protekcionismus, xenofobie – všechno je tu skutečně znovu,“ píše Pierre Rosanvallon ve *Společnosti rovných*. A na podporu této teze připomíná pamflet Maurice Barrèse z roku 1893 *Proti cizincům* (*Contre les étrangers*). Ale existovali na konci třicátých let džihádisté? Existovali alespoň rappeři? Kde byl ekvivalent Al-Káidy? Kdo zpíval *Mrdeji Francii* (*Nique la France*)? Bylo spisovatelům, karikaturistům nebo filozofům vyhrožováno smrtí? Zpochybňovali žáci veřejných škol výuku z náboženských důvodů? Ti, kdo v dnešku spatřují strach z Jiného, mají panický strach z reality a do těchto srovnání se tak zoufale pouštějí jenom proto, aby před ní utekli.

Konzervatismus dnes: návrat k člověku a jeho místu ve světě

PETR FIALA A FRANTIŠEK MIKŠ

Následující text je ukázkou páté kapitoly z připravované knihy *Konzervatismus dnes: politika, společnost a zdravý rozum v době nerozumu*. Kniha do velké míry vychází z obsáhlé studie, napsané v loňském roce v rámci projektu „The Future of Conservatism in Europe“ pro New Direction, nadaci pro evropskou reformu, založenou pod patronací baronky Margaret Thatcherové.¹ Autoři v ní shrnují své politicko-filosofické úvahy, jež již delší čas publikují v revui *Kontexty* a v dalších časopisech a publikacích. Zamýšlejí se nad tím, jak v dnešním světě uchopit konzervativní myšlenkovou tradici, zejména tu anglosaskou, a jak ji lze využít v současné pravicové politice. Na knihkupeckých pultech by se kniha měla objevit počátkem května letošního roku.

Britský žurnalista a spisovatel David Goodhart ve své poslední knize *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*² píše o tom, že občany západních demokracií můžeme (s jistou mírou zjednodušení) rozdělit do dvou skupin: na ty, jejichž životy jsou mobilní, tedy globální občany, kteří jsou doma všude, a vlastně nikde (tzv. *anywheres*), a na ty, kteří jsou zakořeněni v konkrétním národě, společenství, kultuře, místě a rodině (tzv. *somewheres*). Následně ukazuje, jak západní politici už po několik desetiletí upřednostňují první skupinu na úkor té druhé, jak zanedbávají ty, kteří někam patří, ačkoli tvoří drtivou většinu. Jejich vztah k vlastnímu společenství je mělký, nesnaží se hájit jeho hodnoty a specifika, zachovávat je a předávat dál. Nezáleží jim nijak zvlášť na vlastních lidech ani zemi. Především proto se dnes *somewheres* cítí tradiční politikou a politiky zrazeni a opuštění a podléhají nejrůznějším populistickým hnutím. Ta nejčastěji vedou nekonvenční vůdci, kteří se prezentují

jako mluvčí zapomenutých mas a vystupují proti tzv. „elitám“.

Populistická revolta, o níž se dnes v Evropě i ve Spojených státech mluví, má původ v odporu vůči oslabování všech přirozených a tradičních vazeb člověka, v touze po zakořeněnosti. Nejde primárně o nebezpečný nacionalismus, jak se nám snaží namluvit odcizené liberálně-levicové elity, ale o přirozený patriotismus, potřebu někam patřit. Lidé hledají ve svých životech oporu, odmítají se stát globálním davem spotřebitelů, řízeným marketéry a finančními experty. Většinou je cizí vize globalizovaného unifikovaného světa, v němž už nebudou existovat žádné hranice a namísto národů se jím budou potulovat jen konzumní kmeny, vyznávající tu či onu obchodní značku. Být odněkud a někam patřit, mít k něčemu pevné vazby je pro většinu lidí přirozenou potřebou.

Za dva největší protesty voličů v nedávné době Goodhart považuje brexit a vítězství Donalda Trumpa

v amerických prezidentských volbách. Nechme stranou otázku, do jaké míry jsou obě vítězství výsledkem populistické revolty a do jaké míry revolty konzervativní. Nejspíš jde o směsici obojího. Populismus a konzervatismus reagují na stejné negativní jevy a společenské problémy. Jak tvrdí britský konzervativní komentátor John O'Sullivan, každá revolta vždy začíná přirozenou populistickou reakcí na problematickou a nesrozumitelnou situaci, často přemrštěnou a nesystémovou.³ Konzervatismus je pak uměřenější a složitější vědomí stavu světa a jeho reakce vždy vychází z úcty k tradicím a demokratickým institucím. Nabízí tak alternativu nejen vůči liberálnímu či levicovému progresivismu, ale i vůči vulgárnímu populismu, ať už má jakoukoli podobu. Je uměřenou demokratickou alternativou mezi oběma extrémami.

Mrzačení Česka

Skutečnost, že hlavní dělicí linie v politice nově povede mezi lokalismem a globalismem, si před lety uvědomil Viktor Orbán, který v Maďarsku se svou konzervativní pragmatickou politikou, reagující na všední problémy obyčejných lidí, už třikrát jasně vyhrál volby. Jeho recepty jistě nelze automaticky přebírat (naše situace i mentální nastavení jsou jiné) ani přehlížet některé krajnosti, ale jím nastavený směr stojí za pozornost. Prosperita naší země, ale i kvalita života v obcích a městech závisí na aktivních lidech, kteří někam patří. Na lidech, kteří pracují, riskují, vytvářejí pracovní příležitosti pro druhé a vydělané peníze znovu investují do rozvoje své firmy a své obce. Tito lidé většinou nejsou zajímaví ani pro média, ani pro ambiciózní politiky posedlé agendou *anywheres*, kteří jim život spíše ztrpčují. Pokud je však obětujeme, brzy zjistíme, že jsme obětovali kus naší země. Jedním z hlavních úkolů současného konzervatismu proto je, aby se tito lidé opět stali středem zájmu politiky.

Již zmíněný John O'Sullivan nabídl jednoduchou a výstižnou definici konzervativního postoje: „Stát má být takový, jaký si přeje společnost, nikoli společnost taková, jakou si přeje stát. Státní organizmus má citlivě zrcadlit potřeby společnosti.“⁴ Takový stát musí být uvnitř malý a efektivní, navenek naopak silný a sebevědomý. Dnes je tomu přesně naopak. Státu je tu pro vlastní občany příliš, ale navenek vůči cizím zájmům a tlakům málo. Konzervativní pravice musí obrátit současný neblahý trend, kdy se slabý stát rozpouští v mezinárodních strukturách a nadbíhá velkým nadnárodním firmám, které všemožně zvýhodňuje před vlastními ekonomicky aktivními občany. Ty naopak dusí, nesmyslně kontroluje a podvazuje jejich invenci a aktivitu. Stát tak dnes často pracuje proti vlastním občanům, proti vlastní společnosti, nikoli v její prospěch. Publicista Petr Holub vystihl tento trend velmi přesně, když ho v titulku jednoho nedávného textu nazval „Mrzačením Česka“. Navyšování počtu úředníků a kontrolorů, neoprávněné zajišťovací příkazy ničící zdravé firmy, účelové stíhání živnostníků za malichernosti jenom proto, že prémie kontrolorů závisejí na jejich horlivosti, tedy počtu udělených pokut. Jeden příklad za všechny:

V kavárně malého města dopíjejí své šálky dvě dámy, pak požádají číšníka a majitele v jedné osobě o účet. Vytiskne ho z pokladny EET a položí ho na stůl. „Co to děláte? Účtenku musíte dát zákazníkovi do ruky,“ vykřikne jedna ze zákaznic. Druhá mezitím paragon studuje a upozorní, že v údajích o čase chybí vteřiny. „Tak zaplatíte dva tisíce korun,“ shrnuje bilanci návštěva z finančního úřadu. Kavárník provozuje podnik jako víceméně dobročinnou činnost a dotuje ji z jiných zdrojů, aby přátelům umožnil zde vystavovat výtvarná díla. Po odchodu kontroly se zhroutí.

Úřednice měly pravdu, že na účtence musejí být vteřiny. Zákon to sice nevyžaduje, ovšem předpis je součástí metodiky Finanční správy vydané

pro potřeby EET 15. května 2017. Požadavek na předání účtenky do ruky je šikana.⁵

Již šest let vládne v České republice ANO Andreje Babiše spolu se socialistickou ČSSD. Přestože se čekalo, že obě strany budou mít zcela protikladné zájmy – ČSSD obhajobu sociálně slabších a prosazování sociální rovnosti, ANO naopak prosazování zájmů velkého byznysu –, překvapivě rychle našly společnou řeč. Jejich agenda je zaměřena především proti *somewheres*: je to bezprecedentní útok na zdejší střední třídu, na podnikavé a aktivní lidi a na jejich svobodu. U socialistů vlastně nic překvapivého, vyvolávání závisti a státní dirigismus mají takřikajíc v genech. Andrej Babiš touto politikou zase odvádí pozornost od vlastního podnikání a přenáší lidovou závist a nenávist o několik pater níž, na ulici. Politika proto byla v posledních několika letech definitivně postavena z nohou na hlavu. Místo aby stát podporoval a motivoval své vlastní aktivní občany, spoutává je hustou sítí byrokratických předpisů, kontrol a administrativních absurdit. A různými pobídkami, daňovými úlevami a dotacemi zvýhodňuje nadnárodní korporace a na stát napojený velký byznys, především pak ten, který vlastní současný premiér. Nepodaří-li se tento nebezpečný trend zastavit, může se Česká republika brzy proměnit v kolonii hranatých mobilních montoven a obřích „kolchozů“, smutně trčících z nekonečných lánů žluté řepky.

Předpisy nade mnou a pusto ve mně

Vnitřní narůstání a rozpínání státu dnes ztělesňuje zejména bující byrokracie a metastázující normotvorba, jež v dosud nevídané míře zahlcují naše životy. „Většina úředníků se na veřejnosti zdá nevšimavá,“ dovídá se K., hlavní postava Kafkova *Zámku*. „Občas není ale ani jasné, kdo je úředník a jakou má funkci. Některá výběrová řízení na úřednické místo trvají roky a jsou ‚přerušena‘ až kandidátovým úmr-

tím. Skutečnému úřednímu rozhodnutí předchází bezpočet drobných šetření a úvah, vyžaduje léta práce nejlepších úředníků, a to i tehdy, jestliže ti úředníci hned od počátku znají konečné rozhodnutí. A existuje vůbec nějaké konečné rozhodnutí? Od toho jsou tu kontrolní úřady, aby k němu nedošlo,“ popisuje Kafka absurdní byrokratický svět, který se dnes pozvolna stává realitou.

Všichni to známe a pociťujeme na vlastní kůži, ale v médiích se o tom paradoxně moc nemluví. Pokoušet se v naší zemi něco aktivně dělat – od drobného podnikání (třeba takového provozování kavárny) přes činnost v nějakém spolku až po stavbu rodinného domu – je stále větší úřední horor. Každý se co chvíli setkává s takovou byrokratickou absurditou a šikanou, že u toho zůstává rozum stát. Nemá přitom valný smysl útočit na úředníky samotné, neboť dělají „jen svou práci“ (někdy víceméně strojově, jindy fanaticky). Na vině je vše zahlcující systém a podivná etatistická, levicová „filosofie“, jež vše prostupuje. Dokonce i dotyčný úředník dnes někdy udiveně kroutí hlavou nad absurditou určitého rozhodnutí, jež zjevně odporuje zdravému rozumu, ale které přesto musí prosazovat a vymáhat. Jeho stanovisko je však nemilosrdně chladné a výmluva vždy stejná: „Já vím, rozumím vám, ale kontrola a předpisy nade mnou!“

Německý filosof Immanuel Kant, jeden z největších evropských myslitelů, v jedné ze svých *Kritik*⁶ napsal proslulou větu, která vstoupila do širšího povědomí: „Dvě věci naplňují mysl vždy novým a rostoucím úžasem a úctou, čím častěji a více o nich člověk rozjímá: hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně.“ Otázkou ovšem je, zda to ještě platí. Dnes budujeme svět mravní neodpovědnosti, byrokratické neosobnosti a alibismu. Například úředník je dnes tlačěn k tomu, aby přestal být myslící a cítící bytostí a osobností, o nějakém Kantově mravním zákonu ani nemluvě. Má z principu zakázáno používat zdravý rozum, cit pro nuance, morální úsudek, nesmí přihlídnout ke specifčnosti

či citlivosti dané situace. Má se řídit výhradně hustou formalistickou metasítí neosobních předpisů, vyhlášek a zákonů, jež dnes visí nad našimi hlavami namísto pověstného Kantova „hvězdného nebe“. A musí je i tvrdě uplatňovat, hlava nehlava, pokud si chce své místo zachovat.

Pokud dnes úředník náhodou rozhodne v souladu se zdravým rozumem, nikoli podle aktuálního nastavení byrokratické formalistické metasítě, jiný bdělý úředník či kontrolor to zaznamená a následuje postih. Ti nahoře kontrolují ty dole, a ti dole zase kontrolují ty nahoře. Každý kontroluje každého, což je díky rychle se rozvíjející digitalizaci stále snazší. Tento totální dohled, jehož se v menší či větší míře všichni účastníme, degraduje náš lidský svět na nehumánní společnost neosobní kontroly, paralyzuje smysluplnou lidskou činnost i samu efektivitu práce. „Kontrola a předpisy nade mnou a pusto ve mně,“ chtělo by se parafrázovat Kantovu maximu.

„Žádná společnost nepřežije, bude-li trvat na socialistickém omylu, že má k dispozici neomezené množství spolehlivých úředníků a neomezené množství prostředků na jejich financování,“ tvrdil již G. K. Chesterton. Snaha regulovat, byrokraticky ovládnout a dostat pod kontrolu každý detail společnosti je scestná a nebezpečná. Konzervativní pravice jí proto musí systematicky a efektivně čelit. Pod jednu šablonu nelze napasovat miliony různých situací, které v rámci lidských vztahů vznikají, neboť ani sebepodrobnější norma nemůže postihnout nekonečnou rozmanitost lidského bytí. V důsledku toho jsou denně porušovány tisíce různých norem (v tisících případech), protože jinak by lidé vůbec nebyli schopni existovat. To ovšem znamená, že stále větší část lidské existence se odehrává tak trochu mimo legální rámec. Žádný občan není schopen dodržovat úplně všechna nařízení, která se na něj ze všech stran valí. V České republice dnes máme v platnosti něco kolem dvou milionů právních norem, nejrozumnějších zákonů, vyhlášek, nařízení vlády,

opatření ministerstev, krajů a obcí. A nové a nové zákony a předpisy se na lidi stále hrnou. Většina debaty se přitom nevede o tom, *co budeme dělat*, ale *jak to budeme dělat* nebo *kdo to bude dělat*. Formalistická byrokracie v podobě nařizovaných a v lepším případě doporučených postupů, návodů a norem ovládá náš život do té míry, že podvazuje racionální, svobodné, individuální i skupinové rozhodování a vlastně i veškeré politické konání.

Boj s přebujelou normotvorbou, regulací a svévolnou kontrolní šikanou je dnes jeden z nejobtížnějších politických úkolů konzervativní pravice. Jde o tzv. rozptýlené zlo, proti němuž se obtížně formuje silná většina. Naopak nejrozumnější zájmové skupiny, které z konkrétní regulace těží, jsou schopny efektivně bojovat za její udržení, mnohdy s kýčovitou a emotivní podporou médií. Přesto tento boj musíme svádět, a to i v těch zdánlivě nedůležitých věcech. Každá regulace má totiž nejen své menšinové vítěze, ale především většinové poražené, i když si to často neuvědomují, a tak ji paradoxně podporují. S rostoucí regulací a byrokracií se bojuje špatně také proto, že v jednotlivém konkrétním případě se většinou porážka nezdá tak tragická, vždy se lze nějak přizpůsobit, zvyknout si nebo pravidlo obejít, takže zdánlivě nestojí za to vést kvůli němu válku. Samozřejmě stojí, i když jde o na první pohled nepodstatnou věc, jako je třeba celoplošný zákaz kouření v barech a nočních podnicích. Říká se, že hranice mezi svobodou a nesvobodou má tloušťku cigaretového papírku. A my jsme obětí pozvolného utahování šroubů, neboť neutuchající regulace a zákazy se kumulují a násobí. V sázce je nejen naše svoboda, ale i svět, který by ještě měl lidskou podobu.

Transparentnost jako systémový tlak

Snad žádné slovo dnes ve veřejném prostoru není tak módní a tak často skloňované jako *transparentnost*, v jejímž jménu se vedou nejrozumnější tažení proti tradiční politice (příkladem může být nejnověji

Pirátská strana, ale ta jen přebírá pomyslnou štafetu po mnoha jiných hnutích). Politika jako *strategické* jednání však jistou diskrétnost vyžaduje, alespoň v některých fázích, a snaha o totální transparentnost ji tedy zcela ochromuje. Známy německý publicista, spisovatel a básník Hans Magnus Enzensberger, dřívější levicový radikál (dnes rozčarovaný), to vyjádřil velmi expresivně, ale přesně: „Politik je dnes stejně jako chovanec blázince pod neustálým dohledem. Špehýrku do cely a panoptický systém věznic v jeho případě nahradil objektiv kamery. Dozorci jsou novináři a státní zástupci.“⁷

Totální transparentnost znamená konec politiky. Bez soukromého jednání se zcela obejde jen politika pojímaná jako *teatrokracie*,⁸ protože taková politika se soustředí nikoli na vlastní obsah „hry“, ale především na jednotlivé „herce“. Exhibicionismus aktérů vytlačuje skutečné politické jednání, jednotliví politici už nejsou poměřováni podle svých činů a schopností, zájem se upíná především k jejich osobnostnímu profilu a soukromí, včetně potupného dokládání majetku a příjmů. Politika jako řešení skutečných problémů skomírá, nahrazují ji sebe prezentace a nejrůznější zástupné „svaté války“ za co největší *otevřenost* a horlivá tažení proti korupci, která zpravidla nikam nevedou. Jak jsme před časem napsali v *Manifestu čtyř*:

Zkusme si vzpomenout, zda některý z hlasitých protikorupčních bojovníků kdy přišel s nějakým nápadem, jak celý systém zefektivnit, jak zjednodušit státní správu, omezit byrokracii, masivní přerozdělování či systém dotací plodící korupci. Nepřišel. Všechny současné morálně kýčovitě iniciativy typu Rekonstrukce státu ze zásady neřeší, jestli se hospodaří správně, zda se investuje do potřebných věcí, jestli školy dobře učí, zda obce budují potřebné občanské vybavení, ale pouze to, zda je smlouva na nákup pastelek do školky veřejně přístupná a kontrolovatelná. Neptají se, jak kvalitní bude asfalt použitý na opravu silnice a jak

dlouho vydrží, ale jestli náhodou nebyla vybrána firma, která za své práce požadovala o deset tisíc víc než jiná. Veřejný sektor pak ze strachu před kriminalizací svého jednání buď částečně rezignuje na svou roli, nebo slepě vybírá nejnižší ceny, i když v danou chvíli dobře ví, že „laciné je dvakrát placené“.⁹

Dnešní fetišizace transparentnosti souvisí s celkovou změnou společenského paradigmatu, zdaleka se neomezuje jen na oblast politiky a hospodářství. Jak varuje politický filosof Byung-Chul Han, „těm, kteří transparentnost redukuje výlučně na problematiku korupce a svobodné výměny informací, uniká její skutečný rozměr. Transparentnost je *systémový* tlak, který zahrnuje veškeré společenské procesy a podrobuje je společenským změnám.“¹⁰ Více informací a více komunikace přitom podle Byung-Chul Hana nelze automaticky ztotožňovat s pravdou. Místo aby přispívaly ke kvalitě celku, spíše jej rozostřují. Hyperinformace a hyperkomunikace svědčí spíše o *nedostatku bytí* či *nedostatku smyslu*.¹¹

Konzervativní politik si musí klást otázku, do jaké míry je zavádění stále dokonalejších a invazivnějších informačních technologií pro dnešního člověka ještě pozitivem a do jaké už spíše problémem, nebezpečným nástrojem státního dohledu a byrokratického obtěžování. Musí se ptát, zda má stát skutečně evidovat a kontrolovat vše, co dnes díky pokroku moderních informačních technologií evidovat a kontrolovat lze, a to bez ohledu na možné negativní důsledky, nesmyslným obtěžováním občanů počínaje a nebezpečím zneužití konče. Informační technologie nám nepochybně usnadňují život a budou ho usnadňovat i nadále, pokud ovšem budou zaváděny rozumně a umírněně. Jestliže je však dostane do ruky levicový či úřední fanatik, může jejich prostřednictvím nastolit skutečné peklo na zemi.

S novými technologiemi je spojena také ta nejzávažnější otázka, na kterou musí konzervatismus hledat uspokojivou a uměřenou odpověď: problém individuální svobody a s ní spojeného práva na intimitu, soukromí a domov ve smyslu chráněného prostoru, kam pouštím jen toho, koho chci. V posledních dvou desetiletích jsme dovolili (protože jsme nad tím nepřemýšleli, a hlavně jsme si nedokázali uvědomit dosah jednotlivých kroků), aby nás postupně obepnul řetězec elektronické kontroly, který umožňuje sledovat, identifikovat a zpětně rekonstruovat každý náš krok. Mobil ukazuje, kde jste kdy byli; platba kartou, co jste kde kupovali, a tedy co máte rádi; elektronické bankovníctví odkrývá všechny naše příjmy a výdaje; naši poštu lze číst; podle toho, co sledujete a objednávejte na internetu, je možné o vás zjistit téměř vše; pasy s elektronickým otiskem prstů jsou již realitou; brzy bude monitorován pohyb automobilů (elektronické čipy) a na síti bude dostupný náš zdravotní stav a jeho vývoj. Po propojení všech těchto informací, které už vlastně nastává, bude naše soukromí veřejné a náš život snadno manipulovatelný, ať už ze strany moci, velkého byznysu nebo kohokoliv dalšího. Velký bratr je už dnes potenciálně realitou. A nejen v důsledku toho, že to rozvinuté technologie umožňují, ale především proto, že jim jako občané snadno (z pohodlí) podléháme a jako společnost v rozvinutém sociálním státě voláme v první řadě po zabezpečení a jistotě.

Politická snaha o totální bezpečnost občanů a o odstranění všech rizik života, jak se o to snaží levicovní sociální inženýři, je často v příkrém rozporu se svobodou. Musíme si stanovit, jaká míra nebezpečí, resp. nesvobody je pro nás únosná, neboť nemůžeme mít všechny výhody současně. Otázky, které si musíme v této souvislosti klást, se týkají například toho, zda není lepší riskovat možností vyšší kriminality za cenu zachování svobody a soukromí; zda není třeba omezit možnost používání nových technologií při sledování občanů a evidenci; zda

není nutné nově definovat individuální svobodu, soukromí, domov, právo na vlastní život nekontrolovaný druhými – a podle toho zavést nějaká politická opatření. Konzervativní politika se musí zabývat i těmito otázkami, jež mají filosofickou dimenzi. Technokratické a marketingové postupy dominující dnešní viditelné „politice“ na to zjevně nestačí. Soukromé a veřejné jsou z podstaty zcela rozdílné světy a hranice, která je odděluje, musí být nedotknutelná. Respektování tohoto rozdílu je *hodnotou hodnot*, kterou je třeba důsledně bránit, aby mohl být člověk svobodný a šťastný.

Obrana normálnosti

Konzervatismus je ve společenských vztazích obhájcem normality a odmítání extrémů. Vychází z přesvědčení, že určité konvence, sociální role a tradice jsou pro společnost prospěšné, ba nutné. Společnost funguje jen díky jisté míře homogenity a sdílení společných hodnot, jež jsou pro konzervativce zárukou stability, kontinuity a řádu. Snaží se proto oslovit mlčící většinu, která pracuje a vytváří hodnoty, platí daně, má tradiční rodinu a odmítá extrémny. Lidi, identifikující se se svým společenstvím. Tyto hodnoty jsou v dnešní kultuře často karikovány jako maloměstské, ale přesto vždy budou základem státu a společnosti.

Pokud dnes něco naléhavě potřebujeme, je to konzervativní obrana normálnosti či lépe rehabilitace normálnosti. Moderní představy o životě a svobodě, stejně jako koncept soukromí, byly silně narušeny kulturní subverzí a levicovým progresivismem. Na jedné straně naši svobodu ztrácíme (někdy ji i dobrovolně odevzdáváme), na straně druhé nám pokrokaři všeho druhu namlouvají, že ji získáváme tím, že bojíme své tradiční vazby. Moderní člověk se „osvobodil“ nejen od rodiny a manželství, tedy od trvalých a kodifikovaných závazků k nejbližším, ale také od vztahu k obci, vlasti, k odpovědné budoucnosti. „Co pro nás dnes vlastně znamená lidské

soukromí a domov?“ ptá se spisovatel Pavel Švanda. Je to jakési nedotknutelné „doupě pro příliš egocentrické, nadměrně stabilizované, k obětem neochotné masožravé organismy, odmítající kvůli svému pohodlí či špatné náladě plodit, rodit a vychovávat děti?“¹² V moderní progresivistické vizi světa, šířené západními elitami, nejspíš ano.

Evropská civilizace sice ideově vyrostla na svobodě jednotlivce (židovsko-křesťansko-humanistická tradice), ale organizačně jednoznačně závisela na rodině – a rodina se také v minulosti těšila ochrany a podpoře ze strany prakticky všech státních a společenských řádů. Rodina má mnoho funkcí, z nichž reprodukční je sice ta nejviditelnější, ale zdaleka ne jediná. Je také základním prvkem socializace, má ekonomické, kulturní, vzdělávací a další důležité úkoly a významy. Manželství je intimním svazkem soustředěným kolem plození a výchovy dětí. Mateřství a otcovství jsou nejdůležitějšími rolemi ve společnosti, nejvyšším naplněním lidských bytostí. „Manželství a děti jsou součástí jakékoli vize lidského štěstí. Děti si vyžadují oběti od těch, kdo je přivádějí na svět. Tyto oběti jsou šlechetné a musíme je ctít.“¹³ Toto poselství nedávné *Pařížské výzvy*, kterou podepsala řada významných konzervativních intelektuálů, bychom měli mít stále na paměti.

Proč jsou pro člověka tyto vazby přirozené a nejenýš nutné? Populární kanadský psycholog a kulturní kritik Jordan Peterson to ve své poslední knize *12 pravidel pro život: Protílátka proti chaosu* shrnul následovně:

V průběhu dlouhých tisíciletí jsme se vyvíjeli v rámci silných sociálních vazeb, což znamená, že nejdůležitějšími prvky našeho původního prostředí bývaly osobnosti, a nikoli věci, objekty nebo situace. Archetypální osobnosti jsou na světě, v předvídatelné podobě a v typických hierarchických konfiguracích, víceméně odjakživa. Například ta mužská a ženská existují již miliardu let. To je velmi

dlouhá doba. Rozdělení života na dvě pohlaví se odehrálo ještě před vznikem mnohobuněčných organismů. A zhruba pětinu té doby, což je stále úctyhodné, jsou na světě savci, kteří starostlivě pečují o svá mláďata. Takže kategorie „rodič“ a „dítě“ jsou staré 200 milionů let. Není to miliarda let, ale pořád je to dlouhá doba, dostatečně dlouhá, aby se rozdělení muž/žena a rodič/dítě stalo nedílnou součástí prostředí, na nějž jsme se adaptovali. Jsou to pro nás přirozené kategorie, které leží hluboko v základech našich kognitivních, emocionálních a motivačních struktur.¹⁴

Konsenzus o tom, že rodina je základní organizační jednotkou společnosti, která si zaslouží mimořádnou ochranu, se dnes rozpadá, ačkoli zároveň s tím paradoxně usilují o právo na založení něčeho na způsob rodiny homosexuálové. Společnost bez tradiční rodiny však nemůže dobře existovat, není schopna se reprodukovat a má řadu jiných sociálně-kulturních problémů. Společnost, která nedokáže vítat děti, a místo toho se donekonečna nechává zahlcovat minoritní LGBT či genderovou agendou, nemá budoucnost. Progresivistická politická agenda odpoutává člověka nejen od jeho přirozenosti, ale také od břemen, jež ho vždy definovala jako odpovědnou sociální bytost, a ještě tomu eufemisticky říká „svoboda“. Ale v takovéto svobodě nemůže být člověk šťastný, neboť právě tato břemena z nás dělají skutečné lidi. Konzervatismus proto odmítá radikální genderovou agendu a v maximální míře podporuje prorodinnou sociální politiku, která povzbuzuje a posiluje manželství a rození a výchovu dětí ve skutečné svobodě a soukromí.

Konzervativní ekologie a péče o místo

Jak již bylo řečeno výše, konzervativní pravice musí obnovit důvěryhodnou politiku normalnosti. Musí hájit svobodný a odpovědný svět, tradiční rodinu, přirozené vztahy mezi mužem a ženou, musí nabízet

rozumný program pro přívětivou zemi, nesešněrovanou miliony nesmyslných předpisů a nařízení. Musí ale také více myslet na kvalitu života, nejen na profit a čísla, mít rozumnou ekologickou politiku, podporovat a chránit pestrost a rozmanitost, vše malé, ohrožené, tradiční a místní, od kultury po zemědělství. S tím je spojena i otázka životního prostředí, jež je dnes pro konzervativce zvláště důležitá, neboť ekologická rovnováha tvoří součást trvalého společenského řádu, o který usilují. Konzervativní pravice nesmí přenechávat environmentální agendu levicovým „sociálním inženýrům“ a byrokratům, kteří na tomto poli nadělají více škody než užitku.

Je bohužel pravda, že mnoho ochránců životního prostředí nevnímá konzervativce pozitivně jako své přirozené spojence, a to především ze tří důvodů: konzervatismus 1) hájí svobodu podnikání a volný trh; 2) staví se rezervovaně k radikálním ekologickým hnutím; 3) je skeptický vůči nákladným globálním projektům typu boje s oteplováním a vůči obchodu s emisními povolenkami. Ve všech případech jde však o nepochopení. Konzervativní postoje jsou, na rozdíl od radikalismu a zjitřených emocí levicových environmentalistů, založeny na racionalitě a obezřetném zvažování nechtěných důsledků nabízených řešení. Jak již bylo řečeno v úvodu této knihy, konzervatismus není ideologie, ale spíše sklon či postoj založený na zkušenosti a praxi. Neměl proto v minulosti potřebu formulovat ucelenou politicko-filosofickou vizi environmentální politiky, což mohlo vyvolávat dojem, že o tuto problematiku nejeví zájem. O ucelenější výklad se nedávno pokusil filosof Roger Scruton v knize *Green Philosophy*¹⁵ a v některých dalších politicko-filosofických textech.¹⁶

Začneme volným trhem a státními regulacemi. Již jsme napsali, že konzervatismus nehájí ekonomickou svobodu za každou cenu, ale uznává, že má své hranice, a ty ekologické dnes musejí patřit k těm nejstřeženějším. Neprosazuje zásadní omezení ekonomické svobody a volného trhu, ale spíše

důslednou vládu zákonů a pravidel (a jejich přísné vynucování), v jejichž rámci tato svoboda může fungovat. Socialistické recepty na znárodnování a omezování trhu nefungují v ekonomice ani v ochraně životního prostředí. V naší části Evropy si stále velmi dobře pamatujeme rozsáhlé ekologické škody napáchané nezodpovědnými socialistickými ekonomiky. Regulace a omezení chránící životní prostředí před nezodpovědným jednáním (jednotlivců i firem) jsou v tržní ekonomice samozřejmě nutné, ale musejí být zaváděny uváženě, nesmějí nikoho zvýhodňovat a především se nesmějí stát záminkou k omezování ekonomických či občanských svobod ve větší míře, než je nezbytně nutné.

K ekologickému aktivismu a nátlakovým skupinám se konzervatismus staví negativně zejména proto, že jsou z podstaty ideologické a nepřipouštějí diskusi. Tím, že své přívržence získávají pomocí vyvolávání nenávisti, posouvají spory na úroveň totální války, což je v naprostém protikladu ke konzervativní snaze řešit konflikty smírně a prostřednictvím dialogu. Konzervativci vnímají ekologické nevládní organizace typu Greenpeace jako hrozbu pro společenskou rovnováhu. Namísto toho, aby tato hnutí stavěla mosty ke svým oponentům, vyvolávají k nim nenávist. Prosazují svévolně zvolenou environmentální agendu, jež ochraně životního prostředí napomáhá jen málo, nebo dokonce vůbec. Obcházejí přitom národní vlády a zneužívají moc, aniž by z toho někomu musely skládat účty. Projevují se především exaltovaným moralizováním, které často vede k omezování práv běžných občanů a cílenému očerňování firem.

Scruton mentalitu ekologických aktivistů ilustruje na známém sporu mezi hnutím Greenpeace a společností Shell o likvidaci ropné plošiny Brent Spar. Společnost ji navrhovala potopit do moře, což bylo z hlediska případných dopadů na životní prostředí nejlepší řešení, neboť v tříkilometrových hlubinách severního Atlantiku je jen minimum života. Představitelé Greenpeace přišli s masivní a nená-

vistnou kampaní, založenou na lživé informaci, že plošina obsahuje pět a půl tisíce tun ropy (zatímco společnost Shell mluvila o pouhých padesáti třech tunách ropných usazenin). Představa tak velkého množství ropy na dně moře přetáhla veřejnost na stranu aktivistů, v některých evropských zemích klesl obrát Shellu až o polovinu, v Německu dokonce došlo ke žhářským útokům na čerpací stanice. Nikoho tehdy nenapadlo, aby si zástupci obou stran sedli za jeden stůl a o problému spolu odborně diskutovali. Byl to zápas na život a na smrt mezi silami světla a silami temnoty. Aktivisté i veřejnost vyvíjeli nátlak na akcionáře společnosti, která musela nakonec ustoupit, ačkoli pravda byla na její straně. Plošina byla odtahována k rozebrání do norských doků, kde se stala větší zátěží pro ekosystém i zdraví dělníků, než kdyby byla potopena na dno oceánu. Společnost Shell přišla o miliony dolarů a o dobrou pověst, ačkoli nezávislá auditorská firma následně zjistila, že plošina obsahovala asi osmdesát pět tun usazenin. Představitelé Greenpeace se zmožili jen na ležérní omluvu a vrhli se do jiných kampaní.

Konzervatismus je skeptický vůči ambiciózním, globálním či centrálně řízeným kampaním a projektům za záchranu životního prostředí, a to především na základě zkušenosti. Obří plány se totiž časem většinou ukáží jako liché (viz příklad obchodu s emisními povolenkami), a někdy dokonce jako silně kontraproduktivní a odporující zdravému rozumu. Příkladem může být povinné přimíchávání biosložek do pohonných hmot, které Evropská unie zavedla v roce 2006 a od kterého nyní postupně ustupuje, neboť se ukázalo, že je v naprostém rozporu s nadějemi, jimiž byla veřejnost manipulována. Podle známých faktů produkce biopaliv vede nejen k vyšší produkci skleníkových plynů (uvolňováním oxidu dusného), ale také k celkově vyšší zátěži životního prostředí (úbytek vody) a masivní devastaci krajiny a hospodářství. V neposlední řadě pak dotovaný „eko-business“ poškozují tržní a konkurenční prostředí a nahrává dravým politic-

kým podnikatelům a oligarchům, jak se to bohužel stalo v České republice.

Největší slabinou liberálně-levicového environmentalismu je jeho neschopnost reflektovat otázku lidských motivací. Konzervatismus naopak na přirozené, pozorovatelné a uvěřitelné motivy lidského jednání klade důraz. Představa globální společné politiky, jejímž prostřednictvím bychom mohli napravovat ekologické škody, je do velké míry iluzí. Spočívá na značně problematickém předpokladu, že většina lidí, pokud jim bude dána možnost volby, upřednostní udržitelnost a uskromnění před okamžitým uspokojením a spotřebou, nebo že je lze k něčemu takovému byrokraticky přinutit. Konzervativci jsou naopak přesvědčeni, že ochrana životního prostředí nebude nikdy úspěšná, pokud nebude podpořena nějakou silnou, přirozenou motivací, která povede obyčejné lidi k tomu, aby ji aktivně a dobrovolně následovali. A neexistuje lepší motivace, která by byla schopna posloužit ekologickým zájmům, než je sdílená láska k domovu, k místu, kde člověk žije.

Absurdní, nákladné pokusy o řešení environmentálních problémů na globální úrovni ani nátlakové akce v režii radikálních ekologických hnutí nemožnou dlouhodobě fungovat. Konzervatismus místo nich upřednostňuje obnovení místních rozhodovacích mechanismů a posílení lokální kontroly nad známým a obsáhnutelným prostředím. Vazba na konkrétní místo a touha jej chránit před úpadkem a pustošením zůstává silným motivem, na kterém jsou implicitně postaveny konzervativní výzvy k rozumnému ekologickému chování. Motivace obyčejných lidí je jediná spolehlivá cesta, kterou v zápase za zachování místního řádu máme. Musíme ji aktivně rozvíjet. Právě v podpoře vztahu k vlastnímu domovu je možné spatřovat výrazný přínos konzervatismu k ekologickému myšlení. Pokud chceme začít dělat rozumnou ekologickou politiku, je třeba začít u člověka a jeho místa ve světě.

Poznámky:

- ¹ Fiala, Petr – Mikš, František: *Konzervativní realismus. Česká perspektiva, britská inspirace*. Londýn – Praha: New Direction – Cevro 2018.
- ² Goodhart, David: *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*. London: Hurst 2017.
- ³ Dnes je konzervativce každý. S Johnem O'Sullivanem hovoří Jem Fíštejn, in *Budoucnost konzervatismu v Evropě*. Praha: Cevro 2017.
- ⁴ Tamtéž.
- ⁵ Holub, Petr: Mrzačení Česka, *Týdeník Echo*, 1/2018, s. 33.
- ⁶ Kant, Immanuel: *Kritik der praktischen Vernunft*, AA V.161, 1788.
- ⁷ Cit. dle Finkielkraut, Alain: *Jedině to je přesné*. Brno: CDK 2017, s. 48.
- ⁸ Han, Byung-Chul: *Výbořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers 2016, s. 80.
- ⁹ Viz Balík, Stanislav – Fiala, Petr – Hanuš, Jiří – Mikš, František: *Manifest čtyř*. Brno: Pravý břeh / Barrister & Principal Publishing 2017, s. 75–76.
- ¹⁰ Han, Byung-Chul, c. d., s. 74.
- ¹¹ Tamtéž, s. 82.
- ¹² Švanda, Pavel: *O intelektuálově, který se necítí dobře*. Brno: Atlantis 2012, s. 173.

- ¹³ Pařížská výzva – Evropa, v níž lze věřit, <https://thetrueeurope.eu/evropa-v-niz-lze-verit/>. Signatáři: Philippe Bénéton (Francie), Rémi Brague (Francie), Chantal Delsol (Francie), Roman Joch (Česko), László András (Maďarsko), Ryszard Legutko (Polsko), Pierre Manent (Francie), Janne Haaland Matlary (Norsko), Dalmacio Negro Pavón (Španělsko), Roger Scruton (Spojené království), Robert Spaemann (Německo), Bart Jan Spruyt (Nizozemsko), Matthias Storme (Belgie).
- ¹⁴ Peterson, Jordan: *12 pravidel pro život: Protílátka proti chaosu*. Praha: Argo 2019.
- ¹⁵ Scruton, Roger: *Green Philosophy*. London: Atlantic Books 2012.
- ¹⁶ Scruton, Roger: *How to Be a Conservative*. London and New York: Continuum 2014, kapitola The Truth in Environmentalism. Scruton, Roger: *A Political Philosophy*. London and New York: Continuum 2006. Překlad kapitoly Conserving Nature byl publikován Občanským institutem pod názvem Ochrana přírody jako konzervativní téma. <http://www.obcinst.cz/ochrana-prirody-jako-konzervativni-tema/>

Petr Fiala, politolog a politik, místopředseda Poslanecké sněmovny PČR a předseda ODS; **František Mikš**, šéfredaktor revue *Kontexty*, šéfredaktor nakladatelství Books & Pipes Publishing.

TVAR DOSTUPNÝ VŽDY A VŠUDE

**PORÍDĚTE SI ON-LINE PŘEDPLATNÉ JEN ZA 300 KORUN ROČNĚ
PLNÝ PŘÍSTUP DO DIGITÁLNÍHO ARCHIVU TVARU**

www.itvar.cz

tvar

VÍCE NA WWW.ITVAR.CZ/PREDPLATNE/

OBTÝDENÍK ŽIVÉ LITERATURY

Británie a evropské integrační úsilí – problematický vztah

R. W. JOHNSON

Když se 12. srpna 1941 na moři setkali Churchill s Rooseveltem a vydali Atlantickou chartu, v níž se zasazovali o národní sebeurčení prostřednictvím svobodně vyjádřeného přání všech národů, Hitler a jeho ministr zahraničí, Joachim von Ribbentrop, si uvědomili, že musejí nabídnout nějakou alternativní vizi. Německo si podmanilo celou Evropu a nyní na všech frontách rychle a zdánlivě nezdělitelně postupovalo k Moskvě. Až dosud Hitler prostě předpokládal, že Německo bude všude dominantní silou a že k budování Tisícileté říše bude mít k dispozici práci 400 milionů Evropanů. Ale nyní potřeboval něco lepšího.

Ribbentrop proto přišel s představou Spojených států evropských pod německým a italským patronátem. K německému válečnému úsilí proti Rusku se už připojili čtyři spojenci (Itálie, Finsko, Rumunsko a Maďarsko) a na frontu byly na pomoc Wehrmachtu vyslány i jednotky dobrovolníků z Chorvatska, Dánska a Slovenska (později se měly přidat jednotky z Francie, Norska, Albánie, Ukrajiny, Španělska, Belgie a Holandska). Různé neutrální státy (Vatikán, Irsko, Portugalsko, Turecko a Bulharsko) dávaly otevřeně najevo, že by je porážka SSSR potěšila. Švédsko nejen dodávalo Německu železnou rudu, ale dovolilo německým oddílům projít svým územím, aby bojovaly na východě. Byla to, jak se vyjádřil Ribbentrop, spojená evropská křížácká výprava proti komunismu. Hitler byl této představě nakloněn: odmítl Himmlerovu myšlenku, že by

Němci měli prostě „germanizovat“ všechny evropské země, protože byl natolik realistou, aby si uvědomil, že musí připustit i separátní „nezávislé“ státy. Hitler svou představu dále rozvinul 25. října, když italskému ministru zahraničí, hraběti Cianovi, řekl:

V bojích na východě je pozoruhodná ta skutečnost, že se poprvé zrodil pocit evropské solidarity. To má velký význam zvláště pro budoucnost. Příští generace se bude muset vyrovnat s problémem vztahu mezi Evropou a Amerikou. Ten už nebude předmětem... antagonistických systémů, ale společným zájmem Panevropy v rámci evropského hospodářského prostoru s jeho africkými doplňky. Pociť evropské solidarity... se postupně změní... ve velké uznání evropského společenství... a proti takto sjednocené Evropě nezmůže nic ani Amerika.

„Evropská solidarita,“ referoval Ciano Mussolinimu, je „Hitlerovým novým oblíbeným sloganem.“ Hitler to pak doplnil jinou klíčovou úvahou:

...většina lidí v Evropě se plně shoduje v jedné věci: Británie musí být jednou provždy vypuzena z Evropy. Britové se už příliš dlouho vměšují do záležitostí kontinentu a podněcují jednu mocnost proti druhé... nyní zažíváme povznášející zkušenost a vidíme, jak se jeden evropský národ za druhým... odvrací od Británie, přiklání se na naši stranu a nabízí své syny pro boj proti společnému bolševickému nepříteli.

Podle Hitlera Británie v každém případě ukázala, že vůbec nepatří k Evropě. Nejenže se obrátila k Americe, ale především se postavila po bok Stalina proti spojeným silám Evropy.

Stalingrad Hitlerovy spojence traumatizoval. Rumunsko ztratilo pět procent svých mužů. Maďarsko se smířovalo s drtivou porážkou své moderní armády. Italové se zachránili útekem od Donu a nyní museli strpět německé obvinění ze zbabělosti. Doriotovi francouzští fašisté z granátnické divize SS Karla Velikého utrpěli zničující porážku u Borodina. Ti všichni se obraceli na Ribbentropa s požadavkem sjednání míru se SSSR a ústupu do nějaké evropské konfederace. Ribbentrop byl nadšeným stoupencem takového řešení – vypracoval návrh konfederace, která by dávala všem státům vnitřní autonomii, i když se v ní předpokládala německá dominance. A tato konfederace měla mít samozřejmě společnou měnu, říšskou marku. Ale Hitler chtěl všechny takové plány odložit, až bude Stalin poražen. Ribbentrop vytrval. Konfederace měla zahrnovat Německo, Itálii, Francii, Bulharsko, Chorvatsko, Dánsko, Řecko, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Slovensko a Španělsko. Šel až tak daleko, že navrhl i přístupovou dohodu k tomuto evropskému bloku. Ale tím to skončilo.

V těchto plánech je mnoho věcí, které předjímají Evropskou unii, ale všechny jsou jen součástí mnohem rozsáhlejšího obrazu. Jak to vyjádřil Niall Ferguson, kdyby Německo vyhrálo první světovou válku, byla by výsledkem sjednocená Evropa pod německou nadvládou, z níž by byla vyloučena Británie. A protože právě v takové situaci se nyní nacházíme – pokračuje jeho argumentace –, vyplývá z toho, že vstup Británie do první světové války byl bláznovstvím. Ve skutečnosti máme co do činění s dlouhodobou historickou tendencí – s nevyhnutelným postupem – směrem k sjednocené Evropě bez Británie, v níž bude Německo politickým a ekonomickým vůdcem.

Abychom porozuměli této tendenci, musíme se vrátit k bojům za německé sjednocení. V něm hrál

zásadní roli *Zollverein* (celní spolek), který spojoval od roku 1834 německé státy do jediné ekonomiky. Nebylo v něm Rakousko, takže se mohl maximalizovat pruský vliv, ale jinak byl dosti rozsáhlý. Jeho členy byly i Nizozemsko a Lucembursko, a od roku 1865 měl *Zollverein* celní smlouvu rovněž se Švédskem a Norskem, takže vázal i tyto ekonomiky. Po francouzsko-pruské válce v roce 1871 se připojilo Alsasko-Lotrinsko. Jak se *Zollverein* dále rozvíjel, zaváděl společné míry a váhy, společnou měnu, koordinované sčítání lidu a opatření pro sdílení finančních výnosů – což jsou jasné rysy národní ekonomiky a národního státu. Nevyhnutelně rostl pocit německého národního vědomí, i když zde vždy byly představy „malého Německa“ (*Kleindeutschland*) a „velkého Německa“ (*Grossdeutschland*). Když Bismarck konečně v roce 1871 vytvořil jednotný německý stát, byl to *Kleindeutschland*. Ale ve vzduchu stále visely sny o *Grossdeutschland*. Bismarck si dobře uvědomoval, že jakákoliv další snaha v tomto směru by byla vysoce provokativní. Věděl rovněž, že integrace toho, co už Německo pohltilo, bude i tak dosti obtížná. Bavoři byli pro jeho pruský vkus naprostými cizinci a on neměl žádnou chuť do Německa začlenit ještě Rakousko. „Bavor,“ řekl, „je přechodem mezi Rakušanem a skutečným člověkem.“

Ale snů o *Grossdeutschland* se instinktivně chopili nacisté. Hitler chtěl začlenit nejen Rakousko a získat zpět Alsasko-Lotrinsko, v roce 1919 přičleněné k Francii, ale také německé menšiny ve východní Evropě. Možná se zeptáte, proč některé důležité národy v Ribbentropově plánu z roku 1943 chybějí – například Češi a Rakušané. Oba tyto národy už byly samozřejmě začleněny do Říše a neexistovaly jako separátní státy. Ale totéž platí o Nizozemsku a Lucembursku. Tam nemohlo být nic takového jako Quisling nebo vichistický režim: byly prostě prohlášeny za součást Německa, protože byly členy *Zollverein*. Jestliže tyto chybějící státy dodáte na Ribbentropův seznam, podobnost s dnešní EU se stane mnohem jasnější.

Hitlerovi tak zbývalo několik problematických případů. Nepochyboval o tom, že k Říši patří Švýcarsko, ale věděl, že Švýcaři jsou na svou nezávislost velmi žárliví a že budou bojovat jako lvi, aby ji ochránili. Takové zdržení však neměl zapotřebí, protože se stále utkával se Stalinem, Churchilllem a Rooseveltem. Rozhodl se tedy, že Švýcaři budou přiřčeni k Říši, až Německo ve válce zvítězí. Hitler také uvažoval o Belgii a Norsku. Vlámové a Norové byli nepochybně Árijci, ale Hitler měl za to, že jejich začlenění by mohlo vést k potížím. A navíc jejich mísení mohlo oslabit německý rodokmen (všichni ti Valoni). Porážka nacismu všechny sny o *Grossdeutschland* na chvíli ukončila, ale každý, kdo je stále chová, může cítit určitou satisfakci v dnešní EU. Německé menšiny z východní Evropy se po roce 1945 vrátily zpět jako vyhnanci, Německo samo je znovu sjednoceno a ekonomiky Česka, Beneluxu, Rakouska a Švýcarska jsou satelity, které obíhají kolem německého slunce.

Na EU je zajímavé to, že i když mnozí její původní příznivci nebyli Němci, model přijatý pro její budování byl jasně modelem *Zollverein*. Snad to byla jediná reálná možnost. Evropské státy se začnou sjednocovat v jednom obchodním bloku, ale postupně procesem harmonizace a standardizace v každé sféře – včetně jednotné měny, jednotného evropského pasu, voleb do jednoho evropského parlamentu, evropských soudů a snad i jedné armády – budou vázat kontinent do Spojených států evropských.

Imanentní historické síly tedy ve skutečnosti déle než století tlačily Evropu k sjednocení pod německým vůdcovstvím. Mohlo k němu dojít v roce 1918 nebo v letech 1942–1943, ale v každém případě se to stalo nyní. Jak v roce 1918, tak v letech 1942–1943 by z něj byla Británie vyloučena. Británie to naprosto akceptovala. Když Churchill po válce požadoval ústavu demokraticky organizovaných Spojených států evropských, dal zcela jasně najevo, že Británie nebude jejich součástí. A když ve čtyřicátých a padesátých letech dvacátého století začal

pohyb k evropskému sjednocení, jak labouristické, tak konzervativní vlády v Británii s tím nechtěly mít nic společného. Jediný britský politický vůdce, který obhajoval připojení Británie k sjednocené Evropě, byl Oswald Mosley, jehož fašistická strana měla jako své heslo „Evropa a národ“.

Po druhé světové válce však vedení při vytváření Evropského hospodářského společenství připadlo na všechny zakládající země, ale zejména na Francii, zastupovanou osobnostmi Jeanem Monnetem a Robertem Schumanem. Toto francouzské vůdcovství mělo zásadní význam. Pokud mělo takové společenství stát na pevné půdě, museli Francouzi překonat své dlouhé, historicky dané nepřátelství vůči Německu. Vůdcovství mohly stěží převzít malé země Beneluxu nebo některá ze dvou dřívějších mocností Osy. Kdyby v čele tohoto procesu stálo Západní Německo – které jako největší ekonomika EHS muselo nevyhnutelně dominovat –, Britové a Američané by se s tím pravděpodobně nesmířili. Pohled na Němce, kteří potřeby v posledních čtyřiceti letech přicházejí s plánem sjednotit Evropu pod svým vůdcovstvím, by byl pro anglo-americké veřejné mínění nesnesitelný.

Francouzské vůdcovství zůstávalo po několik desetiletí normou. V šedesátých letech to byl de Gaulle, kdo opakovaně vetoval žádost Británie o členství. A když byla tato žádost nakonec schválena, měl poslední slovo prezident Pompidou. Rostoucí ekonomická váha Západního Německa – potvrzovaná opakovanými devalvacemi francouzského franku proti německé marce – znamenala, že jeho kancléři, zejména Helmut Schmidt a Helmut Kohl, získávali v rámci západních aliancí stále větší vliv. Jakmile však v roce 1989 náhle přišlo na pořad dne německé sjednocení, vedení opět převzala Paříž. Když se zhroutilo Východní Německo, Kohl mluvil o tom, že za hranicí Odra-Nisa, na východ od Východního Německa, je stále půda, která patří Německu. To bylo výstražné červené světlo, které vyburcovalo Evropu představou rekonstituovaného a neúměrně mocného Německa.

Francouzský prezident François Mitterrand se sešel s Kohlem a pak pronesl historický projev.

Jak tehdy řekl Mitterrand, v roce, v němž Francie oslavuje 200 let Francouzské revoluce, je pro Francouze nemožné popřít princip národního sebeurčení. Je jasné, že Němci jako celek si přejí znovusjednocení, takže to musí být plně akceptováno. Na druhé straně Němci musejí uznat, že „se odehrálo něco jako druhá světová válka“, a ta má tři důsledky. Za prvé, nemůže být ani řeči o změně německé východní hranice. Za druhé, Německo nikdy nesmí mít jaderné zbraně (ale Francie je mít bude). Za třetí, musí existovat společná evropská měna, euro, která spojí francouzskou a německou ekonomiku tak těsně, že nějaká budoucí válka mezi těmito dvěma zeměmi zůstane navždy vyloučená. Kohl všechny tři podmínky bezvýhradně přijal. To byl Mitterrandův způsob, jak v tomto zásadním bodě uchlácholit úzkostné francouzské veřejné mínění. Pro Kohla bylo podstatné to, že se Francie, a tedy i zbytek Evropy, smíří s německým znovusjednocením.

To se ukázalo jako poslední politické uplatnění Francie. Jakmile bylo Německo sjednoceno, bylo mnohem lidnatější a ekonomicky silnější než kterákoli jiná evropská mocnost. Kohl se rychle stal vedoucím evropským státníkem, stejně jako Gerhard Schröder, který ho následoval v letech 1998–2005, a pak Angela Merkelová. Francouzští prezidenti z tohoto období – Jacques Chirac, Nicolas Sarkozy a François Hollande – se snažili hrát roli vůdců, jak to jen šlo, ale byla to stále více jen fraška. Euro bylo pro německý průmysl a export výhodou, zatímco pro Francouze s jejich výrazně vyšší mírou mzdové inflace se stalo prokletím, které uvádělo jejich ekonomiku do stagnace se zjevně trvalou desetiprocentní nezaměstnaností.

A úměrně tomu vzrůstala německá dominance. Navzdory skutečnosti, že Německo muselo absorbovat mnohem chudší NDR a platit horentní sumy za modernizaci její infrastruktury, německý HDP podle parity kupní síly byl v roce 2018 52 896 dola-

rů na osobu oproti francouzským 45 474 dolarům – což znamená, že průměrný Němec byl o 16 procent bohatší než průměrný Francouz –, a Němců bylo mnohem více. Německo nyní exportuje jednu třetinu své produkce a v roce 2016 mělo obchodní přebytek 310 miliard dolarů za rok, kdežto Francie měla obchodní deficit 52 miliard dolarů. Francie sice mohla být vedoucí silou na cestě k sjednocené Evropě, ale ta nakonec musela vyústit v Evropu ovládanou Německem, tak jak by tomu bylo i s Evropou navrhovanou v letech 1918 a 1942–1943.

Je jasné, že hlavní výjimku z pravidla evropského sjednocování představoval měnící se postoj Británie. Od pevného odmítání jakékoli formy spojení s EHS v poválečném období po náhlé podání žádosti o vstup v roce 1961, opakování žádosti v roce 1966, která byla opět zamítnuta, a konečně vstup do EHS na třetí pokus v roce 1973. Nyní Británie odchází v situaci, kterou jeden evropský představitel charakterizoval jako „rozvod po 45 letech nešťastného manželství“. Vzhledem k tomu, že Británie byla ve dvacátém století rezolutně proti vstupu do sjednocené Evropy až do roku 1961 a že lidové hlasování v roce 2016 se vyslovilo ve prospěch opuštění EU, si lze položit otázku, proč britští politici vůdci změnili v šedesátých a sedmdesátých letech svůj názor.

Mimořádný vhled do tohoto procesu měl tehdejší vůdce labouristů Hugh Gaitskell. Když Harold Macmillan v červenci 1961 zahájil jednání o vstupu do EHS („společného trhu“), Gaitskell se domníval, že „budou poctivě a spravedlivě zvažovány principiální argumenty pro a proti“ – přestože při Gaitskellově návštěvě Washingtonu prezident Kennedy, jehož velmi obdivoval, „zmobilizoval půlku vlády, aby (Gaitskella) přesvědčil, že Británie se musí ponořit do Evropy“. Podle Gaitskellova názoru vše záviselo na podmínkách vstupu. Británie si podle něj musela uchovat své svazky s Commonwealthem; odmítnout společnou zemědělskou politiku, která by znamenala dražší potraviny a větší britské platby na podporu francouzských farmářů; a navíc si byl

jist, že Británie by nemohla vstoupit do federace jakéhokoli druhu, protože britské veřejné mínění by takovou ztrátu suverenity neakceptovalo. Což znamená, že pro Gaitskella, stejně jako pro britské veřejné mínění obecně, byl vstup do „společného trhu“ otázkou obchodu – a jen a jen obchodu.

Žádost o jednání s EHS byla podána v době, kdy se Macmillanova postavení začínalo zhoršovat. Od léta 1961 ho Gaitskell jako kandidát na premiéra v průzkumech předháněl a rovněž labouristé vedli před toryi. V zemi panovala tísnivá atmosféra. Ekonomický růst všech zemí EHS byl mnohem rychlejší než růst Británie, která trpěla chronickými obchodními deficity a rozkolísanou politikou. Zemi stále pronásledovaly problémy dekolonizace východní a střední Afriky a její závislost na USA v otázkách obrany se už nedala zastírat. Žádná pevná půda nebyla nikde v dohledu. Když Macmillan na počátku roku 1962 vyhodil třetinu svého kabinetu, zsvěcenci tvrdili, že ztratil nervy a propadl panice.

Podle Gaitskellova názoru měla být Macmillanova žádost o vstup do EHS jeho záchranným kruhem: jediným způsobem, jak mohl v roce 1964 získat čtvrté vítězství pro torye, by bylo umělé vzednutí vlny nadšení pro vstup do EHS. Pokud jde o Gaitskella, ten byl rozhodně nepředpojatý. Nesnášel proevropské nadšence, jako byl Monnet, který ve svých projevech vzbuzoval emoce, ale opomíjel praktické záležitosti. Ale neměl v oblibě ani pravicové anglocentristy a marxistické levičáky, kteří stáli v čele tábora odpůrců členství v EHS. Nesnášel ani liberály, kteří „by nás rovnou připojili – zřejmě bez jakýchkoli podmínek a vyjednávání. Vůbec se nestarají, jak to bude se zájmy Commonwealthu... nebo s britským zemědělstvím.“ Naléhavě všechny varoval, že pokud Británie vstoupí do EHS za špatných podmínek, bude zase jen hledat způsob, jak se z něho vyvázat, což by byla opravdu ta nejhorší eventualita. Především tomu se musí Británie vyhnout.

Nicméně na jaře 1962 Gaitskell předpokládal, že Británie vstoupí do EHS, že on to podpoří a že

odrazí antievropskou levici v rámci své strany. Ale v srpnu ke svému údivu zjistil, že Macmillan prostě kapituloval a přijal všechny podmínky EHS, včetně společné zemědělské politiky a všeho ostatního. „Nikdy jsem neočekával, že vláda bude mít tu drzost navrhnout vstup za tak špatných podmínek. Tomu musíme oponovat,“ napsal Gaitskell. V dopise Kennedymu vysvětloval, jak ho toto rozhodnutí „hořce zklamalo a vlastně i udivilo“. Poznamenal také, že i když mnoho evropských socialistických stran, které obhajují EHS, je otevřeně federalistických, „vstup Británie do federální Evropy nyní nepřipadá v úvahu“. Britská loajalita k národní svrchovanosti byla prostě příliš silná. Budoucí generace to snad budou cítit jinak, ale jak se věci mají nyní, britské veřejné mínění nesouhlasí s předáním svrchovanosti nějaké nadnárodní byrokracii v Bruselu.

Podle Gaitskella prozrazuje Macmillanova kapitulace naprosté zoufalství. Souhlasil s tím, že se Británie zrekne stávajících obchodních dohod s Commonwealthem, a na oplátku obdržel jen vágní ujištění. Navíc se zdálo, že Británie má podepsat nepokryté federální budoucnost: „Znamená to konec Británie jako nezávislého národa – nebudeme ničím víc než jakýmsi ‚Texasem‘ nebo ‚Kalifornií‘ ve Spojených státech evropských. Znamená to konec tisícileté historie; znamená to konec Commonwealthu... stát se pouhou provincií Evropy.“

Gaitskellův postoj byl vládou a ještě více většínou seriózního tisku odsouzen jako pouhý populismus. Lidé těmto věcem nerozumějí, tvrdilo se, takže je jen správné, že to vláda řeší před volbami. To vyvolalo Gaitskellovu zuřivou reakci: „Nyní se nám tvrdí, že britský lid není schopen tuto věc posoudit – vláda ví nejlépe, lidé nahoře jsou jediní, kdo tomu může rozumět; pro zbytek je to příliš složitě... jaká to odporná ukázka pokrytectví, povýšenosti, arogantního svinstva?“

Gaitskell zůstal u veřejnosti velmi oblíbený a všechno naznačovalo, že v roce 1964 vyhraje volby. V tomto zlomovém bodě však Gaitskell zemřel

a de Gaulle vstup Británie do EHS vetoval. Otázka národní a lidové suverenity však byla v diskusi o EU i nadále ústřední.

De Gaullova veta udržovala tuto agendu na programu, dokud v sedmdesátých letech Edward Heath nepřivedl Británii do EHS za v podstatě stejných podmínek, jaké byly sjednány v roce 1962. Heath odbyl otázku lidové suverenity tvrzením, že jeho slib podřídit rozhodnutí „upřímnému souhlasu“ voličů byl splněn v předcházejících volbách. Ano, dalo se souhlasit, že dojde k nějaké malé ztrátě suverenity, ale ta bude bohatě vykompenzována ekonomickými zisky. To však nepřesvědčilo oponenty vstupu do EHS, zejména Enocha Powella, pro něhož měla národní suverenity prvotný význam. Powell byl ve skutečnosti přesvědčen, že má mimořádný vhled do anglické národní povahy, a proto „ví“, že Britové (a tím spíše Angličané) by nikdy nesouhlasili s rozpuštěním své identity v nějakém nadnárodním útvaru. Heath a další proponenti vstupu do EHS tvrdili, že evropští federalisté nemusejí být vyslyšeni. Británie neodsouhlasila nic více než nový soubor obchodních vztahů.

Není jasné, zda vůdcové toryů tomu upřímně věřili. Konec konců už existovalo mnoho zanícených evropských federalistů, kteří dávali jasně najevo, že si přejí vytvoření opravdu nadnárodního státu. Heath a jeho stoupenci se rozhodli to ignorovat. Možná se zachovali tak cynicky prostě proto, že si uvědomili, že nikdy nepřesvědčí britské voliče, aby se zřekli národní suverenity. Pravděpodobnější však je, že přesvědčili sami sebe, že jakmile Británie vstoupí do EHS, budou moci zastavit nebo minimalizovat směřování k evropskému federalismu. Nebo snad zastávali názor, že britská veřejnost časem svůj postoj k federalismu změní. Jasně je jen to, že pro mnoho skutečně angažovaných stoupenců sjednocené Evropy – jako byli Heath nebo Roy Jenkins – bez ohledu na to, jak dalece se Evropa posunula směrem k federalismu, to nikdy nebyl problém, který by jejich zanícení tlumil.

Tato nejednoznačnost spočívala v jádru všech problémů, které měly přijít: někteří si mysleli, že si koupili lístek pro přesně vymezenou jízdu, zatímco ostatní se domnívali, že nastoupili do autobusu, z něhož již nikdy nevystoupí. Nepochybně v tom bylo typicky britské přecenění vlastní schopnosti řídit jízdu. Něco takového ale nebylo reálné. Když Británie vstoupila do EHS, byla jen jedním z devíti členů a na sedadle pro řidiče bylo už dobře usazené francouzsko-německé partnerství. Prakticky nebylo možné ho nahradit, rozdělit ani se k němu připojit.

Britské veřejné mínění (jak ho zjišťovaly veřejné průzkumy) o „společném trhu“ bylo dosti kolísavé, ale po velkou část či snad dokonce většinu tohoto období nepřátelské. To nevyhnutelně vedlo k vytvoření anti-EHS frakce požadující referendum, čemuž frakce nakloněná EHS silně odporovala. Když se Labouristická strana v dubnu 1972 rozhodla myšlenku referenda podpořit, Roy Jenkins jakožto vůdce stranických poslanců na protest rezignoval. Ze solidarity rezignovalo i několik dalších významných proevropských poslanců. Tento vášnivý odpor proevropských labouristů k referendu vyplýval z průzkumů veřejného mínění, které ukazovaly, že stabilní většina věřila, že vstup Británie do EHS byl chybný krok.

Referendum bylo nakonec stanoveno na červen 1975. V lednu 1974 měli stoupenci odchodu z EHS většinu 2:1, a dokonce ještě v únoru měli prostou většinu 41:33. Avšak vůdci všech tří hlavních stran spolu s podnikatelskými kruhy a téměř veškerým tiskem vedli kampaň ve prospěch Ano (zůstat), na niž se vynaložilo téměř desetkrát více prostředků než na kampaň za Ne, a veřejné mínění bylo natolik zmanipulované, že voliči odevzdali hlasy pro Ano v poměru 68:32. Paradoxnosti tohoto triumfu Proevropanů, kteří tak vehementně odporovali myšlence referenda, se pak vyrovnala rychlost, s níž skupina bojující proti účasti v EHS, když si zajistila požadované referendum, pokračovala v obhajobě vystoupení z EHS navzdory výsledku referenda.

Jakmile skončila kampaň provázející referendum, veřejné mínění se vrátilo k obvyklým protievropským postojům. V březnu 1979 agentura MORI zjistila, že 60 procent respondentů pokládá připojení k EHS za chybu, oproti jen 32 procentům těch, kteří měli opačný názor. O rok později se rozdíl ještě zvětšil, na 65:26.

Mezitím se EHS změnilo, přistoupilo Španělsko, Řecko a Portugalsko, a neustále se posouvalo k většímu federalismu – vytvořením Evropského parlamentu, převodem mnoha nových pravomocí na Evropskou komisi, transformací EHS v Evropskou unii a pak zavedením eura. Všechny tyto změny byly britskými Proevropany uvítány a jejich oddanost věci Evropy byla nyní bezpodmínečná. Liberální strana a Tony Blair nadšeně agitovali pro přijetí eura. Veřejné mínění bylo tvrdě proti – v celém období 1991–2007 agentura MORI nikdy nenašla více těch, kteří by chtěli euro, než těch, kdo byli proti.

V tomto stadiu se britské veřejné mínění skutečně jasně začalo měnit a politici začali britskou loajalitu k EU omezovat: Británie se ani nepřipojí k eurozóně, ani nebude součástí schengenského prostoru, ani neakceptuje cíl „stále těsnější unie“. Vznik UKIP jako důležité politické síly byl provázen růstem protiunijní frakce v Konzervativní straně, která se ve skutečnosti inspirovala Enochem Powellem a přijímala jeho argumenty ohledně národní suverenity.

To postupně vedlo až k referendu v roce 2016. Tentokrát požadavek uspořádat referendum zazníval především z pravice, kdežto v roce 1975 přicházel z levice. Premiér David Cameron byl ostře kritizován ze strany poraženého tábora remainderů za to, že vůbec referendum připustil – ačkoli titíž lidé pak požadovali další referendum, „lidové hlasování“.

Když se ohlédneme zpět, stěží můžeme nevidět, že původní britské rozhodnutí požádat o členství v EHS bylo učiněno v atmosféře paniky. Británie ztratila většinu svého impéria a Suezská krize ukázala, že spojení s USA už není tak pevné. Se stažením americké podpory začal katastrofální run na

libru a Británie se musela dát na ponižující ústup. Chruščov kvůli Suez zastrašoval Británii svými raketami a bez americké podpory byla země naprosto zranitelná. Odhalení, jak je Spojené království slabé a bez jakékoli podpory, bylo hrozné. Jeho ekonomika se stále ještě úplně nezotavila z velkého válečného poškození a jeho sousedé v EHS rostli mnohem rychleji a jeden po druhém Británii předbíhali. Zdálo se, že země uvázla ve svých obvyklých slepých uličkách a je v pasti neustále proměnlivé politické oscilace.

A především se nedal zastít fakt, že britská vládnoucí třída nadělala ve vztazích s Evropou katastrofální zmatek. Její původní odmítání účastnit se jednání o EHS znamenalo promeškanou příležitost utvářet Římské smlouvy více podle svých představ. Jen o pár let později v záchvatu paniky otočila o 180 stupňů. Pak vstoupila do EHS za nepříznivých podmínek a záměrně klamala sama sebe o seriózní oddanosti „stále těsnější unii“. Dopustila se tak chyby, před níž výslovně varoval Gaitskell: vstoupit za špatných podmínek a pak se nakonec muset opět stáhnout, tedy vybrat si tu nejhorší z variant. Stěží se dá uvést jiná záležitost srovnatelné důležitosti, jíž by Británie řešila takovou nekompetencí.

Navíc Británie nakonec vstoupila do EHS v roce 1973, právě když se slavnost chýlila k závěru. Během několika měsíců udeřila velká světová recese, která ukončila *les trente glorieuses* – zlaté období evropského růstu v letech 1945 až 1973. Evropské země už pak nikdy nedosáhly míry růstu z tohoto období. Vlastní ekonomická výkonnost Británie byla trvale pod normálem. Vlekla se kupředu s nízkým růstem a stagflací s výpomocí MMF. Vzpruhu nakonec neposkytl vstup do EHS, jak někteří doufali, ale opatření přijatá Margaret Thatcherovou.

Po stovky let byla zahraniční politika Británie motivována odhodláním nepřipustit, aby Evropu ovládla jediná velká mocnost – ať už to byl Ludvík XIV., Napoleon, císař či Hitler. V tomto smyslu je Evropa, která se objevila po roce 1989

s dominantním a znovusjednoceným Německem, historickou porážkou Británie. Vlastně to bylo zjevné už v roce 1989, kdy byla Margaret Thatcherová nucena zanechat svého původního odporu k německému znovusjednocení. Volbou opuštění EU Británie v podstatě uznala, že není schopna tuto situaci zvrátit – a proto hledá nové řešení.

V důsledku vleklé krize eura v posledním desetiletí se už nedá zastít skutečnost, že Evropa je rozdělena na slabší jižní zónu, zahrnující Itálii, Francii, Španělsko, Portugalsko a Řecko, které zoufale potřebují devalvovat silné euro, a severní seskupení států, které prosperují se silným eurem – zejména Německo, ale také sousední ekonomiky, které jsou v menší či větší míře německými ekonomickými satelity – Benelux, Rakousko, Česká republika, Slovensko, Švýcarsko, Dánsko a Švédsko. Prezident Emmanuel Macron vyvíjí zoufalé, leč marné úsilí přesvědčit severní státy, aby přijaly nějaké plány jak sdílet příjmy, a pomohly tak z nesnázi svým živořícím jižním sousedům.

Prakticky je EU ovládána severním blokem, a tak tomu bude i v dohledné budoucnosti. Logicky by se eurozóna měla rozpadnout na blok (severních) států se silným eurem a měnový blok se slabším (devalvovaným) eurem na jihu. K tomu může, ale nemusí dojít, ale není pochyb o tom, že jádrem dominantního severního seskupení je Německo. To znamená, že pokud by Británie zůstala součástí Evropy stále více směřující k federálnímu uspořádání, musela by se stále více řídit instrukcemi z Berlína. Vzhledem k historii 20. století lze s určitostí předvídat, že pro britské veřejné mínění by něco takového nebylo přijatelné.

Mnoho zastánců brexitu vidí budoucnost Británie v naprostém zprůtrhání vazeb k jakémukoli regionálnímu bloku, v její existenci jako nezávislého obchodního státu. Samotná geografie ale naznačuje, že to není pravděpodobné. Norsko a Švýcarsko sice nejsou členy EU, ale jsou nedílnou součástí evropského regionu, evropského ekonomického prostoru,

a tak to bude i s Británií. Ta se do jisté míry nebude schopna vymanit z vlivu dominantního severního seskupení a Berlína jako jeho centra. Ale Gaitskell měl pravdu, když hovořil o evropském provincialismu. Byly doby, kdy země s dominantním postavením v Evropě byla nevyhnutelně i největší světovou mocností. Nyní se takový stát zařadí za USA, Čínu, Japonsko a možná i za Rusko a Indii.

Gaitskellův pocit, že má více společného se Severoameričany než s Evropany, jakkoli ho může sdílet většina Britů, však neposkytuje žádný základ ani pro obchodní vztahy, ani pro bezpečnostní svazky národa. To, že takovým základem bude přinejmenším v prvním – a dost možná i v druhém – případě Evropa, zajišťuje geografie. Když de Gaulle vetoval vstup Británie do EHS, vzbudil tím nehynoucí nepřátelství Edwarda Heatha a mnoha dalších Britů. To poněkud vylučuje nějaké nestranné úvahy o důvodech jeho rozhodnutí, ale něco k tomu přece jen říci lze.

De Gaulle věřil, že Británie je neodolatelně přitahována k obrovskému anglofonnímu světu za Atlantikem, a nikdy proto nebude ochotna se bezvýhradně angažovat pro Evropu. Pro de Gaulla bylo nejdůležitější politickou skutečností moderního světa to, že „Amerika mluví anglicky“. Když sledujeme, jak lehce britská a americká popkultura v obou těchto zemích navzájem splývají, uvědomíme si, že je na tom mnoho pravdy. Ale ještě důležitější je to, že Británie je největším zahraničním investorem ve Spojených státech a Spojené státy jsou největším zahraničním investorem v Británii – taková míra ekonomické provázanosti je v Evropě nedostižná. A snad nejdůležitější ze všeho je to, že když je zle, když jde do tuhého – jako v letech 1917 a 1940 –, Británie žádá o pomoc Ameriku.

V Británii existuje hluboké přesvědčení, že když nastanou zlé časy, je nemožné se spoléhat na podporu evropských spojenců. Potvrzuje se to dokonce i v menších problémech, jakým byla například válka o Falklandy, při níž Američané poskytli Británii

zásadní pomoc, zatímco Francouzi prodávali zbraně a náhradní díly Argentincům. Němci jsou nyní takoví pacifisté, že by si nikdo nepřál být závislý na jejich vojenské pomoci. Evropská armáda zůstává chimérou, a už vůbec nikdo nevěří v evropské jaderné zastrašování.

To ostře kontrastuje s přístupem Ameriky. V obou světových válkách někteří Američané dobrovolně bojovali za Británii ještě před vstupem USA do války. V roce 1940 Roosevelt ve snaze pomoci Británii napínal americkou neutralitu, jak jen mohl, a nakonec zachránil situaci Zákonem o půjčce a pronájmu – „nejšlechetnějším činem v historii jakéhokoli národa“, jak to vyjádřil Churchill. Dojem, že Amerika je ochotna pomoci, po válce potvrdil Marshallův plán.

Avšak britské sny o tom, že se Británie může spoléhat na „zvláštní vztahy“, jsou právě jen – sny. Jako světová mocnost dají USA nevyhnutelně přednost vztahům s nejsilnějším evropským státem, kterým je Německo. Británie může být důležitější z vojenského hlediska, ale USA ji mohou tímto způsobem využít prostřednictvím NATO. Nejpozoruhodnější je v tomto smyslu dohoda mezi Spojeným královstvím a USA o sdílení zpravodajských informací, nyní zahrnující i Kanadu, Austrálii a Nový Zéland v síti známé jako Pět očí. To nás přivádí k snad nejdůležitějšímu faktoru anglosféry – ke skutečnosti, že všechny tyto anglicky hovořící země mají těsná politická pouta a existují jako kulturní blok. Anglosféra je svět, v němž je Británie opravdu doma. A navíc její význam stále roste – vysoké míry ekonomického růstu udělaly z Kanady a Austrálie desátou, resp. třináctou největší světovou ekonomiku. Anglicky hovoří nějakých 30 procent z 1,3 miliardy lidí v Indii (a všechna obchodní a úřední jednání jsou vedena v angličtině), což znamená, že Indie nenápadně předstihla USA jako největší anglofonní země. Mimo to je také šestou největší ekonomikou.

Anglosféra se skutečně po celou dobu zvětšuje. Přítomnost Británie a Irska v EU učinila paradoxně angličtinu jedním ze tří jejích oficiálních jazyků a je jisté, že jím zůstane i po odchodu Británie. Anglicky hovoří kolem 700 milionů Afričanů, a tento počet se má v příštích generacích zdvojnásobit. Nejlepší strategií pro Británii by tedy bylo co možná nejvíce investovat do sektorů, které obsluhují anglosféru – do oborů maximálně využívajících technologie a lidský kapitál, vzdělání, vydavatelské činnosti, filmu a TV, rozhlasu, zábavy, internetového připojení a špičkového výzkumu v přírodních i sociálních vědách. Jinými slovy do všeho, co zesiluje hlas Británie a její místo v anglosféře, která je nepoměrně větší než jakákoli jiná sféra, v níž se Británie vyskytuje.

Anglosféra však není ani volným sdružením, natož nějakou aliancí nebo obchodním blokem – a pravděpodobně ani nikdy nebude. Je však nejlepším příkladem měkké moci ve světě. Tato moc nenáleží nějakému jednotlivému národu, přestože Británie v tomto případě nevyhnutelně hraje klíčovou roli. Na otázku, kam vlastně Británie patří, neexistuje žádná jednoznačná odpověď – je částečně atlantická a částečně evropská, ale je i v Commonwealthu. Jestliže se Británie cítí nejlépe jako člen anglosféry, je to proto, že anglosféra spojuje Atlantické společenství a Commonwealth, a tak dodává velkou část globální angličtiny jako druhého světového jazyka. Nemá smysl se pokoušet reagovat na známý bonmot Deana Achesona („Británie ztratila impérium a ještě nenášla roli“) nějakou jednoznačnou definicí role Británie ve světě. Tato role, stejně jako sama anglosféra, je difuzní a pravděpodobně takovou zůstane.

„The way forward for Europe's great outsider“, Standpoint, březen 2019, přeložil Jiří Ogrocký, mírně kráceno.

R. W. Johnson, historik, politolog a novinář, jihoafrický korespondent pro *Sunday Times*.

Boj o duše, nebo politická válka?

Pravoslavná církev Ukrajiny sice obdržela autokefalitu, pravoslaví se však kvůli tomu ocitlo v rozkolu

JOSEF MLEJNEK JR.

V prosinci 2018 se v kyjevském chrámu svaté Sofie sešlo shromáždění, na kterém vznikla Pravoslavná církev Ukrajiny (PCU), jež v lednu obdržela od konstantinopolského patriarchy Bartoloměje autokefalitu neboli nezávislost. Naplnil se tak sen ukrajinských vlastenců, usilujících o to, aby Ukrajina měla vlastní, na Moskvě nezávislou pravoslavnou církev. K triumfu však měla celá událost přece jen daleko.

Nová církev vlastně vznikla sloučením dvou ukrajinských pravoslavných církví, které od počátku devadesátých let autokefalitu požadovaly, leč měly v pravoslavném světě status církví nelegálních, nelegitimních, schizmatických. Z ukrajinské pravoslavné církve, která spadá pod moskevský patriarchát a jež donedávna měla jako jediná v rámci pravoslavní zákonnou pozici, se však přidali pouze dva biskupové (z celkem 93), přičemž jeden z nich patří k osobním přátelům prezidenta Porošenka, jenž byl na slavnostním shromáždění přítomen. A jak by ne, vždyť dosažení autokefality pro ukrajinské pravoslavní tvořilo ústřední bod jeho politického programu, i s ohledem na letošní prezidentské volby, a v celé záležitosti se výrazně angažoval. Konstantinopolskému patriarchovi Bartoloměji prý Porošenko slíbil přesun alespoň deseti biskupů z církve moskevského patriarchátu, s pouhými dvěma je legitimita nové církve přece jen citelně slabší.

Nicméně právě silné Porošenkovo angažmá tvoří jednu z příčin neočekávaně vlažnějšího zájmu o „ukrajinskou národní“ pravoslavnou církev, která po svém vzniku údajně zahrnovala skoro 7 000 farností, jimiž ale předtím zhruba v součtu disponovaly

dvě církve, jež ji vytvořily. Podle ukrajinské legislativy se církevní společenství (farnost) může přesunout od jedné církve k jiné, pokud s tím souhlasí dvě třetiny farníků. Přesuny k PCU probíhají, k březnu takto přešlo na 500 farností patřících předtím k moskevskému patriarchátu, zejména v západní části Ukrajiny. Údaj na první pohled působí impozantně, leč pravoslavná církev spadající pod Moskvu vykazuje okolo 12 000 farností a zůstává, pokud jde o počet chrámů, kněží i řeholníků, největší ukrajinskou církví.

Ve výzkumu, který ve druhé polovině ledna 2019 provedly společně tři instituce (Centrum sociálních a marketinkových výzkumů „Socis“, Kyjevský mezinárodní sociologický institut a Centrum Razumkova), se s pravoslavím identifikovalo 70,7 % Ukrajinců. Z nich se 43,9 % přihlásilo k nové PCU, k pravoslavné církvi moskevského patriarchátu jen 15,2 %. Významná část respondentů, 38,4 %, nicméně vybrala odpověď, že se považuje za prostě pravoslavného, bez vztahu k nějaké konkrétní pravoslavné konfesi. Nová církev tedy počátkem roku 2019 neměla podporu nadpoloviční většiny pravoslavných na Ukrajině.

Ruská pravoslavná církev, v rámci pravoslavného světa „supermocnost“, pochopitelně vznik nové církve odsoudila, a dokonce přerušila svátostné společenství s konstantinopolským patriarchátem, nejstarší z pravoslavných církví, leč zároveň v současnosti zdaleka ne největší. V Istanbulu sídlící konstantinopolský patriarcha zaujímá v rámci pravoslaví postavení „prvního mezi rovnými“, nedisponuje tudíž žádnými extra pravomocemi, a nelze ho proto chápat jako nějakého „pravoslavného papeže“. Ostatně, ukrajinské církvi udělil autokefalititu na základě interpretace jednoho historického dokumentu ze 17. století.

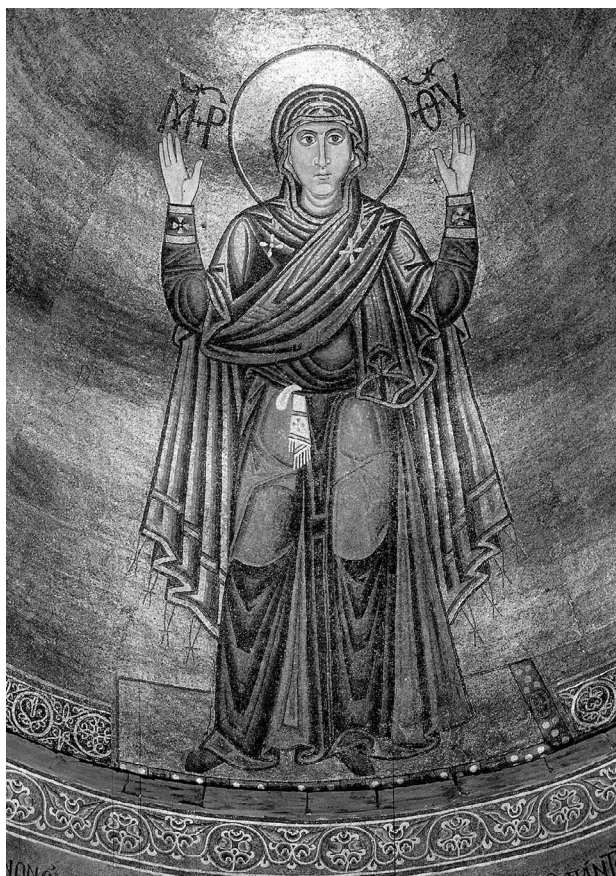
V současnosti existuje 14–16 autokefálních neboli organizačně nezávislých pravoslavných církví, sdílejících ale společnou věrouku, liturgii i kanonické právo. Interval, nikoliv přesné číslo, odráží i sporné případy. Udělení autokefality není v pravoslaví zcela vyjasněno, v zásadě by ji měla nová církev získat od církve, které dosud byla součástí, tedy od tzv. církve mateřské, a navíc by tento akt měly uznat ostatní již existující autokefální církve. Konstantinopolský patriarchát se pře s patriarchátem moskevským právě o to, kdo je vůči Ukrajině církví mateřskou. Kyjev totiž z hlediska církevní správy přešel od Konstantinopole pod Moskvu v 17. století, leč konstantinopolský patriarcha i ukrajinští zastánci autokefality tvrdí, že se jednalo pouze o dočasné pověření správou daného území, nikoliv o trvalý akt. Tuto interpretaci však Moskva nepřijímá. Ostatní autokefální pravoslavné církve se zatím víceméně buď zdráhají novou ukrajinskou kolegyni uznat, i v obavě z prohloubení církevního rozkolu, nebo již vyjádřily odmítnutí – kromě ruské i srbská či polská pravoslavná církev a také Pravoslavná církev v českých zemích a na Slovensku, což je samostatná neboli autokefální pravoslavná církevní jednotka, asi poslední hmatatelný pozůstatek Československa. Rumunská pravoslavná církev si stanovila jisté podmínky k uznání. Pravoslaví je tedy kvůli PCU na pokraji schizmatu, ba už za ním.

Boj o autokefalitu ukrajinské církve vlastně není teologickým sporem, nýbrž konfliktem veskrze politickým, nejen v rámci rusko-ukrajinských vztahů, ale i vzhledem k tomu, že Ruská pravoslavná církev hraje zásadní roli v politice Putinova režimu a je řadou autorů považována dokonce za „soft power“ Ruské federace, za důležitý ideový pilíř i prodloužené rameno ruské domácí i zahraniční politiky. Celý problém se bytostně dotýká nejen ukrajinské, ale právě i ruské národní identity. A může též přinést velké církevně-mocenské přesuny v rámci pravoslavného světa, tedy zejména v prostoru východní Evropy a Balkánu.

Následující stránky se pokusí celou složitou problematiku a její historické kořeny přiblížit českému čtenáři, který, zvláště pokud by měl čerpat informace pouze z českého mediálního zpravodajství, snadno narazí na mnohá zjednodušení či účelové informace, a to z obou stran konfliktu.

Hradba nezbořitelná

Nová církev se slavnostně zrodila v chrámu (katedrále) svaté Sofie. V ústředním chrámu celé Ukrajiny, pocházejícím z 11. století, z doby Kyjevské Rusi. Éra jejího vrcholného politického i kulturního rozkvětu nastala v době vlády knížete Jaroslava I. Moudrého v letech 1019–1054. Kyjevská Rus tehdy zahrnovala prostor od Severního a Baltského moře až k moři Černému, tudíž dnešní severozápadní Rusko, Bělorusko a podstatnou část současné Ukrajiny. Jaroslav se hodně zasloužil právě i o rozvoj kultury včetně slovanského křesťanského písemnictví. Ale též o rozmach architektury, zejména, byť nejen, církevní. Chrám svaté Sofie se sice začal budovat údajně již v roce 1011, avšak plně zapadl do Jaroslavova plánu rozvinout Kyjev po vzoru Konstantinopole – v 11. století se stal určitou nápodobou metropole byzantské říše, „Konstantinopolí na Dněpru“. Rus, které přívlastek „kyjevská“ dali až historici, totiž tehdy politicky, kulturně i nábožensky

Mozaika Bohorodičky v apsidě kyjevského chrámu svatě Sofie. Foto: Wikimedia Commons.

tvořila součást „byzantského commonwealthu“. Zhruba ve stejné době, v roce 1054, však západní a východní část dosud formálně jednotné křesťanské církve rozdělilo velké schizma, jež trvá dodnes.

Architektonické provedení chrámu původně kopírovalo velkou byzantskou předlohu, chrám Boží moudrosti (Hagia Sofia) v Konstantinopoli, dnes Istanbulu. Ostatně, i jeho zasvěcení odkazuje k byzantskému vzoru (Sofie zde znamená Boží moudrost). Až na přelomu 17. a 18. století prošel přestavbou ve stylu ukrajinského baroka. V době bolševické diktatury mu hrozila demolice, na rozdíl od řady jiných církevních staveb ho však nakonec naštěstí minula.

Dnes je chrám součástí světového dědictví UNESCO a jedním ze sedmi divů Ukrajiny. Jeho vnitřek ukrývá mj. hrob Jaroslava Moudrého i vyobrazení jeho a jeho rodiny. Kyjevskou Sofii vůbec uvnitř zdobí řada cenných fresek a mozaik, z nichž na prvním místě nutno zmínit šestimetrovou mozaiku Bohorodičky v apsidě, zvanou též „nerozbitná zeď“ či „hradba nezbořitelná“. Svými pažemi prý žehná Kyjevu a celé Rusi, a dokud takto činí, Kyjev ani Rus nemohou padnout. Jistý problém však spočívá v tom, co vlastně nyní znamená starobylý pojem Rus...

Katedrála ale nepatří žádné církvi. Měla od komunistických dob status muzea, který i kvůli církevním rozkolům, typickým pro dobu po vzniku ukrajinské nezávislosti v roce 1991, přetrval dodnes. Bohoslužby se v ní sice konají, ale jen výjimečně.

Muzeální status je podobný i historickému pravzoru katedrály, chrámu Boží moudrosti v Konstantinopoli (Istanbulu). Původně šlo o křesťanský svatostánek, po dobytí Konstantinopole vojsky Osmanské říše roku 1453 byl však „konvertován“ v mešitu. Mustafa Kemal alias „Otec Turek“ (Atatürk), jenž se v Turecku ujal vlády počátkem dvacátých let 20. století, považoval náboženství za tmářské učení bránící modernizaci. Začal proto prosazovat nové západní sekulární „náboženství“ neboli nacionalismus a mešitu takříkajíc zneutralizoval – učinil z ní muzeum. Tento „provozní režim“ si Hagia Sofia uchovala až do současnosti, dodnes je v ní zakázáno konat bohoslužby, navzdory tlaku islámských skupin, požadujících obnovu statusu mešity, které však nalézají čím dál tím většího sluchu u prezidenta Erdoğana.

V hustém lese plném zkratk

Kyjevská Hagia Sofia však zůstala muzeem nikoliv kvůli sporu mezi křesťanstvím, islámem a sekularismem, nýbrž kvůli rozbrojům v rámci ukrajinského pravoslaví. Donedávna, určitě do roku 2014, tvořila

největší ukrajinskou pravoslavnou církev tamní (autonomní) odnož Ruské pravoslavné církve, a měřeno počtem chrámů a farností tomu tak je dodnes. Oficiálně se jmenuje Ukrajinská pravoslavná církev (UPC), byť pro přehlednost se k jejímu názvu dodává zkratka MP (Moskevského patriarchátu). Ona ji však odmítá, poněvadž jiné ukrajinské pravoslavné církve považuje za schismatické. Podle zákona nedávno přijatého ukrajinským parlamentem by se ale měla přejmenovat, neboť její centrum leží na území státu, který proti Ukrajině vede agresi a okupuje část jejího území, a název by tak měl obsahovat výraz „ruský“ nebo „ruská“. Což však UPC MP odmítá.

Právě od roku 2014, od počátku ruské agrese proti Ukrajině, začaly sociologické průzkumy svědčit o ztrátě popularity pravoslavné církve spadající pod moskevský patriarchát a o přesunu přízně k jedné ze dvou ukrajinských pravoslavných církví, které se od počátku devadesátých let minulého století dožadovaly uznání toho, aby ukrajinské území získalo v rámci pravoslavného světa autokefální, tedy samosprávný status. Aby tedy vznikla jediná celoukrajinská, výhradně z Kyjeva spravovaná pravoslavná církev. Konkrétně k Ukrajinské pravoslavné církvi Kyjevského patriarchátu (UPC KP), které sekundovala menší Ukrajinská autokefální pravoslavná církev (UAPC), navzdory výrazu „autokefální“ v názvu ostatními pravoslavnými církvemi celého světa neuznávaná, podobně jako UPC KP. Obě se však v loňském roce sloučily do Pravoslavné církve Ukrajiny (PCU), jež počátkem letošního roku obdržela autokefality od konstantinopolského patriarchy.

Nicméně i samotná Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu (UPC MP) představovala od počátku devadesátých let rozpolcenou strukturu, v níž působili jak zastánci autokefality pro ukrajinské pravoslaví, tak nadšení přívrženci idejí „ruského světa“ či „svaté Rusi“, tedy těsné vazby nejen ukrajinské církve, ale i Ukrajiny k Rusku.

Chrám svatě Sofie v Kyjevě. Foto: Wikimedia Commons, Dezidor.

Navzdory očekávání se ale ukrajinské křídlo UPC MP k PCU nepřipojilo. Kromě politizace celé věci, dané angažováním prezidenta Porošenka, jsou na vině ještě nejméně dvě skutečnosti. Za prvé podmínky, za nichž nová církev získala autokefality – přílišná závislost na Konstantinopoli i striktní omezení autokefality na území současné Ukrajiny, tedy bez možnosti zakládat filiálky v zahraničí. A jelikož mimo Ukrajinu žijí, zejména coby zahraniční pracovníci, miliony Ukrajinců, jde o docela vážné zúžení „manévrovacího prostoru“ pro PCU. Ukrajinská pravoslavná diaspora tak nyní spadá pod církev konstantinopolského patriarchy Bartoloměje, která zahrnuje Turecko, část Řecka a právě i řeckou a nyní též ukrajinskou diasporu v zahraničí.

Mnohým pak, což je další kámen úrazu, vadí také osoba Filareta (občanským jménem M. A. Denysenko), nyní čestného patriarchy PCU, předtím dlouholetého patriarchy pravoslavné církve kyjevského patriarchátu. Filaret totiž působil v čele ukrajinské odnože Ruské pravoslavné církve (RPC) v dobách komunistického režimu, čemuž odpovídala i jeho spolupráce s KGB pod krycím jménem „Antonov“. Mimochodem, jde o typický rys výše postavených církevních činitelů v časech sovětské vlády,

současný patriarcha RPC Kirill (vlastním jménem V. M. Gundajev) sloužil KGB pod krytonymem „Michajlov“. Mnozí proto i současnou RPC interpretují jako „KGB MP“.

Filaret měl počátkem devadesátých let nejprve spadeno na post moskevského patriarchy. Až když v tomto zápase prohrál, obrátil se směrem k ukrajinskému nacionalismu a s podporou prvního ukrajinského prezidenta Leonida Kravčuka, mj. někdejšího šéfideologa ukrajinské komunistické strany, jenž však posléze předsedal na národovectví, začal usilovat o ukrajinskou autokefalitu. Snaha nakonec vyústila ve vznik nekanonické církve Kyjevského patriarchátu (UPC KP), jíž Filaret v roce 1995 stanul v čele. Nicméně právě i s ohledem na jeho minulost a osobnost, jež má i kvůli vypjaté touze po kariéře ke křesťanským ctnostem údajně dost daleko, zůstala tehdy většina ukrajinských pravoslavných biskupů i kněží v UPC MP. Tedy v církvi, která navíc měla v pravoslavném společenství legální, kanonický status, na rozdíl od Filaretových „schizmatiků“. Ustavující synod sice nedávno zvolil do čela PCU metropolitu Epifanije (občanským jménem S. P. Dumenko), ten nicméně v minulosti působil též v roli Filaretova tajemníka. Mnozí ho proto považují spíše za Filaretovu loutku, nikoliv za skutečnou vůdčí postavu nové církve, jež obdržela autokefalitu od konstantinopolského patriarchátu.

Ukrajinský církevní mumraj, plný nepřehledných zkratek, má ale společný rodokmen, k němuž se hlásí všechny církve a jenž sahá až do 10. století. Odvíjí se od události, kterou u nás svérázně zpopularizoval Karel Havlíček Borovský svou delší satirickou básní *Křest svatého Vladimíra*.

Boj o svatého Vladimíra

Vladimír „poručil modly vyvrátiti, některé rozsekati, a jiné v oheň uvrhnouti; Peruna pak poručil přivázati koni k chvostu a vleci s Hory po Bořičevu na potok, a dvanácte mužův ustanovil, aby jej bili

proutím: a to ne proto, jako by dřevo cítilo, ale na potupu běsu, jenž oklamával tou podobou lidí, aby odplatu dostal od lidí. ... A potom Vladimír poslal po všem městě, řka: „Neobrátí-li se kdo zejtra na řece (na víru křesťanskou), budiž bohatý, nebo chudý, nuzný, nebo služebný, bude mi nepřitelem.“ Uslyšavše to lidé, šli s radostí, radující se a řkouce: „Kdyby toto nebylo dobré, nebyli by kníže a bojaré toho přijali.“ Na zejtrí pak vyšel Vladimír s kněžími císařovninými a s Korsuňskými na Dněpr, i šlo se lidí množství nesčíslné, vlezli do vody, a stáli někteří po šíji a jiní po prsa (ve vodě), a děti u břehu, a jiní děti držíce, a dospělí brodili; kněží pak stojíce říkali modlitby. I byloť viděti radost na nebi i na zemi, tolik duší spasených; a ďábel stenaje pravil: „Běda mně, že jsem odtud vyhnán!“ Tak líčí klíčovou událost počátku křesťanských dějin východní Evropy, datovanou nyní do roku 988, Nestorův letopis (*Pověst dávných let*) z 12. století, v překladu Karla Jaromíra Erbena. Důležitý byl její hromadný, masový, panovníkem (státem) vlastně vynucený rozměr, neboť křesťanská komunita žila v Kyjevě dávno předtím, ba dokonce již Vladimírova babička, kněžna a světice Olga, ke křesťanství osobně konvertovala.

Korsuňští, zmiňovaní v ukázce, odkazují k byzantskému městu Korsuň (Chersonesos) na Krymu, které Vladimír dobyl. A coby obávaný válečník získal dokonce za ženu byzantskou princeznu (císařovnu) Annu – proto v citátu vystupují císařovniní kněží. Ona sice na tuto perspektivu nehleděla s radostí, leč politika byla jako vždy prostě politika. Podmínku sňatku s byzantskou princeznou však tvořil Vladimírův křest, který v jeho případě možná proběhl ještě na Krymu, v Korsuni. Pohan Vladimír měl ale ke konverzi nakročeno již poměrně dlouho, neboť si – dle Nestorova pozdějšího podání – nechal „testovat“ rozličná náboženství. Zval si zástupce různých věr a vysílal posly do cizích zemí, aby prozkoumali, jak se tam dané náboženství v praxi provozuje. Islám tak například zavrhl kvůli obřízce

a zákazu alkoholu: „Rusům jest pití rozkoš, nemůžem bez toho býti.“ Ve vztahu k ženám šlo i na dobové poměry o nadstandardního nadsamce – kromě několika manželek, včetně jedné „Čechyně“, co mu dala syna Vyšeslava, měl, slovy letopisce, „souložnic 300 na Vyšehradě, a 300 v Bělohradě, a 200 na Břestově ve vsi, kterou i nyní zovou Břestovo. A byl i ještě nesyt smilstva, přiváděje k sobě provdané ženy a panny przně; neb byl milovný žen jakož i Šalomon.“ Zdálo by se tedy, že křesťanství u něj nemůže mít šanci, leč přesto ho nakonec přijal, a sice v jeho východní, byzantské, řecké podobě. Jistě k tomu přispělo i tehdejší postavení Byzantské říše jako hlavní politické mocnosti i kulturního a náboženského centra.

Na Vladimírovy vyslance, prověřující různé náboženské proudy v praxi, ale učinila mimořádný dojem rovněž byzantská bohoslužba. „I přišli jsme do Němec,“ cituje je Nestor, „a viděli jsme, kterak ve chrámech mnohé služby konali, ale krasoty neviděli jsme nižádné. I přišli jsme pak do Hřek, a vedli nás, kde slouží Bohu svému, a nevěděli jsme, na nebi-li jsme byli, nebo-li na zemi: neb není na zemi takového podívání, ani krásy takové, i neumíme toho ani pověditi; toliko to víme, že tam Bůh s lidmi přebývá, a jich služba boží jest lepší než ve všech jiných zemích.“ Konkrétně pak onu úžasnou podívanou zažili nejspíše právě v chrámu Hagia Sofia.

Karel Havlíček Borovský v básni *Křest svatého Vladimíra* tento motiv využil k tepání dobových politických i církevních poměrů. Nicméně skladba je torzem, končí předtím, než na křest vůbec dojde. Havlíčka však, navzdory jeho kritice ruských reálií i polemice se zdejšími naivními slavjanofily, pravoslavná liturgie uchvátila, což je dobře patrné z kapitoly „Svátek pravoslavnosti“ jeho *Obrazů z Rus*. Ostatně, lze si ji přečíst i na české webové pravoslavné stránce *Orthodoxia.cz*, a sice s následujícím pozoruhodným zdůvodněním: „Svátek Pravoslaví (oslava orthodoxie) je liturgickou událostí, která spadá každoročně na první neděli Velikého půstu.

Ustanoven byl tento svátek před tisíciletím na památku vítězství křesťanské orthodoxie nad ikonoborectvím a potažmo nad všemi herezemi (bludy). S lítostí však musíme konstatovat, že v našich zemích se liturgický řád Oslavy Pravoslaví nevykonává, a tak u nás zůstává Svátek Pravoslaví pouze připomínkou v církevním kalendáři a nanejvýše je na něj v tuto neděli poukazováno při kázání v rámci běžných bohoslužeb. ... Ve vztahu k Rusku je nám spisovatel Karel Havlíček znám spíše svým výsměchem všemu, co na Rusi nalezl pokryteckého. Následující článek z jeho pera však ukazuje, že se nezajímal jen o pokleslé jevy patřící k životu tehdejší ruské společnosti, ale dokázal velice hluboce ocenit i to, co u Rusů nalezl cenného, a neváhá na to poukázat s výzvou k následování.“

Všechny dosud zmíněné ukrajinské církve každopádně odvozovaly a odvozují svůj původ právě od christianizace Kyjevské Rusi knížetem Vladimírem I. koncem 10. století, používají liturgii svatého Jana Zlatoústého (Jana Chrysostoma) neboli byzantský či východní obřad, uctívají stejné ikony a ostatky.

Do této skupiny nutno započítat i Ukrajinskou řeckokatolickou církev (UŘKC), sice podřízenou římskému papeži, leč jinak de facto, obřadem zejména, východní, pocházející z „kyjevské křtitelnice“. V celostátním průměru se k ní hlásí skoro 10 % obyvatel, v některých oblastech západní Ukrajiny však tvoří církev dominantní. A v kruzích UŘKC se zrodil i koncept „církvi kyjevské tradice“, postavený na skutečnosti jejich společného původu v christianizaci Kyjevské Rusi roku 988. Kromě UŘKC měly do této skupiny patřit UPC KP a UAPC, nyní tedy vlastně sjednocená PCU. UPC MP sice historicky do takto vymezené kategorie též náleží, avšak dle zastánců zmíněného konceptu by nejprve musela přetnout vazby k Moskvě a deklarovat se jako plně ukrajinská. Nicméně, aby komplikací nebylo málo, i samotná RPC odvozuje svůj rodokmen od Kyjevské Rusi.

Kníže Vladimír, mj. významná postava dynastie Rurikovců, jež vyhasíná až v osobě prvního ruského (moskevského) cara Ivana Hrozného, byl později svatořečen, a v rámci pravoslaví dokonce uznán za „rovného apoštolům“. Mezi Rusy a Ukrajinci ale již dlouho zuří spor o národní a náboženské přivlastnění jeho postavy či, přesněji řečeno, vůbec o interpretaci dějin Kyjevské Rusi. Byla Kyjevská Rus pra-Ukrajinou? Nebo spíše pra-Ruskem? Na druhé zmíněné variantě pochopitelně lpí současní Rusové a odvozují z této skutečnosti i postoj k Ukrajincům, kteří údajně tvoří jenom lokální variantu ruského národa, jehož centrum se prý, v důsledku řady historických událostí, včetně mongolské invaze, pouze přeneslo z Kyjeva nakonec až do Moskvy. Starou (středověkou) Rus a její obyvatele vnímají jako přímé předchůdce sebe sama, tedy současných etnických Rusů. A též jejich dnešního státu, Ruské federace, jež má podle nich historicky legitimní nárok (přímo či nepřímý) ovládat všechny pravoslavné východoevropské Slované, neb i Bělorusové

Vladimir Putin slavnostně odhaluje moskevskou sochu Vladimíra Velikého. Foto: mos.ru.

a Ukrajinci jsou vlastně jen „trošku jiní“ Rusové, ostatně v carských dobách byli Ukrajinci označováni jako Malorusové a ukrajinské území jako Malorusko.

Ukrajinci se zas opírají o linii, kterou ve svém monumentálním, desetisvazkovém díle *Dějiny Ukrajiny-Rusi* (publikovaném v letech 1898–1936) výtýčil zakladatel moderní ukrajinské historiografie Mychajlo Hruševskij. Již název je sám o sobě výmluvný a jen pro forma tedy nutno dodat, že Hruševskij interpretuje dějiny Ukrajinců jako dějiny samostatného, od (moskevských) Rusů od počátku odlišného národa, který je též svébytným nositelem tradice Kyjevské Rusi.

A boj o svatého Vladimíra se v rámci současného rusko-ukrajinského konfliktu dokonce zostřuje. Jednu z pamětihodností Kyjeva tvoří i Vladimírův pomník, vybudovaný v roce 1853 péčí carského Ruska a jeho předních umělců. Samotná postava knížete Vladimíra má 4,4 metru, stojí však na šestnáctimetrovém piedestalu. Bez ohledu na jeho původ se pomník nyní na Ukrajině nevnímá jako „ruský“ nebo „carský“. V Moskvě byl však v roce 2016 vztyčen jiný „bronzový Vladimír“ – nedaleko areálu Kremlu, v rámci oslav Dne národní jednoty. Má i s podstavcem 17,5 metru, ovšem podstatná část výšky připadá na sochu samotnou. Slavnostní odhalení moskevské sochy svatého Vladimíra proběhlo za účasti patriarchy RPC Kirilla i prezidenta Ruské federace Vladimíra Putina, jenž při té příležitosti označil pravoslaví za „společný duchovní zdroj národů Ruska, Běloruska a Ukrajiny“ a svatého Vladimíra za duchovního zakladatele ruského státu.

Instalace pomníku pochopitelně vyvolala na Ukrajině pobouření, neboť dle rozšířené ukrajinské interpretace, zdůrazněné v dané souvislosti i prezidentem Porošenkem, je Vladimír, v přepisu z ukrajinštiny Volodymyr, „náš“ neboli ukrajinský. Porošenko označil moskevský pomník knížete Vladimíra za další pokus Ruska o „hybridní přivlastnění historie“.

V únoru 2015 vydal Porošenko „Dekret o uctění památky kyjevského knížete Vladimíra Velikého – tvůrce středověkého evropského státu Rusi-Ukrajiny“, který stanovoval základní parametry státem organizovaného připomínání tohoto panovníka u příležitosti tisíciletého výročí jeho smrti. A sice s cílem „zachování a posílení tradic ukrajinské státnosti, připomenutí historického významu dědictví Rusi-Ukrajiny v jejím formování“ a „uznání významu křesťanství pro rozvoj ukrajinské společnosti jako nedílné součásti evropské civilizace“. Porošenkovo pojetí je silně proevropské, Kyjevskou Rus v dokumentu nazývá „středověký evropský stát Rus-Ukrajina“, křesťanství podle něj spojuje ukrajinskou společnost s evropskou civilizací. Jde o interpretaci absolutně protikladnou výkladu kremelských ideologů i RPC, podle nichž se na základech kyjevské pravoslavné tradice má budovat val proti zkaženému liberálnímu Západu. V Ruské federaci vyvolala velmi kritickou odezvu, zaměřenou z velké části na ahistoričnost Porošenkových formulací (například výraz Ukrajina lze v historických dokumentech poprvé zaznamenat dlouho po Vladimírově smrti), nicméně v politicko-historických mytologiích (ruských i ukrajinských) o faktografickou akurátnost pochopitelně moc nejde.

A skutečnost, že vládce středověkého státního útvaru a zároveň „křtitel“ východní Evropy je v současném rusko-ukrajinském konfliktu stále velmi živý, dokazuje i ruská ponorka *Kníže Vladimír*. Na vodu ji spustili v listopadu 2017, nyní by měly probíhat dokončovací práce, zavedení do služby se plánuje na letošní rok. Jde o představitelku nejmodernější generace ruských atomových ponorek, třídy Borej, schopné nést balistické střely vybavené jadernými hlavicemi.

Ukrajinské námořnictvo se snaží kontrovat – má rozestavěnou raketovou korvetu (menší hladinovou válečnou loď) *Vladimír Veliký* (*Volodymyr Velykyj*), po jejímž vzoru by měly – v rámci tzv. Projektu 58250 – vzniknout ještě tři další plavidla. Nicméně

ukrajinský *Volodymyr Velykyj* je údajně dokončen pouze z 43 %, neboť celý projekt brzdí jedna z hlavních ukrajinských bolestí: nedostatek financí. Tato drobná námořní komparace jednak vystihuje současné „silové poměry“ obou států, pojmenování lodí však zároveň ukazuje, jakou sílu má „zakladatelský mýtus“ pro formování národní a státní identity, jež se často odráží i ve vojenství. Mýtus se zpravidla chápe jako něco zcela vymyšleného, bez vztahu k empirii, ke konkrétním historickým událostem. Britský teoretik nacionalismu Anthony Smith ho však, navíc v souvislosti s debatou o vztahu náboženství a nacionalismu, definuje jako „široce sdílený příběh o minulosti vyprávěný v souladu se současnými potřebami a cíli“. Na rusko-ukrajinský spor o svatého Vladimíra jeho charakteristika padne jak ulitá.

Svatá Rus aneb Pravoslaví a nacionalismus

Stará Rus byla etnicky (či kmenově) původně dost promísená, velkou roli v ní hrály kromě slovanských i skandinávské či baltské kmeny. Nicméně postupně zcela převládl slovanský element, i díky christianizaci, neboť ta se písemně uskutečňovala pomocí staroslověštiny, dílu svatých Cyrila a Metoděje a jejich žáků.

Rodila se tak i „svatá Rus“, přesvědčení o specifickém, Bohem stanoveném údělu a poslání slovanského pravoslaví v dějinách, o Rusi jako „svaté zemi“. Politické dějiny východoevropského prostoru však byly velmi komplikované, ba plné zvratů. Kyjev z církevního hlediska dlouho zůstával podřízen Konstantinopoli, z hlediska politického až do druhé poloviny 17. století tvořil součást Polsko-litevské unie. Vazba ke Konstantinopoli však byla problematická, neboť po pádu někdejší metropole mocné Byzantské říše (druhého Říma) sice vítězní muslimští Osmané (Turci) tamního patriarchu, jeho církev i úřad zachovali, leč ocitl se v podřízeném postavení. A pád Konstantinopole notně

přispěl i ke vzniku koncepce Moskvy coby třetího Říma, zformulované mnichem Filofejem na počátku 16. století, podle níž se Moskva (ruský stát), po Římu a Konstantinopoli, považuje za autentickou (a konečnou) představitelku a ochránkyni pravého, nezkaženého křesťanství. Ruská pravoslavná církev od těch dob aspiruje na pozici historického i náboženského primátu v celé pravoslavné církvi a pokládá se za dědice a nositele celé východní křesťanské tradice.

Moskva posléze začala růst jako politická mocnost, a v 17. století tudíž pohltila Kyjev politicky i církevně. „Jest to zvláštní slavnost, kterou pravoslavná církev vykonává v první neděli Velikého postu a která se ovšem nedá slaviti jinde než v zemi, jež má svou vlastní, jinde nepanující víru a národní náboženství. V zemích, kde vládne náboženství jinonárodní, nikdy se nemůže vyvinouti tak ouplné organické spojení státu, národnosti a víry dohromady, jako uvidíme v tomto svátku Pravoslavnosti,“ píše Havlíček v *Obrazech z Rus*. Hodnotí však situaci čtyřicátých let 19. století, kdy již v rámci carské říše fungovalo ono „spojení státu, národnosti a víry dohromady“, nicméně silně povzbuzované státní mocí.

Současná RPC v mnohém navazuje na svou carskou předchůdkyni. Její kanonické území zahrnuje nejen Ruskou federaci, ale též Bělorusko, Kazachstán či Moldavsko a také Ukrajinu. Nejde tedy o pravoslavnou církev působící pouze na území dnešní Ruské federace, její rozpětí je rozsáhlejší, územně zhruba splývající s někdejší carským impériem. V něm Rusové v etnickém smyslu koncem 19. století tvořili jen 40 % obyvatelstva, a pravoslaví tak mělo (vedle jazykové rusifikace) tvořit širší sjednocující element, základ ruského nikoliv úzce etnického, ale civilizačně a nábožensky pojatého nacionalismu. Proto je dnes RPC jednou z hlavních opor politiky ruského státu, jež se snaží udržet většinu území někdejšího Sovětského svazu jako sféru vlivu – i pomocí konceptů „ruského světa“ či „sva-

té Rusi“, což je koncepce prosazovaná patriarchou RPC Kirillem.

Čistě nábožensky pojaté a vnímané pojetí „svaté Rusi“ má nesporně hluboké duchovní kořeny, ostatně do historie duchovně-kulturního prostoru východoslovanského pravoslaví patří i řada postav, které působily vlastně v opozici vůči oficiálním církevním i státním strukturám. „Svatou Rus“ ztvárňovalo či rovnou spoluvytvářelo též množství uměleckých i folklórních děl. Zároveň tvořila součást státní ideologie, a to již v carském Rusku. Jde tedy o fenomén složitý, mnohohrstevnatý, pestrobarevný, obtížně nějak jednoznačně uchopitelný. Lze z něj však též poměrně snadno ukout ideologickou koncepci, jež může sloužit mocenským zájmům – jak samotné RPC, tak ruského státu.

Dne 29. dubna 2009 moskevský patriarcha Kirill během schůzky s ukrajinskou premiérkou Julii Tymošenkovou konstatoval: „Jsem hluboce přesvědčen, že pokud jde o Rusko a Ukrajinu, náboženský faktor zde hraje velmi důležitou roli. Jsme země spojené společnou tradicí, společnou historií, společnou Církví. ... Pro Ruskou pravoslavnou církev je Kyjev s chrámem svaté Sofie naší Konstantinopolí, je to duchovní centrum a jižní hlavní město ruského pravoslaví.“ Rusko a Ukrajina „tvoří dohromady pilíře pravoslavné východoslovanské civilizace“. Během stejné návštěvy Ukrajiny, při proslovu v Kyjevskopečerské lávře, klášterním komplexu, který představuje jednu z hlavních ukrajinských památek i významné duchovní centrum pravoslaví, pak Kirill označil Kyjev za „naš Jeruzalém i Konstantinopol“, za „srdce našeho života“.

Východoslovanské pravoslavné národy, tedy především Rusové, Ukrajinci a Bělorusové, dle Kirilla tvoří „svatou Rus“, vytvářejí či přesněji řečeno mají formovat zvláštní civilizaci založenou na duchovních základech pravoslaví. Civilizaci, jejímž ústředním místem je chrám, na rozdíl od západní konzumní společnosti, jež je prý vystavěna okolo nákupního centra. Západ je ruskými církevními i politickými

Svatý Vladimír hledí přes Dněpr na moderní kyjevskou zástavbu. Foto: Strocchi on Foter.com / CC BY-SA.

představiteli vykreslován jako zkažený, vyprázdňený, zaměřený pouze na materiální hodnoty, jako civilizace bezduchých mravních zhýralců. Ruská společnost může navenek skutečně vyhlížet až protikladně k té západní, například při přenosu bohoslužby ze zaplněného moskevského chrámu Krista Spasitele, kde prezident Putin a premiér Medveděv zbožně stojí se svícemi v rukou. Tehdy se zdá uvěřitelné, že Rusové jsou bytostně křesťanský národ.

Ruský kněz Ioan Stefanovič Beljustin zachytil v padesátých letech 19. století církevní poměry své vlasti bez příkras, a když jeho spis nazvaný *O venkovském duchovenstvu v Rusku* vyšel (bez autorova vědomí) v zahraničí, způsobilo to doma velký rozruch. Není divu, ve zmíněném díle Beljustin například poznamenává: „Ze stovky vesnických mužů jich maximálně deset překoktá Věřím a dvě či tři krátké modlitbičky (aniž pochopitelně seabemín vědí,

co právě četli). Z tisícovky mužů budou maximálně dva či tři znát Desatero Božích přikázání; o ženách radši nemluvit. A to že je pravoslavná Rus? Jaká ostuda, jaký skandál! A naši farizejové halekají do všech stran, že jenom v Rusku se zachovala víra neposkrvněná, právě v Rusku, kde dvě třetiny lidí nemají o víře seabemenší ponětí!“

O nějakých sto padesát let později je (Putinova) pravoslavná Rus zase tam, kde bývala v časech Beljustinových. V sociologických průzkumech se sice cca 70 i více procent obyvatel Ruské federace hlásí k pravoslaví, účast na bohoslužbách je však mnohem nižší, tak asi pět, maximálně deset procent. Pravoslavní obecně vykazují nižší míru návštěvy bohoslužeb než katolíci, což je ale dáno i tím, že pravoslavná bohoslužba je delší než katolická a v pravoslavném chrámu též v podstatě nejsou lavice nebo židle na sezení. Ale i tak v Rusku (a nejen tam) zeje

mezi poměrně tenkou vrstvou těch skutečně věřících (či praktikujících) a masou těch, co se hlásí k pravoslaví coby historickému nebo kulturnímu odkazu, základnímu rysu národní identity, došla propast. Korunu (či spíše čapku kolchozního traktoristy) zmíněnému jevu před lety nasadil běloruský diktátor Lukašenko, když se označil za pravoslavného ateistu.

Většina „národně-kulturních“ pravoslavných sice asi nepatří přímo k ateistům, spíše k agnostikům nebo lidem váhajícím, ovšem možná tím spíše na ně má ona vnějšková forma pouhé tradice velký vliv, zvláště použije-li se jako ideová opora a legitimizace státní moci. (Což těm skutečně věřícím naopak často spíše vadí.)

A Putinovo Rusko pak jako obhájce víry či konzervativních hodnot dokáže vystupovat i na mezinárodní scéně. Průzkum organizace Pew Research Center zaměřený na náboženské vyznání a národní příslušnost v zemích střední a východní Evropy nedávno (zpráva vyšla v roce 2017, data jsou z roku 2016 i starší) zjistil, že v řadě pravoslavných zemí převládá přesvědčení, že Rusko má povinnost chránit pravoslavné křesťany mimo vlastní hranice – například v Arménii tak soudilo 79 % dotázaných, v Srbsku 74 %, v Bulharsku 56 %, pouze na Ukrajině jen 38 %. S větou „Silné Rusko je nezbytné, aby vyvažovalo vliv Západu“, souhlasila v pravoslavných zemích nadpoloviční většina dotázaných, například v Srbsku 80 %, v Řecku 70 %, v Gruzii 52 %, pouze na Ukrajině činil zmíněný ukazatel 22 %.

A u nás? Česká republika v průzkumu Pew Research Center zaujala specifickou jednočlennou kategorii zemí bez náboženské většiny, nicméně potřebu silného Ruska coby vyvažovatele Západu tu cítilo 49 % dotázaných. Výše uvedené údaje souvisejí i s názorem, že existuje konflikt mezi „tradičními hodnotami naší země“ a hodnotami západními – souhlasilo s ním například 78 % respondentů v Srbsku, 73 % v Rusku, 70 % v Řecku, ale i 52 % v katolickém Polsku. V „ateistické“ České republi-

ce pak 51 %. Pro srovnání, v převážně pravoslavné Ukrajině jen 37 %. Nízká ukrajinská čísla pochopitelně odrážejí konflikt s Ruskem, v němž je Západ vnímán jako spojenec. K uvedeným údajům je tudíž nutné přistupovat opatrně, neboť se v nich odráží řada skutečností, nikoliv pouze náboženský faktor. A i ten je sám o sobě velmi komplikovaný a propletený s historií, politikou a třeba i s pokrevními vazbami.

Tak jako tak, náboženství, zakomponované do neoimperiálních koncepcí, tvoří důležitou součást ruské politiky. I proto se RPC tak ostře staví proti ukrajinské autokefalitě. Bez Kyjeva a Ukrajiny je totiž celá koncepce „svaté Rusi“ mrtvou či přinejlepším zmrzačenou ideou. A ruský stát bez ní ztrácí jednu z důležitých opor pro zdůvodnění geopolitické dominance Ruské federace ve východoevropském prostoru. Ovšem Ukrajina je pro RPC důležitá též čistě prakticky. V roce 2018 náleželo k UPC MP přes 12 000 farností, k celé RPC v roce 2013 něco přes 30 000. V roce 2016 RPC vykazovala asi 35 000 funkčních chrámů a skoro 40 000 duchovních, UPC MP, tedy součást RPC, kolem 10 000 duchovních. UPC MP tudíž donedávna, velmi zhruba vyjádřeno, z hlediska „infrastruktury a personálu“ tvořila cca čtvrtinu až třetinu RPC!

Práchnivější duchovní svorníky

Ukrajincům lze samozřejmě jen těžko, a dokonce nehledě na kanonické předpisy, upírat právo na autokefální pravoslavnou církev, když jsou svěbytný národ, mají vlastní stát a navíc proti nim Rusko vede válku. V podstatě se jen brání, církevní nezávislost má korunovat národní a státní suverenitu, i v opozici vůči zideologizovaným koncepcím „ruského světa“ nebo „svaté Rusi“. Ruské straně ale mj. nahrává skutečnost, že Ukrajina je zemí historicky, jazykově i nábožensky pestrá, kde navíc žije početná skupina rusofonních Ukrajinců, ba příslušníků ruské menšiny. Ukrajinská národní identita je

tak zejména ve východní, značně rusofonní polovině země nevyhraněná. Ruská agrese samozřejmě proces ukrajinizace posiluje, ale i tak existují silné předpoklady k vnímání Ruska jako státu kulturně ba civilizačně blízkého. Ukrajinská národní pravoslavná církev má tudíž šanci dominovat v západní části Ukrajiny, ale i tam narazí na konkurenci, v podobě Ukrajinské řeckokatolické církve.

„Církevní roztržka mezi Ruskem a Ukrajinou se netýká jen církve. Je to jen část mnohem smutnějšího procesu. Před našima očima se rozpadá slovanský a ruský svět. Moskva přestává být ‚třetím Římem‘, čímž se náš stát mámil skoro pět století. Na co ještě máme být hrdí?“ zeptal se nedávno pochmurně ruský internetový list *Gazeta.ru*. V současnosti moc důvodů k hrdosti nenalezl, neboť vývoj nových zbraní, pochybné úspěchy ruských hackerů ani čtvrtfinále, jež ruští fotbalisté uhráli na světovém fotbalovém šampionátu, k ní žádné velké příčiny nezavdávají. „Sotva bude přání zničit planetu supermoderními raketami a bombami představovat vyšší smysl života ruských politiků a obyvatel. Ale duchovní svorníky, o kterých se u nás tak rádo řeční, začínají práchnivět a hroutit se v doslovném smyslu,“ uzavřel ruský server. To se duchovním svorníkům zataženým do politiky zhusta stává. Avšak citovaný povzdech je naprosto klíčový. Církevní boj je na obou stranách sporu o ukrajinskou autokefalitu natolik zpolitizovaný, že se z církví skoro vytrácí náboženství, duchovno, spiritualita, vztah k Bohu. Alespoň se to tak často jeví, byť pod příkrovem politického zápa-

su a nacionalistického využívání až zneužívání duchovní život nesporně probíhá. Církev coby pouhá výztuž státu, impéria či nacionalismu je každopádně mrtvou církví, obíleným hrobem.

„Jedna z vysokých autorit pravoslavné církve mi položila otázku,“ říká kardinál Tomáš Špidlík v knize *Duše poutníka*, „proč jsem se začal východní spiritualitou zabývat. Odpověděl jsem víceméně toto: Nemůžeme zavírat oči před skutečností, že se dnes tzv. křesťanský svět přenáší z Evropy jinam. Děje se něco podobného jako na konci starověku při zániku starého římského impéria. Nové barbarské národy se stávaly křesťanskými a bylo jim potřeba předat v syntéze ‚nauku Otců‘. Dnes jsme povoláni k tomu, abychom předali novým křesťanům z Asie a Afriky syntézu toho, co dala Evropa světu opravdu křesťanského. Ale tuto syntézu jsme doposud nedokázali vyjádřit.“ Špidlík, velký ctitel, znalec a propagátor křesťanského Východu, byl přesvědčen, že pouze zmíněná syntéza západního a východního křesťanství může přinést novou evangelizaci národů. Citovaná kniha vyšla v roce 2004, ovšem k syntéze je dnes možná dále než před patnácti lety. Východní křesťanství se totiž politizuje, intenzivně se propojuje s etnicitou, s bojem za národní stát i pseudonadnárodní (ruské) impérium. Západní pak řeší sexuální skandály. S tím se do zápasu o novou evangelizaci věru moc táhnout nedá.

Josef Mlejnek jr., politolog a novinář. Zaměřuje se na demokratickou transformaci ve střední a východní Evropě.

Apokalypsa jako milost

FABRICE HADJADJ

Francouzský filosof, teolog, spisovatel a dramatik FABRICE HADJADJ pochází z Nanterre a po rodičích má židovsko-arabské kořeny. V mládí se profiloval jako ateista, anarchista a nihilista. V necelých třiceti letech konvertoval ke křesťanství a dnes je aktivním členem katolické církve. Je ženatý s herečkou Siffreine Michelovou, s níž vychovává osm dětí. Tento text vznikl původně na žádost Marcela Gaucheta pro časopis *Le Débat* a následně byl převzat do knihy *Když je všechno na cestě ke zkáze*, jejíž české vydání se v CDK právě připravuje.

Krise se objevila už v nejranější antice. Již v osmém století před naším křesťanským letopočtem si stěžuje Hésiodos v díle *Práce a dni*, že jeho současníci patří k „železné rase“: *není noci, kdy by je přestaly hlodat vážné obavy, co jim sešlou bohové*. O deset století později si přisadil Juvenalis: *ještě horší než železná doba je ta, ve které žijeme dnes, natolik zločinná, že sama příroda nenašla jméno ani kov, které by ji vystihly*. A starý Plinius mladší si zhruba ve stejné době naříká na konec předávání zkušeností: *dnešní mladí jsou hned moudří, všechno vědí předem, nemají už před nikým úcty*. Z toho můžeme vidět, že už v minulosti byly vyhlídky inteligence, pokud jde o to příští, silně vachrlaté, a to od počátku světa – jeden starý příběh přece vypráví, jak kdysi pradávno člověk natáhl ruku k jistému stromu poznání dobra a zla, protože si myslel, že pak bude víc božský, a pak už nikdy nešlo nic hladce. Ovšem neprestalo kvůli tomu pokaždé pučet jaro ani ptáci z plna hrdla zpívat.

Supra tempus

Poslední tvrzení nicméně volá po dvou důležitých vysvětlivkách. Jako ta první by mohla posloužit

slova Giorgia Agambena: „Současník je ten, kdo schytává přímo do tváře příval temnot, který pramení z jeho doby.“¹ Takže byli současníky Hésiodos, Juvenalis a Plinius, a také Péguy nebo Günther Anders. Přitom ale tato slova, která u zkušenosti své doby zdůrazňují zkušenost s její temnou stránkou, prozrazují jeden zdroj, který temný není. Abychom poznali, že tma je temná, musíme přece patřit ke světlu. „Schytávat přímo do tváře příval temnot, který pramení z mé doby“, může platit jen tehdy, když ten obličej ze své podstaty a odjakživa stojí v nějakém jasu, který se zřejmě vymyká času. Není možné vnímat prokletí, pokud nejste požehnáni. Není možné poznat nejvyšší chmuru, když nemáte naději. A proto je absence chmur na této zemi tou největší chmurou.

Ale co je to za neuhasitelné světlo, které tmu zakazuje i ukazuje? *Intellectus supra tempus*, říkali scholastikové – intelekt je ve své hloubce nadčasový. Jistě že se rozvíjí v čase, ale zcela na něm nezávisí. To má následující závažný důsledek – příští vyhlídky inteligence se rozhodně neomezují na nějakou inteligenci příští generace, což by byla nějaká úplně nová inteligence, která by si kladla naprosto nové otázky nebo by ty odvěké smetla ze stolu. Vyhlídky

má inteligence jen tehdy, když bude prozkoumávat něco z minulosti: číst Bibli, Homéra, Prousta... přemýšlet s Platónem, s Tomášem Akvinským, Descartem... Toto je pro inteligenci nejlepší pozemské příští, a veškerý pokrok pod heslem tlusté čáry za minulostí nebo *tabuly rasy* by v tomto případě byl krokem zpět. Kultura byla a je pruníkem toho mimočasového do času. S Hannah Arendtovou řečeno kulturní díla souvisejí s lidskou minulostí, na rozdíl od biologického cyklu, vývoje druhů, manichejské ahistoričnosti i spotřební instantnosti.

Life after people

Druhá vysvětlivka: i když krize k dějinám neoddělitelně patří, je zapotřebí určit, kterými konkrétními rysy se vyznačuje ta současná a v čem je její zásadní novost. Po komsi nám zůstal nápis: „Divím se, milá zdi, že ses ještě nezřítíla pod tíhou těch pitomostí, kterými tě lidé popsali.“ A na to zřícení nakonec došlo. Ten nápis nebyl na nějaké zdi z osmašedesátého roku, ale v Pompejích. Nám všem, kdo tu píšeme na dané téma, hrozí nebezpečí, že budeme ve stejné situaci jako ten pompejský pisatel, ovšem v globálním měřítku. Největší novinkou naší doby je přece ostré vědomí konečnosti lidského druhu. Možná už nebude žádné další jaro. Možná už nebudou žádné vlašťovky. My už vůbec nevěříme ve svá vlastní budoucí pokolení. Po teoretické stránce v tom má nejspíš trochu prsty darwinismus a v praxi zase nebezpečná nerovnováha ekosystému. Ale to, jak se soustředíme na vědu a na přírodní katastrofy, má své kořeny především ve ztrátě historického smyslu – kdyby nějaký takový smysl ještě byl v povědomí, nebylo by místo pro posedlost přírodními vědami, anebo by byla alespoň mírnější.

A co obnovit smysl dějin? Tento podnik je nejspíš marnost nad marností a mohou za to tři nesmazatelná jména, smrtelně vážná, a přece živé výčitky: Kolyma, Osvětim, Hirošima. To první symbolizuje konec sociální utopie, druhé konec utopie estetické

(nacismus považují především za estetismus; jako důkaz může posloužit, jakou roli v něm hráli Hugo Boss a Richard Wagner) a konečně třetí jméno značí konec utopie technické. Byly to konce s odloženým účinkem; po celá desetiletí nám je úspěšně maskovala dlouhá životnost komunismu, umění spektaklu dovedené k dokonalosti a poválečná euforie, a ještě donedávna se mluvilo o konci ideologií jako o novém dějinném začátku. Ovšem tato nejnovější fata morgána, vidina oázy, se tím rychleji rozplývá, čím zřetelněji se rýsuje poušť.

Důkazem je současná biologizace paměti a morálky. Děti už nevědí nic moc o francouzských kráľích, ale nadšeně se zajímají o opočlověka a o tyranosauru. Když u La Fontaina zvířata mluví lidskou řečí, má z toho člověk mít mravní naučení; dnes jim dáváme slovo, aby nám sdělila, že člověk je největší predátor z celého tvorstva, a celá morálka dnes spočívá v pokojném soužití s tuleními mláďaty a dospělými žraloky... Když se totiž nebude pamatovat na více než na to před-humánní, záměry budou směřovat k post-humánnímu; a když bude etika vázána jen na přírodu, praxe rozváže pouto s kulturou.

V této souvislosti je výmluvné, že se k nejúspěšnějším pořadům anglického televizního kanálu History Channel zařadil antihistorický dokumentární film *Life after people*. Za vydatné pomoci počítačové grafiky a vědeckých komentářů se tu má ukázat, jak by to na Zemi vypadalo, kdyby najednou vyhynul lidský druh. Zkrátka a dobře, tady nejde jen o zánik všeho progresismu, ale o to, čemu Günther Anders v názvu svého zásadního díla říká *zastaralost člověka*.² Zdá se, že už nás žádná politická utopie není schopna uchránit před závratí z blížícího se konce.

Hlavním poznávacím znamením tohoto nového *bytí k zániku beze stopy* je, že se radost a rozkoš nepojí se soustředěností, ale s odstředivou silou výbuchu. Máte být bomba (sex-bomba nebo ta militantní chodící) a působit explozi. Počátek i cíl, oslava i oběť, úspěch i nezdar, to vše se může smrsknout na nějaké *boom*, *buzz* nebo *bang*. Dokonce i literatura

přistoupila na tuto estetiku tříštivosti – nejen že prodeje knih musejí letět nahoru, ale i jejich stylem musí být klip a šok, zapping a třeskutost.

Obyčejná radost ze života i nehybný život z podstaty se považují za největší malér – odtud vede cesta například k hubení nositelů Downova syndromu nebo k eutanázii u ochrnutých; ti se totiž nemohou dost efektivně zapojit do všeobecného třeštění.

Technokracie a teokracie

Pokud nehovíme *deep ecology*, která dělá, že ji těší, že vyhyneme, a proti smyslu sní o ráji bez člověka, tedy beze svědka jeho nádhery (pak bude rajska zahrada představovat plané bujení), kudy z toho ven? Když už nevěříme v trvání, zbývá jen to okamžité a to mimo náš svět. Posthumanismus si může vybrat jednu ze dvou cest – pragmatismus, nebo

fundamentalismus, anebo jinak řečeno technokracii, nebo teokracii.

Technokracie se od techniky liší v tom smyslu, že *Homo sapiens sapiens* už není chápán jako cíl, ale jako prostředek. Jde jí o to z tohoto základu, který má být výsledkem vývoje pokus-omyl, vyrobit nadčlověka. Proto se zaměří na *paradise-engineering* – konečně bude dovoleno pomocí virtuálna, biogenetiky, nanotechnologií a *wireheadingu* vytvořit jedince, kterého v *online* světě nebude nic trápit. Toto rajske inženýrství má často podobu hédonismu a spotřebního materialismu. Ve skutečnosti je ale poháněno ohromnou nenávistí k tělu a ke hmotě v té podobě, jak nám byly dány, a proto je redukuje na materiál, se kterým můžeme po libosti nakládat, a dále vychází z představy, že život není přirozeně radostný, takže je nutné ho znásilňovat všelijakými vymyšlenostmi, aby z něj člověk nějaké rozkoše vy-

Fabrice Hadjadj: Když je všechno na cestě ke zkáze

Také máte pocit, že se světem kolem vás je něco špatně – se společností, kulturou, přírodou, s lidmi jako takovými a s jejich vztahy k druhým? Fabrice Hadjadj v této knize připomíná, že pojem „krize“ zná evropská kultura už od rané antiky, takže pocit rozpadu a konce světa určitě není ničím novým. Současná doba je však podle něj výjimečná tím, že apokalyptické nálady přicházejí po staletích moderní víry v pokrok a světlé zítřky a že z těchto nálad vznikají ideologické představy o „spáse světa“, které velmi vážně ohrožují lidskost člověka. Podrobně to dokládá např. na hlubinné ekologii, která si přeje vymření lidského druhu nebo alespoň jeho návrat do pralesa, na náboženském fundamentalismu, který se chce vrátit před moderní dobu a násilím zorganizovat svět podle svatých knih, nebo na technokratickém utopismu, který vidí záchranu v příchodu kyborga – člověka propojeného s počítačem. Ani Hadjadj nevěří, že dějiny nutně směřují od horšího k lepšímu, a současnou krizi bere vážně. Chápe ji však jako příležitost, dokonce jako „milost“, díky níž se můžeme osvědčit jako křesťané, jako ti, kdo hájí lidskost člověka, jako ti, kdo jsou pro druhé nadějí v neradostném čase.

Brož., 172 stran, 248 Kč, vyjde koncem května v nakladatelství CDK,
Venhuda 17, 614 00 Brno, tel.: 545 213 862, objednávky@cdk.cz, www.cdk.cz

doloval. A proto za vším pozlátkem, které ukazuje navenek, nacházíme známé paskalovské téma zába-
vy, ovšem dovedené na frenetickou úroveň, protože
nepomáhá utéct jen před mizérií individuální smrti,
ale i před očividností smrti hromadné.

Teokracie je spíše antihumanistická než posthu-
manistická, ale doba posthumanismu jí dodává
nové opodstatnění. Ve srovnání s nesmyslností spo-
třebně ztechnizovaného světa působí jako zjevení,
protože nabízí smysl života na klíč a navigaci pro
všechny situace, tedy duchovní život z polotovaru.
Ale tato spiritualita dělá z lidského těla pouhý vá-
lečný materiál, když považuje za rajské ho ve jménu
Božím vyhodit do vzduchu. Jistěže se prezentuje
jako škola víry a mučednictví, ale ve skutečnosti má
z opravdového mučednictví a z opravdové víry nej-
větší strach. Protože „mučednictví“ znamená „svě-
dectví“, to znamená nemít jiné zbraně než skutky
milosrdné lásky a argumentovat pravdou, tedy ve
zranitelném těle spásné slovo; a „víra“ znamená vě-
řit v jednoho Boha stvořitele, tedy milovat stejně
jako on každé z jeho stvoření, mít v lásce lidské tělo
i historickou dobu, které nejsou pro Věčného Boha
ničím nepřátelským, vždyť je stvořil. Extremismu
vždycky chybí smysl pro absolutno.

Technokracie a teokracie nemohou najít spo-
lečnou řeč (omyl se nikdy nedrží tak houževnatě,
jako když se posiluje odsuzováním omylu na druhé
straně). Navzájem si předhazují z jedné strany únik
před skutečností a z druhé prázdnotu. Narážejí na
sebe tím prudčeji, že se pohybují ve stejném terénu
jakéhosi utilitarismu (na jedné straně hmotného,
na druhé duchovního) a mají společnou nenávist
ke kultuře i k jakémukoli „intelektuálnímu“ příš-
tímu. Fundamentalismus staví Knihu proti ostat-
ním knihám. Pragmatismus staví proti knihám své
praktické příručky a návody k použití. Ale jeden
jako druhý věří, že mají recept na správné žití nebo,
abychom tak řekli, konečné řešení. Jeden jako dru-
hý odmítají nutnost klást si otázky a jít k jádru
tajemství.

Apokalypsa proti nihilismu

Jak se z této dvojí slepé uličky dostat? Hledáním
„nového humanismu“? Oživováním starých uto-
pií? To by byla zaslepenost anebo žert. Doložíme
si to dvěma citáty. Ten první je opět od Günthera
Anderse: „Dospělo to do takového bodu, že bych
chtěl prohlásit, že jsem ontologicky ‚konzervativní‘,
protože dnes je *poprvé* důležité zachovat svět přes-
ně tak, jak je. [...] Existuje ta slavná Marxova věta:
‚Filozofové jen svět různým způsobem vykládali, ale
jde o to jej změnit.‘ Teď ale je zastaralá. Dnes již ne-
stačí měnit svět; v první řadě jej musíme zachovat.“³

Druhý citát je z Reného Girarda: „Dnes oprav-
du máme před sebou nicotu. V oblasti politické,
v oblasti literární, ve všech oblastech. [...] Jsme
ještě vůbec ve světě, kde může síla ustoupit právu?
To je právě věc, o níž pochybuji. I právo skončilo,
na všech stranách selhává.“⁴ Takže nihilismus? Ne,
ale apokalypsa; podle autora textu *Násilí a posvátné*
„na apokalyptickém duchu není nic nihilistického,
[vždyť] směřování k nejhoršímu může *pojímat* jediné
v rámci té nejhlubší naděje.“⁵ U toho si vzpomene-
me na slavné Hölderlinovy verše „kde však je nebez-
pečí, vzrůstá / i záchrana“.⁶

Z těchto dvou citátů můžu vyvodit dva zákla-
dy pro intelektuální příští; jeden spočívá ve vzta-
hu k minulosti a druhý ve vztahu k budoucnosti.
Chceme-li se podle Anderse vyhnout totálnímu
zničení, musí místo revoluční *praxis* nastoupit étos
tradice (jistěže živé, ne zkostnatělé, tedy takové,
která je schopna vstřebat to kladné z revolučních
nadšení, ale přitom si nepřeseká kořeny plné mízy).
Podle Girarda už není dost dobře možné kulturu
chápanou jako to, v čem člověk trvá, opírat o něja-
ké světské naděje, a proto není jiné cesty než teolo-
gická naděje; všechny světské naděje beztak vždycky
byly jen její náhražkou a parodií. Tím se dostává-
me ke slovu „apokalypsa“, které znamená zároveň
pohromu i zjevení. Stejně tak mimochodem smysl
slova „krize“ obsahuje jak něco náhlého, tak nějaké

rozuzlení, nazření. Při každém zásadním zpochybnění se musíme vrátit až k prvotním příčinám. Krize nás ohlodá až na kost, až do hloubi duše, prohloubí nás až k Jinému...

Když se levicový intelektuál potká s benediktinem

Viděli jsme levicové intelektuály, jak přešli od Maa k Mojžíšovi (Benny Lévy, na půl cesty Jean-Claude Milner) nebo od Robespiera ke svatému Petrovi (Max Gallo), zkrátka ty, co společně putovali a na cestě do Damašku by se cítili jako doma (Régis Debray, Philippe Sollers, ale do jisté míry i Alain Finkielkraut...). A opačně – protože víra církve není spiritualismus, ale spiritualita vtělení, a naděje není únik, ale povznesení dějin k nebi, stále více se snaží bránit člověka a jeho *ius*, i když není *sanctissimus* (když mi dovolíte latinskou slovní hříčku), proti útokům fundamentalismu i technokracie tím, že chválí knihy, lidské tělo, sexualitu v původní danosti. Nejednou jsem si všiml, že člověk musí být věřící, aby byl jaksepatří materialista, to znamená aby nebral matérii, tělo, čas, jako biologický materiál nebo substrát, ale i jako řád věcí, který má něco společného s duchem.

Benedikt XVI. ve své promluvě v Bernardinské koleji dne 12. září 2008 ukázal, jak může to přítomné z víry garantovat to příští pro rozum. Použil slova Jeana Leclercqa z jeho díla *L'Amour des lettres et le Désir de Dieu*⁷ o tom, že se klášterní kultura jakožto živná půda evropské kultury opírá o dva

sloupy, gramatiku a eschatologii: „Za pomíjejícím [mniši] hledali to konečné.“ Svět mohl být k uzoufání, ale oni dál obdělávali půdu, četli, stavěli, učili, pomáhali chudým, pěstovali hudbu. Toto světlo žádná pohroma nemohla uhasit; zemětřesení jistě dojmou nebesa, ale stejně jistě je nezničí, a díky tomuto zdroji shůry lze zachovávat a budovat, navzdory ustavičné zkáze, a při tom si i zpívat, i když zítřkům nebude do zpěvu. Když se nerýsují žádné vyhlídky na obzoru, mysl se může obrátit jinam, vzhůru. Člověk vidí, že už nemá nárok na nic, ale co to znamená? Jedno, nebo druhé – že je všechno nicota, nebo že všechno je milost.

Poznámky:

¹ Agamben, Giorgio, *Qu'est-ce que le contemporain?*, přel. M. Rovere, *Rivages („Rivages poche“)*, 2008, s. 22.

² V originále *Die Antiquiertheit des Menschen*, pozn. překl.

³ Anders, Günther, *Et si je suis désespéré que voulez-vous que j'y fasse?*, v orig. *Wenn ich verzweifelt bin, was geht's mich an?*, francouzsky Allia, 2004, s. 76; srov. též Hadjadj, Fabrice, *Jak dnes mluvit o Bohu: evangelizační anti-pomůcka*, přel. Pavla Doležalová, Brno, CDK, 2016.

⁴ Girard, René, *Achever Clausewitz*, Carnets Nord, 2007, s. 195.

⁵ Tamtéž, s. 203.

⁶ Do češtiny přeložil Rio Preisner, srov. též Hadjadj, Fabrice, *Jak dnes mluvit o Bohu*, op. cit., pozn. překl.

⁷ Láska k literatuře a touha po Bohu, pozn. překl.

Přeložila Pavla Doležalová.

Fabrice Hadjadj, francouzský filosof, teolog, spisovatel a dramatik. V českém překladu vyšla jeho kniha *Jak dnes mluvit o Bohu? Evangelizační anti-pomůcka* (CDK, 2016).

Čekání na Hitlera

Druhá část rozhovoru se Stephenem Kotkinem

PETER ROBINSON

V roce 2014 publikoval americký historik STEPHEN KOTKIN knihu *Stalin: Paradoxes of Power, 1878–1928* (*Stalin: Paradoxy moci, 1878–1928*), první svazek zamýšlené trilogie o Stalinovi, jeho životě a době. V roce 2017 vydal druhý svazek *Stalin: Waiting for Hitler, 1929–1941* (*Stalin: Čekání na Hitlera 1929–1941*). První část rozhovoru s tímto autorem (*Kontexty* 1/2019) byla zaměřena na kolektivizaci a Velký teror, v této části se otevírá téma vztahu Stalina s Adolfem Hitlerem.

Peter Robinson: Hitler se stal kancléřem v roce 1933. A během několika měsíců bylo zřejmé, že Německo se znovu vyzbrojuje a je agresivní. V knize Stalin: Waiting for Hitler píšete: „Stalin provokoval západní mocnosti, ale vůči Hitlerovu Německu se choval podbízivě. Ale rovněž se obával, aby se k antisovětské koalici nepřipojilo nacistické Německo. Výsledkem byl jakýsi pas de trois mezi Chamberlainem a Velkou Británií, Hitlerem a nacistickým Německem a Josifem Stalinem, který se pak ve skutečnosti stal bojem mezi Chamberlainem a Stalinem o získání Adolfa Hitlera.“ Po velkou část třicátých let pak Stalin a Chamberlain soutěžili o Hitlerovu přízeň. Vysvětlete toto tvrzení trochu podrobněji.

Stephen Kotkin: To se musíme krátce vrátit zpět k Versaillské smlouvě z roku 1919. Nebyla to jediná smlouva, ale byla to nejdůležitější smlouva z první světové války. A tato smlouva představovala pro Německo, jež v ní bylo označeno za agresora a původce války, těžký trest. Německo muselo zaplatit náhrady škod a bylo na něj uvaleno mnoho restrikcí. Nemohlo mít velkou armádu. Nemohlo dělat to a ono – Sovětský svaz nebyl v této smlouvě smluvní stranou. Sověti nebyli k jednáním o smlou-

vě ani přizváni. To bylo něco neobvyklého. Poprvé od časů Bismarcka, od sjednocení Německa, byly jak Německo, tak Rusko na lopatkách. Proto mohli Britové a Francouzi spolu s Američany vnutit tuto Versaillskou smlouvu Německu bez jakékoli účasti Ruska. Tato smlouva nemohla přetrvat. I když Britové a Francouzi měli vůli ji vynucovat, jednou muselo dojít k tomu, že se Německo nebo Rusko opět zvednou a stanou se mocnostmi. A k tomu opravdu došlo v obou případech – Německo a Rusko, už jako Sovětský svaz, se staly velmocemi během jedné generace.

Tak nastal problém. Co si počít se smlouvou, která byla vnucena v abnormální situaci, a nyní existují dvě velmoci, z nichž jedna není vůbec jejím účastníkem a proti druhé je namířena? A chtějí tuto smlouvu revidovat. Britové strávili celé meziválečné období snahou revidovat smlouvu ze své strany, Francouzi byli proti revizi. Celou situaci komplikovala skutečnost, že Francie s Německem přímo sousedí a za první světové války, kdy se bojovalo na francouzské, nikoli britské půdě, utrpěla největší škody. A tehdy, v roce 1933 vstupuje na scénu Hitler, který dále komplikuje situaci, protože začíná

porušovat restriktce uložené ve Versailles. A co dělají Britové? Snaží se udržet Německo uvnitř nějakého evropského bezpečnostního rámce a motivují ho k tomu, aby bylo jeho součástí. Pobízejí ho, aby se chovalo slušně a pomáhalo udržovat mezinárodní řád. Aby se tento řád nepokoušelo revidovat.

Stalin, na druhé straně, měl jinou motivaci než Britové. Britové chtěli smlouvu, která by přivedla Německo zpět do Evropy, nějakou mírně vylepšenou smlouvu, nějakou drobnou revizi Versailles. Stalin byl ipso facto proti celému mezinárodnímu řádu, protože byl imperialistický – kapitalistický nebo imperialistický, jak to nazýval. Obával se, že všechny imperialistické mocnosti utvoří koalici a spolčí se proti němu. Vtrhnou do země a svrhnou jeho režim. A tak trávil veškerý čas ve snaze zabránit vzniku nějaké imperialistické nebo kapitalistické koalice. Chtěl vrazit klín mezi Brity a Francouze a Německo. Trávil spoustu času tím, že odtahoval Německo od Británie a Francie.

To se dělo ještě před nástupem Hitlera k moci v roce 1933 a Stalin v tom pokračoval i potom. Hitler přitom ve svých projevech chrlil ta nejvíce nenávislná, nejzáštiplnější antikomunistická, antisovětská, antibolševická slova, jaká si jen můžeme představit. A Stalin přesto svůj postoj nezměnil, protože byl pod vlivem své geopolitické představy, že musí zabránit vzniku všeobecné imperialistické koalice. Stalin věřil, že pokud se nějak dokáže vyhnout imperialistickému útoku na SSSR, kapitalistické mocnosti vstoupí do války proti sobě navzájem a on by pak mohl provést socialistickou revoluci v Německu nebo ve Francii. Jeho motivace a Chamberlainova motivace se tak shodovaly v tom smyslu, že se oba snažili přetáhnout Hitlera na svou stranu, dále od toho druhého, i když to samozřejmě dělali z jiných důvodů.

A 23. srpna 1939 je Joachim Ribbentrop v Moskvě – spolu s Vjačeslavem Molotovem, sovětským ministrem zahraničí, podepisují pakt. Pakt o neútočení mezi na-

cistickým Německem a Sovětským svazem. Fotografie ukazují Stalina stojícího v pozadí. Vypadá docela spokojeně.

Ano, byl spokojený.

To je vrchol jeho diplomacie. Dostal od Hitlera nejen slib, že nezaútočí, ale Sovětský svaz si mohl urvat kousek Polska. Prvního září 1939 vtrhli nacisté do Polska. O sedmáct dní později napadli Polsko Sověti. Během pár měsíců zabrali pobaltské státy. Z jižního Polska se přesunuli do Besarábie. Celou hranici tak posunuli na západ.

Ano, tak to bylo.

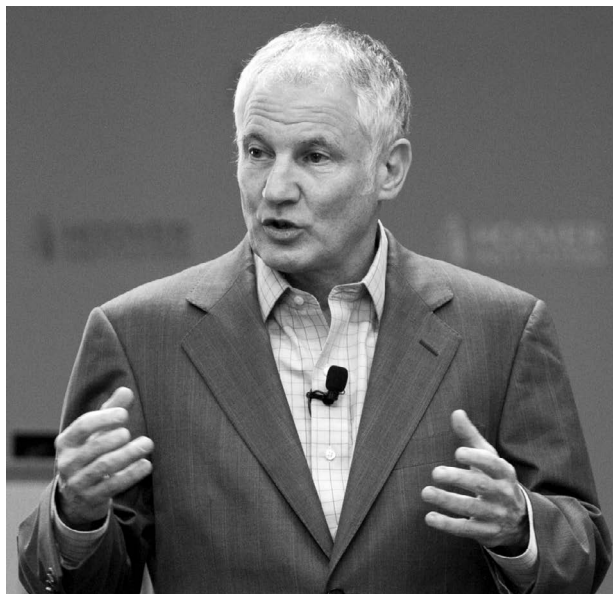
To byl výsledek tohoto paktu o neútočení. Záhadou je zde to, do jaké míry si Stalin uvědomoval, že ho Hitler nenávidí. Hitler mluvil o Slovanech jako o podlidech. Podobná vyjádření najdeme v knize Mein Kampf. ... Stalin chtěl porazit celý Západ. A přesto byl ochoten uzavřít s nacistickým Německem tuto smlouvu. Kvůli čemu? Byla to příležitost znovu získat stará carská území? O co tu šlo? V první části tohoto rozhovoru jste stále zdůrazňoval, že Stalin skutečně věřil v komunismus. Jak se tento pakt slučuje s opravdovou vírou v komunismus?

Máte pravdu. Komunisty tento pakt šokoval. A ve skutečnosti mnozí z nich museli zavrhnout svou komunistickou víru, protože si mysleli, že komunismus musí být v jádru antifašistický. A myšlenka uzavření paktu s Hitlerem, nacistou, kterého označovali za fašistu, byla nepředstavitelná. Pro opravdové věřící to bylo velké zklamání.

Přinejmenším pro část z nich, pro komunistickou stranu v Sovětském svazu. Byl to pro ně hrozný okamžik. Byla to rána. Byla to emoční a psychologická rána. Musím ale říci, že pakt byl ranou i pro nacisty, protože ti byli oddaní stoupenci boje proti takzvanému židobolševismu a komunistickému režimu. A uzavření byť i dočasného sňatku z rozumu s komunisty bylo i u řadových nacistů nepředstavitelné. Ale

Hitler a Stalin se nemuseli zodpovídat voličům. A tak lidem vnutili pakt, který zdánlivě odporoval ideologickým poučkám. Ale zde se musíme znovu zamyslet. V soutěži s Chamberlainem o Hitlerovu přízeň vyhrál Stalin. A co to znamenalo? Když Hitler vtrhl 1. září 1939 do Polska, za několik dní, po určitém váhání, vyhlásily Británie a Francie válku nacistickému Německu – Stalin tak měl svou vnitroimperialistickou válku. Z jeho hlediska nemohla být situace výhodnější. Získal nová území, která kdysi patřila carské říši, ale Sovětský svaz o ně přišel během revoluce a občanské války. Tři pobaltské země, část Polska, část Rumunska známá jako Besarábie – Stalin všechna tato území získal zpět.

Pakt měl navíc ekonomický rozměr, protože Stalin měl dodávat Německu suroviny jako obilí a nerostné suroviny výměnou za nejmodernější prototypy nejlepších zbraní vyráběných v Německu. Stalin tak mohl z rohu hojnosti vybírat strojní zařízení a zbraně, které pak v upravené podobě vyráběl jako vlastní výrobky. Někdy dokonce dostával jen plány a nemusel ani nic upravovat. Pakt byl pro Stalina mimořádně výhodný. Hitler se ve vyjednáváních vzdal možnosti nátlaku. Chtěl napadnout Polsko, ale Británie a Francie tvrdily, že budou polskou suverenitu bránit. Hitler se proto musel vypořádat s možností vytvoření koalice Británie a Francie na jedné straně a Sovětského svazu na straně druhé, což by znamenalo válku na dvou frontách. Zoufale potřeboval tuto variantu eliminovat, a proto nabídl Stalinovi skvělou smlouvu – podmínky si v podstatě diktoval Stalin. Největším ziskem však bylo to, že Francie a Británie se staly objektem nacistické invaze. Vypadalo to tak, že Stalin tímto paktem získal velké geopolitické vítězství. A z komunistického pohledu to bylo rozumné – zabránil vzniku všekapitalistické koalice. Obracel kapitalistickou válku proti kapitalistickým zemím a pak se jen držel stranou a čekal, jaké výhody mu to přinese. A na vhodný okamžik, kdy v důsledku destrukce bude moci provést socialistickou revoluci na Západě.

Stephen Kotkin

Jistě, Hitler se obrátil na Západ. Prošel Belgií, zabral Francii, vytlačil britské expediční síly... Například film Dunkerk líčí ústup přes Kanál jako vítězství Velké Británie. Ve skutečnosti to byl ústup. Britové byli vytlačeni z evropského kontinentu. Ovšem pak se hra změnila. Nebo se alespoň změnilo Hitlerovo myšlení. A on se rozhodl, že přece jen otevře druhou frontu. Nacisté vyšlou proti Sovětskému svazu tři miliony vojáků. Ti vyrazí na jih, přímo na Moskvu a nahoru k Leninogradu. Stalin bude vrávorat a vrávorat. V tomto konfliktu zemře 20 milionů Sovětů. To všechno víme. Ale vaše kniha ukazuje, že Stalin přehlížel všechny signály. V závěru uvádíte – druhý svazek ovšem končí nocí před německou invazí do Sovětského svazu –, že Stalinovi velitelé pozorovali všemožné německé aktivity a on zdráhavě dovolil, aby velitelé zvyšovali bojovou připravenost svých vojáků, ale pod striktní podmínkou, že se musejí vyhnout všemu, co by mohlo sloužit jako provokace nacistů. A o pár hodin později dostali Němci pokyn k rozmístění a začal útok. Nějaký sovětský vlak právě přejížděl hranici s dodávkami pro Německo. Jak to mohl Stalin pomíjet?

To je velmi složitá otázka. Musíme však mít na paměti, že Stalin budoval vojenskou mocnost. Ve své kanceláři uvnitř Kremlu, které se říkalo Malý roh, trávil spoustu času. Setkával se tam s úředníky a radil se o zbrojovkách a nové výzbroji. O nejmodernějších a největších tancích, letadlech a dělostřelectvu, ale i o malých zbraních. A tak byl připraven. Byla to svou velikostí vůbec největší armáda – v roce 1941.

V historii? Ve světové historii?

Měla nejvíce vojáků, nejvíce tanků i letadel. Samozřejmě ne všechny byly moderní. Protože militarizace začala tak brzy, na začátku třicátých let, část výzbroje byla zastaralá, tankový park i letadla. Začaly se vyrábět už před lety, technologie mezitím pokročila, ale armáda tyto starší tanky a letadla ve výzbroji stále měla.

Stalin tedy byl na válku připraven. Ale měl strach. Obával se německé armády. Sledoval, jak obsadila Polsko. Obsadila, jak jste už řekl, Nizozemsko, a Francie padla za šest týdnů. Stalin si myslel, že se Němci zapletou ve válce na Západě na dlouhou dobu. Koneckonců první světová válka trvala čtyři roky a pár měsíců. Představa, že to bude trvat šest týdnů, že velmoc jako Francie – a Francie byla skutečně velmoc s obrovskou armádou, měla skvělou technologii – padne tak rychle, byla pro Stalina prostě neskutečná.

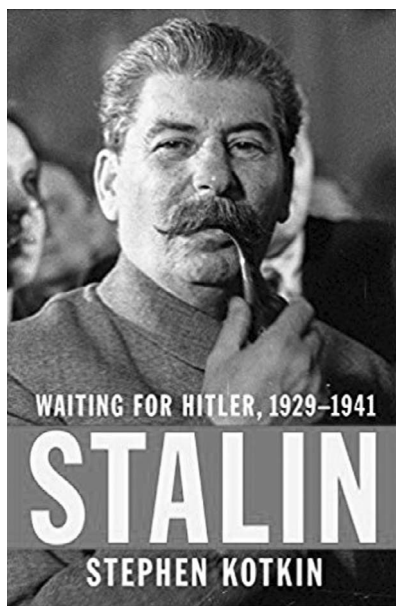
Věci se mu vymkly z ruky a pakt s Německem po pádu Francie už nevypadal tak skvěle. Předpokládal, že všechny kapitalistické země zůstanou ve válce dlouho, dokud se navzájem nezničí. Ale místo toho Němci porazili Francii, a přitom si zachovali plnou bojeschopnost a začali přesouvat armádu k východní hranici se Sovětským svazem. Musíme si uvědomit, že když si Stalin posunul hranice na západ, výsledkem bylo, že získané území nyní hraničilo s nacistickým Německem. A německé přípravy byly vidět, nebylo možné je skrývat. Sovětská zpravodajská služba o tom podávala zprávy.

O skladování benzínu poblíž hranic, pohybu tanků směrem k hranici i o pohybu vojáků podél hranic. Stalin ty informace dostával.

V knize dokládáte, že Stalin obdržel zpravodajskou informaci, že nastávají potíže, že Němci jsou v pohybu. A on tento papír přeškrtně a nahoře napíše: „Řekněte svému důstojníkovi, aby to poslal své...“ – pak je tam sprosté slovo – „matce. To není informace, to je dezinformace.“

Jednou z věcí, která platí o zprávách výzvědných služeb, je to, že jsou vždy kontaminovány informací, která není pravdivá, tedy dezinformací. Například dnes sbíráme o Rusku všechny informace, které si jen lze představit. A myslíme si, že existuje elektronický dohled nad jejich mobilními telefony, jejich internetem a jejich pevnými linkami. Myslíme si, že máme poznatky z první ruky. Ale Rusové do tohoto proudu záměrně vkládají falešné informace, aby nás zmátli. A malá dezinformace může odvést pozornost od správné informace, kterou jsme dostali.

Právě toto dělali nacisté Stalinovi. Vkládali do zpráv očividně falešné informace. A to ho vedlo k nevěře v pravdivost celé zprávy. Neuměl rozlišit, co byla dezinformace a co pravdivá informace. Tento proces kontaminace byl z německé strany velice úspěšný. Navíc Němci znali Stalinovu psychologii a podle toho pouštěli do oběhu falešné historky, které se zdály být věrohodné, pocházející od zasvěcených. Jak vysvětlit přípravu armády? První vysvětlení se týkalo sovětské východní hranice v jiho-východní Evropě. Tam se měl připravovat útok na britské pozice na Středním východě. Po okupaci Francie sice Britové nemohli vytlačit nacistické Německo z kontinentu, ovšem Němci zase nemohli překročit Kanál. Britové odolávali. To Němci říkali Stalinovi pomocí vložených informací. Nezapomínejme, že Sověti měli nejlepší špiónážní síť na světě. Což Němci tušili. A tak umožňovali šeptandu o informacích, o nichž věděli, že se ke Stalinovi dostanou. Tímto způsobem mohli Stalina přesvědčit, že

Stephen Kotkin:
Stalin: Waiting for Hitler, 1929–1941.
Penguin Press 2017,
1 184 stran.

jednotky v jihovýchodní Evropě nemají zaútočit na něj, ale že jsou určeny k útoku na britské pozice na Středním východě a k tomu, aby přinutily Brity ke kapitulaci. Pak přišli s dalším příběhem. Ten rozvíjel myšlenku, že se nechystá žádná invaze. Mělo to být jen vydírání. Vojska tam byla proto, aby Stalina jen zastrašila. Aby si Hitler mohl vzít, co chce, bez boje. Takže například, když bude chtít Ukrajinu, Stalin mu bude muset postoupit obilnici a průmysl Ukrajiny. Armáda zaútočí, teprve když to neudělá. Stalin se na tuto teorii vydírání nechal nachytat.

Tímto vysoce dramatickým popisem událostí končí druhý svazek vaší trilogie. V části pojednávající o kolektivizaci a pak v části o Velkém teroru máme pocit, jako by ten člověk byl až všemocný, ale jak kniha spěje ke konci, Stalin se nechává mást německými dezinformacemi, a věří jen tomu, čemu chce věřit. Vidíme člověka nejistého, lapeného, jak se říká, ve vlastních vzorcích myšlení. Ano.

K tomu mám několik otázek. Stalin donutil zemi ke kolektivizaci hladomorem. Pak přišlo období Velkého

teroru, během něhož zlikvidoval přes 800 000 lidí – lidí, kteří stáli při něm. Jak to mohl udělat? Jako člověk? A mám dva zvláštní případy. Vjačeslav Molotov: Molotovova žena byla vězněna a pak byla ve vnitřním exilu, kde zůstala až do Stalinovy smrti. A Vjačeslav Molotov zůstal loajální Stalinovi a Stalinově památce. Molotov zemřel jako jeden z posledních starých bolševiků, až v roce 1986. A nikdy neutrousil ani slovo lítosti nebo neloajality vůči Stalinovi.

Máte pravdu.

A Stalinův osobní asistent Alexander Poskrebyšev. Člověk, který seděl v místnosti naproti a kontroloval, kdo ke Stalinovi jde. Stalin dovolil, aby jeho žena byla uvězněna a popravena. A Poskrebyšev zůstal loajální Stalinovi. Během druhé světové války se Stalinem pracoval dvacet hodin denně. A taky zemřel až v šedesátých letech, pokud si vzpomínám. Ani slovo lítosti. To je skutečně nepochopitelné. Jak to?

Ano, pro nás je to velmi těžké pochopit. Ale opět si musíme uvědomit, že Stalin byl komunista. Pomáhal na svět historické nutnosti. Nemohl ztrácet čas. Ani se nemohl věnovat starostem o morálku, výčitkám svědomí, individuálním obětím. Kdo by mu odpustil, kdyby byla revoluce zmařena? Kdo by mu odpustil, kdyby nedokázal vybudovat komunistický stát? Byl by vinen před historií, že nesplnil svou historickou povinnost. Tomu podřizoval vše. A mohl tím ospravedlnit masové vraždění. Protože to bylo součástí historického pohybu a mělo z něj vzejít větší dobro pro lidstvo. Nemáme žádné dokumenty, které by naznačovaly, že si něco znovu promýšlel. Které by ukazovaly na to, že se Stalin pozastavoval nad skutečností, že mohl pozabít tolik lidí. Nebo že cítil vinu za strádání rolníků. Dokumenty, které máme, a máme jich velké množství, pouze dokládají, že Stalin jen nechtěl selhat při budování velké komunistické mocnosti. A byl rozzloben na ty, kteří ho při tom kritizovali. Jeho přísluhovači z něho měli hrůzu. Stalin měl schopnosti, které oni neměli. Byl příčinlivý. Pracoval dlouhé hodiny. Denně četl

stovky dokumentů. Měl odpovědnost za kulturu, ekonomiku, politický režim, mezinárodní vztahy.

Představte si, že byste měl současně odpovědnost za Washington D. C., New York City a Hollywood. Jeden člověk! A on byl schopen to časově zvládnout, všechno to zastat. Jistě, dělal přehmaty, chyby, měl omezený obzor, ale byl schopen to vše dělat. Byl to diktátor s ohromným talentem. A oni to viděli zblízka. Že svou věc posouvá kupředu. Neměl harém, jen několik milenek. Byl nanejvýš oddán myšlence zničení kapitalismu. Jistě, důležité je, jakou si to vyžadovalo cenu. Nesmírnou cenu v podobě odstranění trhu a soukromého vlastnictví. To, co někteří levičáci pokládají za řešení, vede k něčemu ještě horšímu. Eliminace trhů a vlastnictví nepřináší svobodu. Ale pro Stalina to byla nutnost. Historická nutnost. A také pro lidi kolem něj, kteří s ním sdíleli jeho pohled a obávali se jeho moci. Já Stalina v mnoha ohledech nijak neobdivuji. On

byl tím, kdo vraždil a lhal. Ale jestliže se zajímáte o moc, zajímáte se o to, jak se moc akumuluje a vykonává a jaké jsou důsledky.

Téma Stalin je až neuvěřitelně hluboké, je bezedné. Při práci na této knize jsem se o moci hodně dozvěděl. O zlu moci. Moci, která zabíjí, moci, která je motivována ideály. Lidé kolem Stalina vypadají jako oportunisté a cynikové. Ale i oni věřili snu, snu o lepším světě. Byl to falešný bůh. Falešný sen. A svět se nezměnil k lepšímu. My to nyní už víme a někteří z nich na to postupně přišli také. Ale mezitím to všechno Stalin nesl na svých bedrech.

Děkuji vám za rozhovor.

Převzato z <https://www.hoover.org/research/why-does-joseph-stalin-matter>, přeložil Jiří Ogrocký, mírně kráceno.

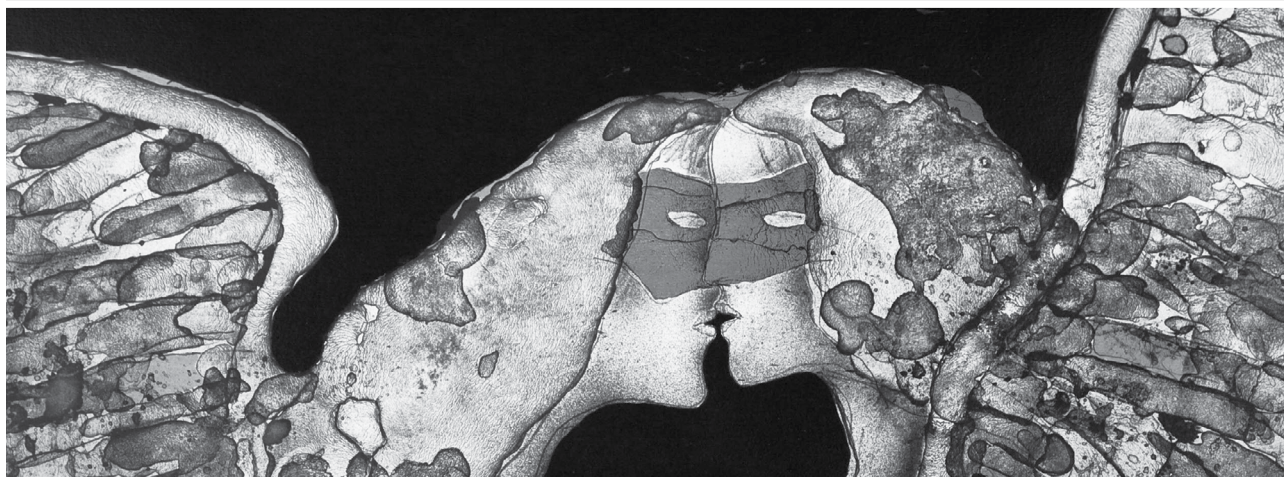
Peter Robinson pracuje v Hooverově institutu – think tanku působícím na Stanfordově univerzitě v Kalifornii.

SUCHÁNEK / WERNISCH / OUŘEDNÍK
RAUVOLF / KRÁL / PELÁN / DVORSKÝ
HOUSKOVÁ / JAMEK / MIKEŠ
SCHNEEDORFER / RILKE / UTASSY

3
4¹⁸

www.souvislosti.cz

revue pro literaturu a kulturu

„O tom, že je naše rodinná historie pozoruhodná, jsem věděl již od mládí...“

Rozhovor s Danielem Low-Beerem

KATEŘINA HLOUŠKOVÁ

DANIEL LOW-BEER žije v Ženevě a pracuje jako lékař při Světové zdravotnické organizaci. Je pravnukem Arnolda Löw-Beera, majitele rozsáhlého textilního komplexu v Brně a Brněnci. Textilní výroba vlastněná rozvětvenou židovskou rodinou Löw-Beerů za Rakouska-Uherska a v období meziválečného Československa dosahovala světové úrovně, a rodina tak na Moravě zanechala řadu honosných vil (v Brně na ulicích Drobného, Kalvodově a Hlinkách, ve Svitávce a Půlpecnu), rodinných a činžovních domů v Brně, ale i sociálních bytů a domů pro zaměstnance (Brno-Jundrov, Brněnec, Svitávka). Daniel Low-Beer v posledních letech intenzivně usiluje o alespoň symbolický návrat své rodiny do bývalé vlasti. Chce mimo jiné znovu oživit značně zdevastované objekty bývalé továrny i původního rodinného sídla v Brněnci.

Ve vaší knize, kterou jsem měla možnost přečíst v rukopise, naznačujete, že se ve vaší rodině o konkrétních příbězích a osudu rodiny příliš nemluvalo. Nebo se v tom mýlím?

Některé příběhy jsem znal. Například ten, jak můj dědeček Walter Löw-Beer stál na hranici, která právě rozdělila Československo i Evropu vedví a židovský svět rozbila na kusy. Byla to hranice, kterou v září 1938 stvořila Mnichovská dohoda, a shodou okolností se táhla podél potoka procházejícího naší továrnou. O několik hodin později, ozbrojen pouze svou holí, se ocitl tvář v tvář německým vojákům, kteří se objevili na druhé straně mostu. Řekl jim, že on se nachází v Československu a že oni nemají právo udělat byt jen krok navíc – on, Žid, bránil svou vlast. Němci prý sesedli ze svých obrněných vozidel a rozložili se podél břehu potoka. Mého dědu požádali, aby překročil most a přešel na jejich stranu,

aby se mohli pobavit o nastalé situaci. Kdyby ho tehdy přešel, byli by ho poslali do koncentračního tábora. Walter váhal, ale pak setrval na místě, chráněn potokem a svou holí. Vojákům řekl, ať zavolají do Prahy nebo do Berlína a ověří si, jak to s hranicemi je a jaké jsou jejich rozkazy, což očividně udělali. Takto tedy Walter Löw-Beer po tři dny zdržoval nacistický vpád do této části Československa.

Často jsem přemýšlel, co můj dědeček onoho dne vlastně bránil. Byl český patriot, Žid, mluvil česky, německy, francouzsky i anglicky. Byl Evropanem a nechtěl dopustit, aby se jeho svět rozlámal na kousky. Přesto však byl ze svého domova i kultury vykořeněn v míře zcela nebývalé. Zanechal za sebou svůj domov, některé z členů své rodiny, onu jedinečnou moravskou kulturu a vlastně i část svého já. Přežití Židů i mé rodiny však záviselo na rodinných archách – prostředcích úniku, s jejichž

pomocí museli opustit Brno a svou pouť pak skončili v mnoha různých koutech celého světa. Po válce zavládlo mlčení – mlčení těch, kdo přežili a snažili se hledět vpřed, nikoli zpět do minulosti. Přežití nespočívalo jen v úniku, trvalo po celou generaci. V naší rodině vždy kolovaly různé příběhy, ale nějak jsme se u nich nezastavovali. Jak říkám ve své knize *Archy*: „Byly jako motýli, za nimiž má matka ráda běhávala – musel jsem je chytit a zaznamenat dřív, než zmizí.“

Kdy jste si poprvé uvědomil, že jste potomkem významné židovské továrnícké rodiny, která zanechala tak důležitou stopu nejen v dějinách Brna?

Když si matka roku 1965 vzala mého otce Thomase, změnila si jméno, a z Ann Smithové se stala Ann Low-Beerová.* Moje matka byla historička, fascinovala ji slova i to, jak se děti učí vnímat dějiny, pomáhala sestavovat učební kurikula na britských školách. Tak jak si jiní lidé všímají, co mají ostatní na sobě, ona se soustředila na jména. Ve společnosti, na pohovorech při žádosti o zaměstnání nebo i na poště si všímala, že když se podepíše, lidé docela často reagují slovy: „Neobvyklé jméno, odkud jste?“ „Jsem Britka,“ odpovídala máma, ale jak jim tedy měla vysvětlit, odkud její jméno vlastně pochází? Bavili jsme se o tom a ona pak začala sepisovat rodinnou historii. Přel jsem se s ní o to, zda je tato historie opřena o skutečné příběhy – cítil jsem, že rodinný strom je bez skutečných příběhů jakoby holý. *Archy* jsou tedy příběhem o nepravděpodobném přežití jednoho jména a lidí, kteří ho používají a předávají si ho z generace na generaci. Každý z nás by měl jít ve stopách svého jména a zjistit, kým on i jeho rodina vlastně jsou.

Já sám jsem do Československa poprvé přijel coby čtyřletý roku 1973. Jeli jsme sem autem

* Protože rodina Löw-Beerů po emigraci z Československa přestala psát své jméno s přehláskou, vyskytují se v textu obě varianty – Löw-Beer pro tradiční označení rodiny a jejich majetků v českém prostředí a Low-Beer jako oficiální současná podoba jména rodiny.

Daniel Low-Beer v areálu bývalé továrny v Brněnci.

z Bristolu, cesta nám zabrala dva dny a dvě noci. Vzpomínám si, že komunističtí pohraničníci otce vyvedli z auta a vyslýchali ho. Čekali jsme na něj celou hodinu a já se bál, že už ho nikdy neuvidím. Asi se snažili pochopit, co je ten Low-Beer vlastně zač. Otec se nakonec vrátil a prohlásil, že tuhle zemi už nepoznává. Ve mně ale utkvěl pocit, že jsem s ní nějakým způsobem propojen. Takové vzpomínky z raného dětství si člověk sotva pamatuje, ale také na ně nikdy nezapomene. Roku 1989 jsem se vrátil, abych coby novinář referoval o sametové revoluci, a pak znovu v devadesátých letech i v dekadě následující. O tom, že je naše rodinná historie pozoruhodná, jsem věděl už od mládí, ale připadala mi nereálná. Doma jsem se v Brně začal opět cítit až v roce 2017, kdy nás náměstek primátora pozval na rodinnou sešlost. Historie Löw-Beerů a jejich spojení s Brnem a Moravou tehdy znovu ožily a staly se skutečností.

Po útěku z Československa se vaše rodina rozptýlila po celém světě. Jste nyní ve spojení s příbuznými, kteří žijí daleko od vás?

Před rokem 1938 Morava a Brno pro mou rodinu představovaly domov i místo s pozoruhodnou kulturou. Židům obecně a Löw-Beerům konkrétně umožňovaly, více než kdekoli jinde, plně se realizovat v kultuře, společnosti i obchodu. Československo bylo bohatší než Švýcarsko, kde dnes žiji, a představovalo špičku evropského a moravského modernismu. A pak, roku 1938, se vše zbortilo. Löw-Beerova rodina tehdy musela utéct, aby zachránila holé životy. První výzvou, které čelila, byla nutnost odstříhnout se od svých moravských kořenů a odejít, druhou pak nalezení země, jež jim dá víza a dovolí jim vstoupit na své území. Evropa uprchlíkům zavřela hranice, a přímo tak přispěla ke smrti milionů Židů. V červenci 1938 byla krizová situace Židů projednávána na konferenci v Evianu. Když se účastnické země sešly u poklidného břehu Ženevského jezera, jedna za druhou deklarovaly své sympatie s těžkým údělem Židů... a pak uzavřely své hranice. Pouze Dominikánská republika souhlasila, že přijme významný počet židovských uprchlíků – celých sto tisíc. Jak téhož roku v *Guardianu* napsal Chaim Weizmann: „Zdálo se, že svět je roz-

Danielovi rodiče Ann a Thomas Low-Beerovi.

Eliška Löw-Beerová v době druhé světové války.

dělen na dvě části: na místa, kde Židé nemohou žít, a místa, kam je nechtějí pustit.“

Jsem Brit a Mnichovskou dohodu vnímám jako svého druhu první brexit. Británie se distancovala od evropské úmluvy, která chránila Československo. Trhlina na mapě Evropy, která takto vznikla, procházela naší továrnou. Mnozí stoupenci brexitu, třeba Boris Johnson a Jacob Rees-Mogg, se považují za churchillovce, ale ve skutečnosti mají blíže k chamberlainovskému odchodu z Evropy. Když dojde na trhání mapy Evropy, musíme být opatrní. Přitom tehdy, roku 1938, byla Mnichovská dohoda v Británii velmi populární. Churchill byl jediný, kdo se v parlamentu postavil tehdejšímu premiérovi Chamberlainovi: „Měl jste na výběr mezi hanbou a válkou. Vybral jste si hanbu, a budete mít válku.“

Ti Löw-Beerové, kteří dokázali utéci, se rozptýlili po celém světě; šli kamkoli, kam je pustili. V Československu z nich nepřežil ani jeden. Moje teta Eliška, která tehdy chodila do školy, utekla do západní Francie. Chtěla získat vízum do Británie, ale ta deklarovala, že je již „plně osídlena a má problémy s nezaměstnaností“. Elišce se nakonec podařilo získat vízum do Brazílie, o což se zasloužil pozoruhodný brazilský velvyslanec Luis Martins de Souza Dantas – tento muž, který Židům uděloval víza v rozporu s pokyny brazilské i francouzské vlády, je znám jako „brazilský Schindler“ a byl nakonec uvězněn. Eliška nastoupila na loď

plující do Brazílie, ta však byla bombardována Brity a musela zakotvit v senegalském Dakaru. Po šesti měsících museli pasažéři z lodi vystoupit v Casablance, ale po celé Casablance byli Němci, a většina lidí z lodi byla poslána do táborů. Eliška měla štěstí, cestou se zamilovala do Eddyho, který cestoval ve třetí třídě. Eddy v tom uměl chodit a dokázal jim oběma sehnat lístky na jinou loď do Brazílie. Naložili se na ni a dorazili do Ria de Janeiro. Zde jim bylo řečeno, že jejich víza propadla už před půl rokem a že se musejí vrátit do Evropy. Léto strávili v internaci, kde oba zamilovaní čekali na loď, která je měla vzít zpět do Evropy. Naštěstí se do Brazílie dostal i Eliščin bratr, který strávil řadu měsíců sháněním peněz, jichž bylo zapotřebí, aby je prostřednictvím „Černého anděla“, velitele osobní stráže brazilského prezidenta, z internace vykoupil. Když bylo Elišce už přes devadesát, řekla mi o tom: „Když jsi v bezprostředním ohrožení, tak si ho neuvědomuješ. Já se v té době z nezralého děcka stala ženou.“

Löw-Beerové se museli potýkat se značným antisemitismem. Můj otec unikl díky padělanému pasu své sestry Friedl, ve kterém byl zapsán jako její syn. Bylo mu osm a jí osmnáct, takže otce by bývala musela porodit v deseti letech. Do Anglie ji ale naštěstí pustili. Můj otec první rok v Anglii strávil v dívčí internátní škole, kde byl jediným chlapcem.

Tak nějak tedy vypadaly ony cesty vedoucí k záchraně a přežití, cesty, díky nimž nyní Löw-Beerové žijí po celém světě, v Americe, Kanadě, Brazílii, Švýcarsku, Japonsku, Austrálii, Anglii či Karibiku, ale už ne v České republice. Dnes Löw-Beerové tvoří řídkou diasporu a vídáme se spolu méně často. Když se však setkáme, stále diskutujeme, přeme se, smějeme se a bavíme. Uvidím-li někoho z Löw-Beerů žijících na druhé straně světa, okamžitě ho poznám.

Jaké byly další, poválečné osudy rodiny Löw-Beerů?

Dají se popsat jedním slovem: přežití. Přežití bylo pro Židy impulzem, aby se odstříhli od svých kořenů a prostřednictvím svých dětí a vnuků je zno-

Pas Friedl Löw-Beerové, ve kterém je její bratr uveden jako její syn.

vu zapustili. Když se roku 2017 v Brně uskutečnila rodinná sešlost Löw-Beerů, bylo dojemné pozorovat, kam jsme dospěli: děti a vnoučata hrající si v Löw-Beerově vile a v otevřených prostorách vily Tugendhat. Onen víkend, kdy se obě budovy navrátily ke své skutečné podobě a staly se rodinnými domy, byly stokrát krásnější a dojemnější než kdykoli jindy. Přežití zabere jednu či dvě generace – a já ho onen víkend pozoroval na vlastní oči.

V Brně, kde dostala možnost se plně rozvinout coby součást nového Československa, se löw-beerovská kultura nacházela v neuvěřitelně koncentrované podobě. Eliška mi ji popsala těmito slovy: „V rodině panovala ohromná soudržnost, všichni jsme se navzájem důvěrně znali. Považovali jsme se převážně za Čechy a vnímali jsme, že v Československu jsme součástí něčeho velmi pozitivního, konstruktivního – že jsme částí optimistické éry.“ Bratr mého otce, Gerry, popsal přijetí, jehož se jim dostalo v Anglii, následovně: „V kanálu La Manche panovala mlha, která kontinent oddělovala jako hradba. Anglii jsem nesnášel: v Československu byli cizinci oslavováni, v Anglii si o nich mysleli, že jsou méněcenní a jejich způsoby považovali za cizí a legrační. Když jsem někam přišel na odpoled-

ní čaj, všichni mi nabízeli sušenky. Říkal jsem si, jak je to od nich hezké, ale oni se uchichtávali a já si uvědomil, že prostě jen chtějí slyšet, jak se svým špatným přízvukem říkám ‚děkuji‘, aby se mi pak mohli smát.“ Oba bratři ale získali odborné vzdělání a stali se lékaři, takže se jim podařilo zapadnout. První generace se poté, co přišla o všechno, zaměřila na to, aby přežila a zapustila nové kořeny.

Já ze své rodiny podědil určité podnikatelské dispozice, ale ty se projevují ve společenské sféře – pomáhal jsem založit Světový fond pro boj proti AIDS, tuberkulóze a malárii, jehož cílem je nabídnout všude po světě dostupnou léčbu, a nyní pracuji pro Světovou zdravotnickou organizaci (WHO). Rodina Löw-Beerů tedy přežila. Její kultura je nyní ale mnohem rozptýlenější a slabší, než bývávala. Existuje diaspora Löw-Beerů, zmizel však jejich domov, kterým pro ně v letech 1848 až 1938, v éře pozoruhodné židovské, moravské a evropské renesance, bývalo Brno a Morava.

Víme už, co bylo impulzem k sepsání knihy, co vás ale přimělo aktivně usilovat o připomenutí a obnovu míst spojených s životem vaší rodiny?

Můj otec a po něm má matka začali sepisovat rodinnou historii nositelů jména Löw-Beer, ale zemřeli dříve, než ji stačili dokončit. Je dobré s tím začít, dokud je člověk ještě mladý a příběhem žije, a příliš to neodkládat. První impulz přišel, když jsem si

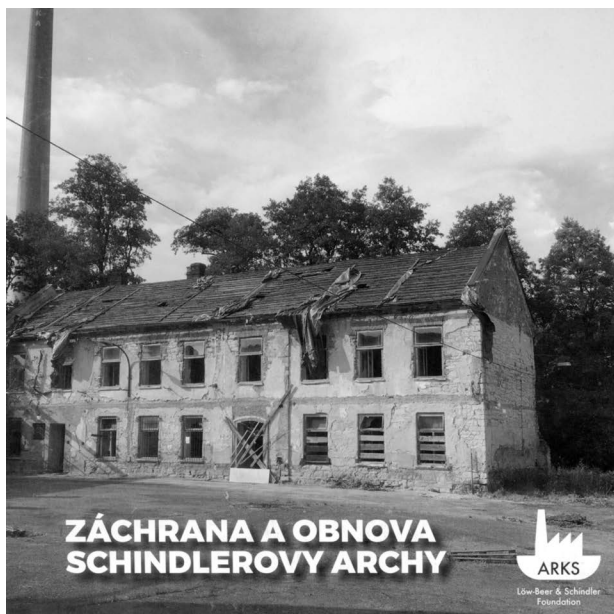
v průběhu posledních deseti let začal uvědomovat, že lidé i místa, kteří byli svědky těchto příběhů, už mizejí a s nimi i historie naší rodiny. Vzpomínám si, že když odešla moje babička Alice Low-Beerová, říkal jsem si, jak jedinečná byla kultura, kterou si v sobě nesla, a že onen způsob života se již nebude opakovat. Ženy z rodiny Löw-Beerů byly vůbec výjimečné a pro rodinu stejně tak charakteristické jako muži. Pro dělníky pracující v rodinných továrnách tyto ženy vytvořily jakýsi prototyp sociálního státu, staraly se o jejich důchody a zdraví, a když někdo z nich onemocněl, chodily ho navštěvovat. Dokázaly začít větu v jednom jazyce a dokončit ji v jiném. Byly silné a zásadové, židovské zásady spravedlnosti se u nich prolínaly se smyslem pro sociální zajištění. Moje babička vzešla z konkrétní kultury, ze specifického místa a doby, jakým byla Morava třicátých let, kterou ale už nebylo možné předávat dál. Byla jako zvláštní druh lidské bytosti, vzácný, impozantní a půvabný, který však směřuje k vyhnutí.

A tak jsem počínaje rokem 2010 začal putovat po světě, jel jsem do Vancouveru i jiných míst v Kanadě, do New Yorku, Severní Karolíny, Brazílie a Paříže, abych tam sbíral střípky mé rodiny – příběhy o tom, jak unikli z Československa, o životě ve třicátých letech, o odchodu z ghetta. Vracel jsem se v čase, abych našel své kořeny. Druhým impulzem bylo roku 2017 oficiální pozvání členů Löw-Beerovy rodiny, aby přijeli do Brna na rodinnou sešlost. Poprvé od roku 1938 jsme se v Brně a na Moravě opět cítili jako doma, byť to bylo jen na víkend. Spojení s Brnem nám nyní připadalo skutečné a konečně opět živé. Jak říkám v *Archách*, historie nikdy nedospívá ke konci. Je jako proud, který nás může míjet, ale také může plynout přímo skrze nás do přítomnosti a dále do budoucnosti.

Chtěl jsem, aby se brněnská setkání stala trvalou tradicí, a chtěl jsem také propojit příběhy a lidi s místy, na nichž se odehrály – tak vznikla stezka Löw-Beerů, která na deseti zastávkách představuje

Dobový pohled na Brněnec.

Publikace nadace Archy.

Brno prostřednictvím slov a příběhů Löw-Beerovy rodiny. Setkáte se s Löw-Beery, kteří postavili vilu Tugendhat a továrnu, jež se ve Spielbergově filmu *Schindlerův seznam* stala Schindlerovou archou. Objevíte kulturu moravského židovského modernismu dvacátých a třicátých let, i to, jak byla tato kultura roku 1938 zničena. A zjistíte, kde se vlastně nachází ona Schindlerova archa, naše rodinná továrna v Brněnci, kterou roku 1938 ukradli nacisté a pak ji získal Oskar Schindler. Jednalo se o ojedinělý koncentrační tábor, v němž přežilo dvanáct set Židů díky tomu, že se dostali na Schindlerův seznam, místo toho, aby byli odesláni na jistou smrt do Osvětimi. Většina lidí neví, že jedno z proslu-

lých míst druhé světové války se nachází na Moravě, nedaleko od Brna, myslí si, že je to někde v Polsku nebo v Německu. Třebaže rodinná továrna Löw-Beerů byla ukradena, jsem hrdý na to, že byla za války využita pro dobrou věc.

Roku 2018, po osmdesáti letech, Löw-Beerové obnovili partnerský svazek s místní komunitou a společně založili nadaci Archy. Máme dva cíle. Prvním je záchrana krásných historických budov, které se rozpadají. Druhým je podpora aktivit, které budou prospěšné jak pro lidi z Brněnce, tak i z širšího okolí. Nadace bude kromě toho pracovat jako nezávislá, otevřená a apolitická instituce, v níž se bude odrážet duch trvalé spolupráce Löw-Beerovy rodiny s jejím bývalým domovem. Skromným dílem tak přispějeme k obnově partnerství s obcí a jejími obyvateli.

Máme velmi dobrý tým, s nímž je radost pracovat. Probíhají otevřené a transparentní konzultace k projektu na využití budov, který si můžete pročíst a okomentovat na webu www.arksfoundation.net. Víím, že má matka by byla ráda, kdyby školáci měli v rámci svého vzdělávání možnost na tomto speciálním místě zažít kus moravské, židovské i evropské historie. Sami to už ale nezvládneme, prosím proto, pomozte nám!

Fotografie v textu pocházejí z archivu Daniela Low-Beer a z publikace *Záchrana a obnova Schindlerovy archy* nadace Archy (ke stažení na adrese: <http://www.arksfoundation.net/>).

Kateřina Hloušková, historička, působí v Pravém břehu – Institutu Petra Fialy.

„Proč se nezeptáš na směr, ani když už ses ztratil?“

Ukázka z knihy Daniela Low-Beera s pracovním názvem Archy

DANIEL LOW-BEER

Löw-Beerové vždy chodí pozdě. Od doby, kdy roku 1938 opustili Československo, je přítomnost vždy o krok před nimi. Máte se s nimi setkat v hospodě, a oni dorazí o deset, dvacet nebo i třicet minut později. A tak zatímco stojíte osaměle u baru, jen ve společnosti půllitru piva a barových hodin, začne vám pomalu docházet, že tak jako existuje greenwichský čas, existuje také čas löw-beerovský. Členové Löw-Beerovy rodiny už nějakou dobu nejsou příliš v souladu s časem, který ukazují jejich hodinky, a s historií, která se kolem nich odvíjí.

Je rok 1998, šedesát let poté. Gerry Low-Beer, můj strýc, odchází z domu (pozdě) a přijíždí na letiště v Heathrow (také pozdě). Gerry přitahuje pozornost nejen svou povahou, ale i vzezřením, zábleskem svých očí, obočím, pohyby rukou připomínajícími uspěchané hodinové ručičky, což dohromady leckdy kompenzuje jeho nedochvilnost. Odbavením a pasovou kontrolou probíhá s přívalem východoevropského šarmu a neústupnosti, a úředníky mívá jednoho za druhým. Rentgen zkoumá jeho boty, peněženku, ba i opasek, a hledí do jeho nitra i skrze něj.

Dokonce i bez šatů, na obrazovce rentgenu, působí neuspořádaně. Nemá ale nic, co by úředníkům předložil, jedině své vzpomínky. Vzpomínky na vzdálenou zemi, o níž všichni ti, kdo ho obklopu-

jí – úředník na odbavení, pasový policista, a dokonce i jeho děti –, vědí jen velmi málo. Jak prochází rentgenem, tyto vzpomínky chvilkově problesknou na monitoru, ale halí je opar a šum, jsou jak blednoucí mapa, jeho rodné Brno v černobílé podobě. Jsou to vzpomínky, o nichž v rodině ještě nevíme, nevyřčené momenty spočívající pod povrchem a viditelné snad jen rentgenem.

Když se Gerry dostane k bráně, úřednice na odbavení se mu zahledí do tváře, pohledem ulpí na jeho vrásčité, časem a emocemi zformované rysech, pak pohlédne do pasu a zpět do jeho nebesky modrých očí, aby si potvrdila, že podoba souhlasí. Je to skutečně on? Ona si není jistá, že obrázek v pase zcela odpovídá muži, jehož má před sebou – a on ví, že jde pozdě.

„Low-Beer, to je netypické jméno,“ ozve se od pultíku. „Ano,“ odpoví Gerry a jeho hluboké, pronikavé oči se do úřednice zabodnou pohledem, který sice vypadá zasněný, ale který dovede člověka dostat tam, kde ho Gerry chce mít. „Kdysi to jméno znělo Löw a Bär, což znamená lev a medvěd,“ vysvětluje a jeho obočí – zatím pouze obočí – se mění ve dva vykřičníky plné vzdoru i šarmu. „Ale bylo to špatně přeloženo do angličtiny, takže se jeho význam ztratil – teď to znamená slabý a pivo,“ dodává Gerry a horečně mává rukama, jako by chtěl

úředníci popohnat, ať ho nechá prolétnout. Červené světlo nad jejich hlavami bliká, brána se zavírá.

Úředníci na chvilku probleskne na tváři úsměv, uniforma neuniforma. Na zlomek vteřiny se stává součástí jeho světa, jeho minulosti. Někde v podvědomí cítí pobavení nad tím, jak se může proměnit význam, ze lvího medvěda na slabé pivo, a jak si se jménem a jeho významem můžete pohrávat – slabé pivo, ušlechtilý koňak, ušlechtilá povaha. Ale vteřiny odtikávají dál, brána se už už zavírá, není čas na úsměvy, nelze se opozdit. Ve spěchu vrací Gerrymu pas a nechává ho jít – do letadla nastupuje jako poslední. Vzpomínám si, že každodenní shon, zachycený i v této historce, měl za následek, že jsme se těch, kdo ji znali, na rodinnou historii nikdy neptali.

Gerry Löw-Beer teď putuje obráceným směrem cestou, kterou podnikl před šedesáti lety, z Brna do Londýna. Tehdy se mu povedlo dostat poslední volné místo na lodi vyplouvající předtím, než se francouzské hranice definitivně zavřely – nástup, nástup, poslední výzva, brána uzavřena v podání nacistů. Dnes ho sice nic nenutí odejít, uniknout, Gerry však pociťuje naléhavé nutkání, které nejdříve začalo hlodat v jeho nitru, aby se pak začalo hrnout ven a stále narůstat – nutkání k návratu. Tehdy, roku 1938, zůstal jeho pravý český pas v rukou úřadů, a dnes si chce pro něj Gerry osobně přijít a dostat ho zpět. Má v úmyslu získat zpět svůj pas, chce se podívat, jestli ještě pořád existuje i s jeho dětskou fotografií. Předtím ale musí znovuobjevit město, které opustil, vzpomínky, jež mu zůstaly, a najít část sebe sama. Musí se ubírat poutí svého jména.

Cesta zpět

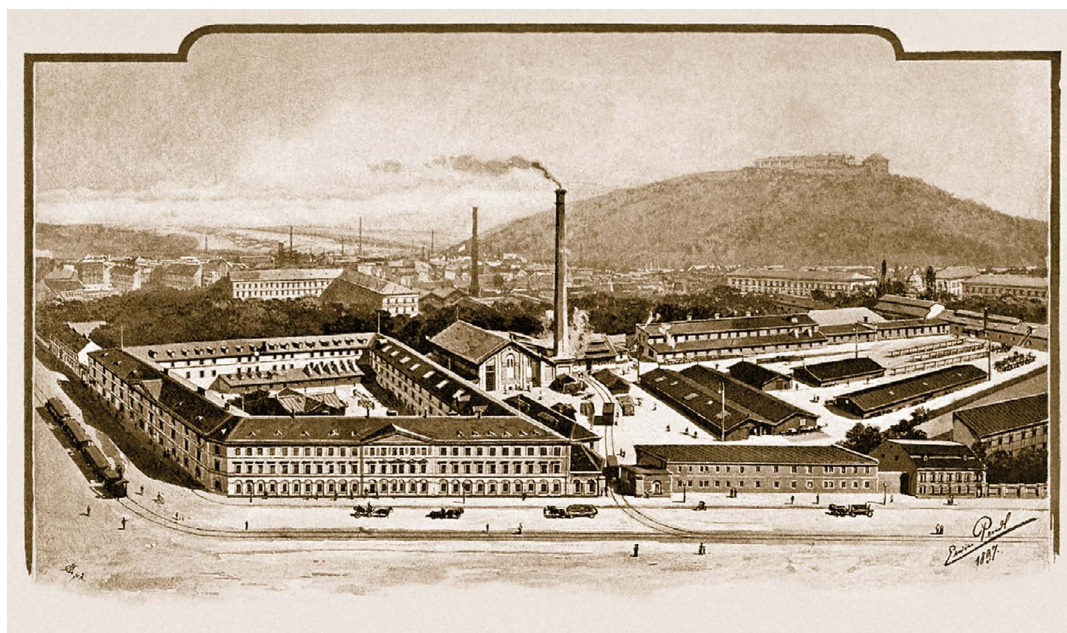
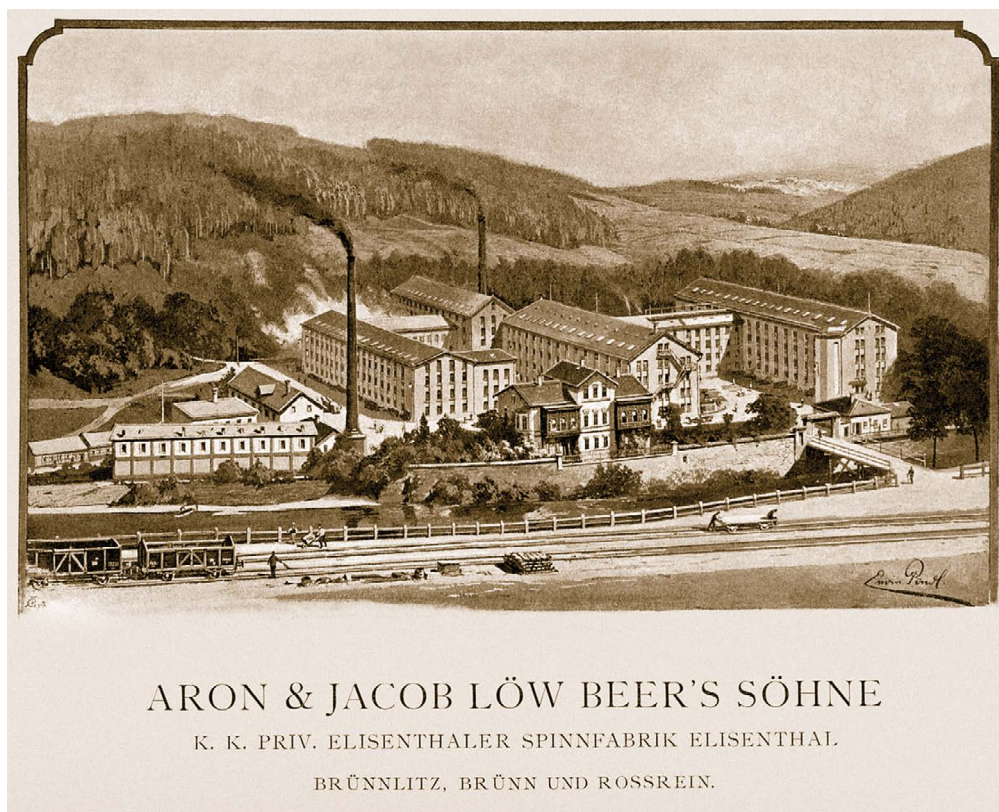
V letadle si Gerry zapne bezpečnostní pás, setře z tváře pot a už v poklidu vyhlédne z okénka. Vždy působil dojmem, že je neustále v pohybu: jeho ruce, oči, zákmih jeho oděvu, to vše se hýbalo. Člověk

často zjišťoval, že spolu s ním jde cestičkou v zahradě přivonět ke květům, sbírat med nebo houby, vyběhne na trh, na kopec, nebo i do práce, když tam coby lékař potřeboval udělat rychlé kolečko po oddělení. Dokonce i vrásky na jeho tváři byly jako živé: tvořily otazníky i vykřičníky, znázorňovaly hudební motivy i citová pohnutí, překypovaly příběhy o všem možném, jen ne o naší rodinné minulosti. Fascinuje mne, jak je možné, že je tak rychlý a energický, a přitom bývá vždy všude pozdě: jako rychlý vůz, který by vlastně měl všude dorazit jako první, ale přitom se cestou jaksi ztratí. Teď se ale zklidnil a jen se dívá z okénka. Dole pod ním se odvíjí krajina, města, pole, moře, jak film přehrávaný pozpátku, scéna za scénou, jen obráceně.

Gerry přelétává bílé útesy nad kanálem La Manche rozdělujícím Evropu. Jak velkou překážku před šedesáti lety musel představovat pro ty, kdo ho chtěli překonat! Působil jako oceán, ne jen pouhé moře, jako cesta ke spáse, záchrana ze šíleného, barbarského kontinentu. Míjí normanské pláže s jejich šedým, tak šedým pískem, tak hluboko dole, a jasně rudými vlčími máky, krvavě zářícími na vrcholcích písečných dun.

Mám se s Gerrym setkat v Brně – shodou okolností se vše vyvinulo tak, že ho mám na jeho první návštěvě města doprovázet právě já. Vyrostl jsem v Midlands, hrabství uprostřed Anglie, v kraji neměnném, nedotčeném válkou a chaosem, který lze ze všeho nejlépe charakterizovat jako trochu nudný. Thomas Löw-Beer, můj otec a Gerrymu mladší bratr, slovo „nudný“ doma zakázal: copak život v míru, být i v Birminghamu, může být nudný? Možnost vyrůstat v míru přece stačí, není nutno znovu prožívat poutí našeho jména.

Do Brna jsem cestoval přes Vídeň. S Brnem to tak bylo vždy: buď jste do něj mohli dorazit přes Prahu a české země, nebo přes Vídeň, a tím pádem i širé lány Rakouska-Uherska, jejichž meze byly i mezemi střední Evropy. Faktem je, že celá rodina se rozptýlila všemi směry jak hejno ptáků vyděše-

Dobová vyobrazení továren Löw-Beerů v Brněnci (nahore) a v Brně.

Vila Löw-Beer v Brně, Drobného 22.

Interiér a technické zázemí vily Löw-Beer v Brně.

Malá vila (nahore)
a Velká vila
rodiny Löw-Beerů
ve Svítávce.

ných hlasitým zvukem, zahřměním nacistického pozdravu. Thomas, můj otec, coby pětiletý chlapec se svou anglickou chůvou uprchl do Vídně, města, ke kterému se Židé obraceli tak nějak přirozeně – vždyť právě Vídeň je městem, kam utíkali desítky let předtím ve snaze oprostít se od své židovské minulosti, stát se součástí moderní doby a zformovat svou vlastní moderní éru v umění, hudbě, psychologii a obchodu, tvoříce tak svou židovsko-německou budoucnost. Nebo alespoň jednu z jejích dvou možných podob.

Leč druhého dne svého pobytu ve Vídni se Thomas, malý chlapec daleko od domova, probudil a uslyšel, jak na ulici pod jeho okny lidé skandují „Heil Hitler“. Davy venku jásalý, ba nejen to, dávaly průchod bezmeznému nadšení. Thomas otevřel okno svého hotelového pokoje, které vedlo přímo na ulici. Všechny zvony ve městě na příkaz kardinála po celý den vyzváněly. Děti dostaly ve škole volno, aby mohly vyrazit do ulic. Polovina obyvatelstva se ozdobila květinami a svastikami a máváním vítala Hitlerovu kavalkádu čítající pětaticet aut. A Hitler svým patetickým a zároveň strohým, třaslavým a poněkud hysterickým tónem zadekloval k davům: „Německý národ se dočkal historického okamžiku: dnes nás je 74 milionů, a všichni žijeme v jedné Říši. Celá Říše s vámi sdílí to, co právě prožíváte.“

Hitler sám projížděl před hotelem, sedě ve zvýšené pozici na autě (však také byl celkem malý). A tam odsud najednou pokynul – bylo to napůl zamávání, napůl nacistický pozdrav – přímo Thomasovi. Ten ztuhl jako králík a cítil, jak mu po páteři přešel mrazivý prst, který ho rozsekl vedví: na část německou a židovskou, jež budou už jednou provždy odděleny, a mezi nimi se doširoka, jako fyzická rána, otevřela část česká. Netrvalo dlouho, a mapa Evropy začala vypadat stejně.

Když jsem byl malý, snažil jsem se vstřebat mapu svého otce. Sledoval jsem, jak na anglickém venkově hledá opuštěná místa, jak na Malvernské vysočině

pátrá po českých kopcích a jak slídí po houbařských místech svého brněnského dětství, aby je našel ve West Midlands a střezil je jak oko v hlavě. Snažil jsem se vnímat intenzitu, s níž naslouchal hudbě, Janáčkově a také Mozartovi, jako kdyby putoval po vzdálených místech. V jeho pohledu se zrcadlilo fyzické střední Evropy i jakási prázdnota. Jeho úsilí sehnat v Birminghamu brněnský žitný chléb, vepřový vídeňský řízek coby výraz židovské asimilace i odmítání kupovat německá auta či tolerovat populismus nebo rasismus jakéhokoli druhu, to vše se pojilo s tělesným neklidem. V jeho pohledu se objevoval výraz, který byl duchem nepřítomný, ba až nespoutaný v tom, jak vyjadřoval jeho schopnost být neustále v pohybu a vlastně na dvou místech zároveň.

Gerry i já míříme do Brna, on z Prahy a já z Vídně; oba sledujeme trasu na mapě jako stěhovaví ptáci. Do Brna přijíždím první, na čas, a čekám na brněnském nádraží. Trpělivě sedím pod nádražními hodinami a popíjím plzeň. A čekám. Gerry s oblibou říká, že „nejjistějším způsobem, jak stihnout vlak, je zmeškat předchozí spoj“. A teď mi to názorně předvádí.

Uprostřed dopoledne, zrovna když se nad městem začíná zvedat podzimní mlha, Gerryho vlak (nebo spíše vlak následující po jeho vlaku) vjede na nádraží. Lidé se zdraví, objímají, vyrazí za svými povinnostmi, otevřené dveře vagónů je vypouštějí jednoho po druhém a oni, jako řeka větvící se do moře, se rozplývají v ulicích města. Pak se objeví Gerry, kolem něj kulisa města stále ještě v mlze, a stane na půdě Brna. Poprvé po šedesáti letech.

Jakmile Gerry pohlédne na město, které doposud žilo v jeho vzpomínkách, ukáže se, že jeho oči jsou nejen nebesky modré, ale také zamlžené. Člověk úplně vidí, jak se vzpomínky v jeho mysli formují, propojují i rozplývají přesně jako ta mlha kolem něj. Obrysy míst, lidé i pocity, po více než jednu generaci formované a zapracováváné do jeho mentální mapy, se nyní musejí proměňovat tak jako

Gerry Low-Beer s Danielem a jeho otcem Thomasem.
Foto: archiv autora.

mlha v paprscích slunce. Ano, místa mají takovou schopnost, dokážou vstřebávat jednotlivé vrstvy historie a vzpomínek, stejně jako se na papíře vstřebává inkoust. V Gerryho mysli jsou kontury města zachyceny jasněji než ve skutečnosti, jež leží před ním, v rozmazaných obrysech kolemjdoucích, projíždějících autech i v bludišti uličních značek. Gerry pociťuje jakýsi historický jet lag: ne proto, že by jeho čas nesouhlasil s realitou, ale protože je právě nucen synchronizovat místa, jak je zná, lícovat jednu mapu s druhou ve snaze vůbec poprvé propojit jednotlivé vrstvy svých vzpomínek.

Gerry mne se zavřenýma očima obejmě – je to stále ono drtivé, mocné východoevropské objetí, které mu zůstalo, objetí, které vás přiková ke konkrétnímu člověku, konkrétnímu místu. Kdepak by to bylo nějaké hadrovité potřesení rukou, jak to dělají Angličané. Jak mne ale popadne a obdaří mne oním medvědíím objetím Löw-Beerů, projevem jejich medvědího já, přidrží si mne až trochu moc těsně a já cítím, že potřebuje oporu, někoho, kdo ho tváří v tvář městu podrží. Gerry byl člověkem, pro něhož byla vítání a loučení důležitá, a protože v minulosti viděl, jak lidé i místa mizejí, měl sklon popadnout vás pevně.

Cestou po mapě

Gerry čekal šedesát let a teď cítí, že už není prostor ztrácet čas, byť jen jednu jedinou minutu. Necháváme svá zavazadla v hotelu a vyrážíme do města, noříme se do něj jak plavci do jezera. Nad městem se rýsují obrysy hradu vznášejícího se na kopci, kolem řinčí tramvaje. Místo kolem nás sestává z vrstev historie, které se na sebe generaci za generací ukládaly jedna na druhou.

Gerry přidává do kroku a energicky kráčí ulicemi: musí být v pohybu, musí plavat a držet hlavu nad hladinou, v přítomnosti. Bojí se, že pokud se zastaví, začne tonout. Jediné, co dokáže vstřebat pohledem, je třpytivý lesk povrchu města, nohama však vězí v hloubi pod ním. Noří se právě do jeho hlubin, bez mapy a aniž by se ptal na směr, zcela vydán na pospas vlnám svých vzpomínek. Jediným Gerryho průvodcem je právě ona pomačkaná, mnohokrát přeložená, potrhaná mentální mapa vzpomínek, již po celé ty roky udržoval naživu hluboko ve svém nitru.

Jak tak Gerry kráčí ulicemi, jeho počáteční sebedůvěra sílí zároveň s tím, jak poznává povědomá místa a zjišťuje, co se změnilo. Zdá se, že jeho mapa odpovídá ulicím, kterými prochází; daří se mu navázat minulost na přítomnost. A zdá se, že ví, kam jde a co se snaží najít. Pamatuji se, že jsem na něj hleděl a že na mne hluboce zapůsobila jeho téměř chlapecká sebedůvěra, kterou podle všeho nabyl.

Přecházíme tramvajové koleje, které Brno nechalo na místě, protože nemělo peníze na to je vytrhat a tramvaje nahradit autobusy; dnes už jsou však zase užitečné a pro moderní město se hodí. Míříme do stínu hradního kopce, stejného stínu, jaký tento pahorek vrhá již osm set let, měnícího se pouze v závislosti na denní době, ročních obdobích a postavení slunce. Mlha se rozplývá a obrysy města jsou nyní jasně viditelné, ostře a detailně se rýsují na pozadí čistého, nekonečně hlubokého podzim-

ního nebe. A ony dvě postavy, já a můj strýc, mizejí z obzoru a noří se do proudících vod ulic tohoto města.

Doprava, doleva, doprava, a pak se Gerry i já ocitáme na hlavním náměstí, před sebou budovu z devatenáctého století se starobylými sochami vytesanými tak, aby působily dojmem, že na jedné ruce nesou celou váhu budovy, zatímco druhou si přidržují kalhoty. Působí klasicky, sebejistě, ale je v nich onen rys českého humoru, ono surreálno, neschopnost brát přítomnost příliš vážně – i když na vás spočívá tíha světa, nezapomeňte si také přidržet kalhoty. Gerry se na mne usměje, tvář se mu rozzáří a mihne se v ní uvědomění, jak lehkavý je moravský smysl pro humor, který vídeňskou formálností pronikne stejně lehce jako nůž kráječící Sacherův dort.

Ztracen

Stejně jako ty sochy na domě, které podpírají tolik z tíhy světa, ale druhou rukou si jen s obtížemi přidržují kalhoty, i Gerry zaváhá a na chvíli se zadrhne. Cítím, jak je náhle zranitelný, všechny ty nevyřčené vzpomínky, jež se v něm nahromadily; jeho pohled se komíhá jak plamínek svíčky, protože Gerry je doma, ale přitom sem tak docela nepatří. Je opravdu těžké uchovat si v sobě celý svět takový, jaký byl před šedesáti lety, jen ve vlastních vzpomínkách, zatímco se jednotlivá místa ve městě mění. Když nyní stojíme tváří v tvář betonovým rysům města a přitom se vracíme v čase, když prcháme zpět do minulosti, začínají se objevovat trhliny a skutečnost získává vrch. Gerry je člověkem s velkou vnitřní silou, fyzicky působivý a také emotivní, tělesno a emocionálně se v něm mísí stejně přirozeně, jako to vidíme u Čechů. Za mne, svého synovce, za celou mou generaci na sebe bere tíhu světa, exotického, tragického, vzdáleného světa, na který rodina možná již zapomněla, ale kterým musí znovu projít, aby dospěla do přítomnosti, abychom pochopili, kým

vlastně jsme. I já teď už dokážu naslouchat mlčení, příběhům, které doposud nebyly vyřčeny.

Ale trhliny se objevují právě v onen okamžik, zjevují se propasti, zhmotňuje se skutečnost, že celý svět, onen židovsko-německý svět, nepřetrval a sesul se k podlaze jak prázdné kalhoty. Poprvé to vypadá, že Gerryho impozantní zevnějšek vykazuje svůj věk; právě v onen okamžik se minulost a přítomnost rozcházejí a oněch šedesát let si vybírá svou daň. Gerry mi dříve vždy připadal téměř nesmrtelný, můj strýc, otec, celá ta generace, která mne přímo spojuje s minulostí a přivádí mne k ní na dotek. I oni však stárnou a jejich vzpomínky jsou pohlčovány chladem ulice, místy, jež je obklopují. Uvědomuji si, že mám štěstí, že jsem zde, že jsem tady s ním, v roce 1998. A uvědomuji si také, jak mi celý ten svět zároveň s tím, jak poprvé objevuji jeho detaily, proklouzává mezi prsty.

Gerry reaguje tím, že se opět dává do chůze, že vyrazí s ještě větším úsilím sledovat správný směr, opustit hlavní náměstí s jeho kulisou symbolů – klasických, komunistických i komerčních – a ztratit se v menších, klikatějších uličkách města. A přesně to se Gerrymu daří: cílevědomě, s citem pro směr, se ztrácí, ztrácíme se oba.

Stejně jako ručička Gerryho hodinek, i jeho vnitřní kompas je nyní trochu vychýlen, sice jen o pár stupňů, ale dost na to, aby se jeho mapa už začala s městem rozcházet. Nastala chvíle, kdy zaváhal, jen chvílička, okamžik neslučující se s jeho rozhodnou povahou, leč stále dost velký na to, aby prolomil napětí posledních minut, jež se na Gerym projevovalo, když kráčel městem. Náhle jsme obklopeni městem konce dvacátého století, tenounkým nánosem přítomnosti.

Kolem nás plynou stovky tváří a životů, náhle se ocitají v centru naší pozornosti, jako když filmový záběr najede na dav: matka s dětmi na nákupech; starý nezaměstnaný komunistický dělník, na kterého se po sametové revoluci zapomnělo; skupina obchodníků v oblecích, kteří vyjednávají u stolu a ve

spiklenecké shodě si přitukávají sklenicemi s pivem. Neony obchodů nás vábí, abychom si koupili to či ono, knihy nakupené na hromadě jak zboží v samoobsluze, oblečení od Benettonu, kancelářské potřeby, české uzeniny. Město je na povrchu tak současné, tak vzdálené jak malované zátiší. Po obou stranách ulice plyne doprava, řada aut vyrobených v jiných zemích a v jiné době, seřazených vždy po dvojicích.

Mezi Gerryho mapou, děním kolem něj a vším, k čemu došlo mezitím, se rozevřela propast. Zdá se, jako kdyby se všechny ty vzpomínky, všechny ty tváře úprkem vracely, začínaly zaplňovat ulice kolem něj a zhmotňovat se v přítomnosti. Gerry vidí svého děda, jak buduje vlnářskou továrnu, která se pro rodinu stala zdrojem živobytí a Brnu pomohla k rozvoji. Vidí svého otce a matku, jak si ve dvacátých letech dvacátého století pochutnávají na kávě a vídeňských dortech a debatují při tom o avantgardní brněnské architektuře. Vidí svého prastrýce, jak se snaží vykoupit si cestu k úniku z nacisty ovládaného Československa, jak předává komusi své poslední peníze, aby pak byl zrazen a na útěku zavražděn u železniční trati.

Tyto vzpomínky jsou všude kolem, jak ta doprava v okolních ulicích – hlučné, neuspořádané, hlasitě se dožadující pozornosti, ukazující hned sem, hned tam. A za všechny ty uplynulé roky došlo k tolika nehodám, Gerry se tolikrát vydal do jednosměrných či slepých uliček, jeho city se proháněly po celé mapě tohoto města, ztrácely se a zase nacházely. Je tolik vzpomínek, na které chtěl, ba toužil zapomenout. Nyní je ale zpět a síla, s níž toto místo, skutečné ulice konfrontují jeho mentální mapu a vyzývají jeho vnitřní já, na něj působí, jako kdyby procházel jakousi psychoanalýzou.

Tehdy v minulosti rodinu tvořili z jedné poloviny průmyslníci, z druhé pak socialisté a psychoanalytici. Není proto divu, že pro každodenní debaty u večere, tak četné, živé a zapálené, byla k dispozici spousta munice. A diskutuje se u nás dodnes:

jsou to debaty, které nikdy nedospějí k nějakému rozřešení. Gerry ale nikdy nevěřil v psychoanalýzu, o psychoanalýze místa ani nemluvě – vždyť on sám je lékařem, psychiatrem, který se snaží pomoci odhalit, jak byla psychiatrie zneužívána v Sovětském svazu.

Psychoanalýza místa se asi více hodí pro vídeňské ulice. Ale velká města jako Vídeň či Paříž v devatenáctém století překreslila své ulice, dala vzniknout Haussmannovým bulvárům a vídeňským třídám, a tak překreslila i svou minulost. Stejně tak, jako napřímila ulice a přetvořila svou identitu i prostor, pokusila se tato města zjednodušit i svou historii. V Praze či v Československu se však nic takového nestalo: zde bylo stále možné vrstvit jednu epochu na druhou, středověk, renesance, baroko, secese, moderna, rozprostřít mapu každé z nich přes všechno, co se odehrálo předtím, takže jejich historie se utvářela jak oceánský šelf. Jejich prostor nevznikal zvenčí a neměřil se v kilometrech, naopak utvářel obrysy identity těch, kdo kráčeli v jejich ulicích, a utvářel jejich životy v daném místě. A utvářel také vnitřní mapy těch, kdo byli z tohoto místa vytrženi.

Gerry je nyní skutečně ztracen. Sice stále ví, kam chce jít, ale už netuší, kde je. Zabočíme doleva, pak doprava, znovu doprava, zase doleva, a skončíme na místě, odkud jsme vyšli. Gerry se ale na svou vnitřní, mentální mapu upne ještě důsledněji a snaží se ji svou vůlí přimět, aby mu ukázala cestu. Je schopen mluvit plynule česky, protože si svou znalost jazyka pěstuje: ve svém londýnském domě hostí české emigranty, připravuje jim čaj, chystá jim ke snídani uzennáče, a tak stále dokáže hovořit česky, přit se i vyjadřovat své pocity. Přesto se ale odmítá zeptat na směr. Proč se nezeptáš na směr, dokonce i když ses už ztratil?

Gerry svou zranitelnost dává najevo jen chvilko- vě, v okamžiku, kdy je ztracen. Musíte tyto okamžiky vypátrat v jeho gestech, postoji, lehkém zaváhání v jeho výrazu. Naučil se je skrývat: v záhybech tváře, vrstvách osobnosti, každém úsměvu, gestikulaci

míněné jako vějička, která vás vyše špatným směrem. O pomoc nepožádá, protože se bojí, že slzy zachycené na jeho mentální mapě Brna by prosákly ven, rozcupovaly by jeho minulost na útržky papíru, a on by ji už nedokázal dát dohromady. Nemůže dovolit, aby jeho osobní, mentální mapa byla rozervána stejně, jako se to stalo s politickou mapou Evropy před šedesáti lety. Vzhledne k podzimnímu nebi, zahledí se na davy kolem a v nekonečnosti nebe i v zástupu lidských životů pátrá po orientačním bodě. Pak pozná tramvaj číslo 12: právě ona se stává cestou, linkou vedoucí ven z jeho vzpomínek. Gerry i já se chytíme držadel a nastoupíme do tramvaje. Místo abychom propátrávali město, stojíme v tramvaji a sledujeme, jak se vedle nás otevírají a zavírají ulice a jak město plyne kolem nás, jako když nám kotníky omývají vlny moře.

Tramvaj přirachotí zpět na nádraží, odkud jsme vyšli, mine hradní pahorek a pokračuje kolem Mendeliana, místa, kde v Brně objevili genetiku. Tramvaj kodrcá kolem městského pivovaru a přijíždí na výstaviště, které bylo postaveno v návalu optimismu na počátku dvacátého století. Konala se na něm světová výstava, která měla světu předvést Brno, jeho zboží, lidi i prostory, a nezpochybnitelně ho tak uvést na mapu světa. Toto geografické gesto zafungovalo. Slavní architekti, jako například Mies van der Rohe, sem přišli stavět domy, průmysl a umění vzkvétaly a Brno našlo své místo mezi evropskými městy v srdci Evropy – zařadilo se po bok Vídně, Prahy a Berlína.

Návrat domů

Právě v tomto městě Löw-Beerové stavěli své domy poté, co opustili provinční ghetta i své židovství, co svlékli svou kůži a začlenili se do moderního Československa a Evropy. Pohlédnu na Gerryho a vidím, že v prostředí kolem sebe stále cítí tu předválečnou novost a svěžest. Tramvaj projíždí po ulici Hlinky, podél domu se zelenou fasádou, když vtom mne

Gerry vytáhne ven. Průčelí domu se loupe a odkrývá se tak sotva patrná barva pod ním, žlutý nátěr předchozích generací. Tohle je Gerryho dům – jeho domov.

Gerry zaklepe na dveře a použije svou češtinu i šarm, abychom mohli vstoupit dovnitř. Je zdvořilý a okouzující, ale zároveň vyzařuje jistotu, že tento dům je jeho. Dům nyní slouží jako univerzitní laboratoř, avšak prakticky navržené stoly a laboratorní zařízení jsou obklopeny zdobnějšími, domácími působícími vzory na stropěch, dveřích i zdech, kde visívaly obrazy. Jdeme do zadní části domu, do velké, prosvětlené zimní zahrady.

Gerry mi řekne, ať jsem zticha, a uzavře se před přítomností i okolními zvuky. Nejdříve zavládne mlčení, které jsem tak dobře znával v souvislosti s naší rodinnou historií. Pak mi ale Gerry pošeptá, že skoro slyší zvuk hudby, zde, v místě, kde se konávaly koncerty, když býval ještě mladý. Hudba naší rodiny se vrací. Sleduji Gerryho a vidím, že si brouká jakousi melodii, nějakou píseň.

Venku, za zimní zahradou, je cítit ostrý podzimní vzduch a Gerry vzpomíná, jak v zimě na dlouhém, příkrém svahu v zahradě jezdívali na skluzavce. Poznává živý plot, u něhož se se zahradníky dohadoval o Angličanech a Francouzích. Cítí vůni jídla z míst, kde bývala kuchyně a kde se nyní nachází laboratoř plná zkumavek. Jeho otec v debatách mluvil česky, němčinu používal, když se zabýval kulturou a hudbou, a angličtinu pro obchodní účely; přitom ale říkával, že o vaření a lásce se musí mluvit ve francouzštině. „A dej si česnek,“ slyší Gerry otce, jak mu radí u večeře: „Když budeš, synu, jíst česnek, pak budeš vědět, že když tě žena políbí, je to z lásky.“

Hlavně a především je však jeho dům místem, kde stále přebývá duch jeho matky, otce i prarodičů, ačkoli všichni již mezitím zemřeli či byli zabiti. Když se v životě člověka stane, že musí utéct a je vytržen ze svých kořenů, vždy potom následuje čas mlčení, kdy se snažíme znovu popadnout dech. Není to ale jen doba smutku a sebezpytování – je

Současná podoba předválečného domova rodiny Löw-Beerů v Brně na ulici Hlinky, č. 86. Foto Petr Dvořák.

v ní i vzdor. Rodina chce žít, dýchat a hledět vpřed, nikoli zpátky. V domě jsem cítil, že se onen čas mlčení začíná krátit a rozplývat, že zvuky a události minulosti se vracejí zpět k nám, než definitivně zmizí. Nešlo jen o mého strýce Gerryho: i já už jsem začínal být schopen je zaslechnout, klást otázky a zajímat se o pouť vlastního jména.

Dům stále působí stejným dojmem jako ledovec – něco málo z něj pluje na povrchu, zatímco hluboko dole, v Gerryho paměti, se převaluje tolik vzpomínek, pachů a zvuků. Detaily zahradní markýzy, křivka schodiště, po němž chodívala rodina, obrysy svahu v zahradě. Devadesát procent tohoto místa je pod povrchem, ale pořád tu je vše fyzicky přítomno. Do Gerryho očí, jeho pohledu, jímž propátrává místnosti kolem, se vkrádá něha a důvěrné poznání. A také zasněnost: jeho zamlžený zrak ukazuje, že v této chvíli a v tomto místě je plně přítomen a zároveň i nepřítomen. Gerry se zklidňuje – poprvé od chvíle, kdy dorazil do Brna, není v pohybu. Sedí v zimní zahradě plné podzimního

odpoledního světla a vyhlíží do zahrady. Zdá se, že dorazil domů.

Dokonalou češtinou, pečlivě pěstovanou po celá ta léta, Gerry poděkuje pracovníkům laboratoře a společně se vracíme k tramvaji. Jak tak venku kolem nás ubíhá město, Gerry zavře oči a snaží se uplynulé chvíle ještě uchovat v mysli. Jeho nepokoj ochabl: když se na něj dívám, nepůsobí již dojmem, že je ztracen. Gerry a já projedeme středem města a na jeho okraji, v Černých Polích, vyšplháme na kopec, jehož jižní svahy jsou obráceny směrem k městu, k jeho katedrále i hradu. Výhledy, které se z něho nabízejí, nám umožňují pohlédnout na město z jiné perspektivy, trochu z odstupu.

Pohled na minulost

Gerry už teď ví, kde je, už našel správný směr, a vede mne ke Skleněnému domu, k domovu rodiny Tugendhatů, jehož stavbu zadala jeho teta Greta Tugendhatová (rozená Löw-Beerová). Jedná se o zřejmě nejslavnější budovu v celém městě, jejímž tvůrcem je Mies van der Rohe, budovu volně prostupnou, kde je tíha ze zdí snata kovovými sloupy (její kosti) a sklem (její kůže). Takové pojetí jejím obyvatelům umožnilo přetvarovat vnitřní prostory a překreslit její uzpůsobení dle vlastní libosti a bez omezení. Gerry si tam, v otevřeném prostoru domu, jako dítě spolu se svou sestrou hrával na schovávanou. Pamatuje si, že se mu tehdy zdála pro děti až moc moderní, až příliš uspořádaná.

Gerry mne vede dovnitř, nenápadným vchodem skrytým jak vstup do hlemýždí ulity, a pak dolů točitým schodištěm do skleněného pokoje. Dole, u paty schodiště, se prostor i světlo doširoka otevírají do nového světa, v němž si Gerry hrával. Hledíme ven, na siluetu Brna, zatímco se v pozdním odpoledni dlouží stíny. Pět metrů široké a tři metry vysoké skleněné tabule jsou úplně průzračné, takže všechny rozdíly mezi vnitřním a vnějším prostorem se v nich rozplývají. Tehdy, ve dvacátých letech, se

Vila Tugendhat, asi 1930. Foto: D. Hammer-Tugendhatová, I. Hammer, W. Tegethoff: *Vila Tugendhat Ludwiga Miese van der Rohe. Rodinný dům Tugendhatových*. Barrister & Principal, Brno 2013.

skleněná okna stiskem tlačítka zasunula do podlahy a o šedesát let tak předběhla svou dobu. Vzduch uvnitř domu se smísl se vzduchem venku, okolní prostor vstoupil dovnitř, zatímco váš pohled, vaše já vystoupalo ven. Jako by se zde prolínala Kantova myšlenka, že prostor je vnějším smyslem, že je schopen formovat nejnaternější, nejhlubší mapy naší identity. Gerry se zhluboka nadechne, pak vydechne, nádech a výdech, nádech a výdech, jak v něm pulsuje několik desetiletí rodinné historie.

Hledíme společně na město, strýc a synovec, dvě různé generace stojící bok po boku v přítomnosti a na chvíli vlastně i v minulosti. Gerry se zde cítí jako doma, ale zároveň pociťuje i určitý odstup od města a od minulosti. Po všech těch letech se mu podařilo najít úhel pohledu, jímž může nazírat veškeré dění, které se mezitím odehrálo. Společně sedíme na schodech před skleněnou stěnou a Gerry mi vypráví o některých ze stínů, jež má dosud na duši. Jak gestapo za války využívalo domy patřící Löw-Beerově rodině. O členech rodiny, kteří zůstali a s jejichž popelem si stále pohrává vítr. Zdá se, že Gerry se otevřel stejně jako ten skleněný pokoj, v němž sedíme, a že jeho vnitřní já se nyní prolíná s jeho vystupováním navenek. Poprvé mi vypráví svůj příběh a sděluje mi, jaké pocity má z těch vzdálených míst. Právě v této chvíli se příběh mého jména začal odvíjet, zdi kolem byly strženy, světlo proniklo dovnitř, mlčení vyšumělo a já byl vtažen do pouti svého jména.

Daniel Low-Beer, lékař působící při Světové zdravotnické organizaci, žije v Ženevě.

Fotografická příloha a obálka: Vila Löw-Beer – foto Muzeum Brněnska, interiér na obálce a vstupní hala na třetí straně přílohy foto MgA. Tomáš Dittrich. Děkujeme též Jakubu Pernesovi za možnost uveřejnit materiály z jeho soukromého archivu.

Vila Tugendhat, severozápadní průčelí, po památkové obnově v roce 2012. Foto Jan Soung Kimm.

Brněnské návraty – tři rodiny, čtyři kontinenty

KRISTINA KOHOUTOVÁ

Historie Brna je silně spojena s osudy rodin textilních továrníků, kteří na konci 19. a v první polovině 20. století významným způsobem ovlivnili tvář města. Ne nadarmo se Brnu přezdívalo „moravský Manchester“. Z odkazu minulých generací rodin Tugendhatů, Löw-Beerů či Stiassni Brno těží i v současnosti. Vila Tugendhat je emblematickou památkou, na kterou se jezdí dívat návštěvníci z celého světa, a skutečnými architektonickými perlami jsou i nedávno zrekonstruované vily Löw-Beer a Stiassni. Za každou z těchto skvostných památek se skrývá pohnutý příběh, který v roce 2017 získal své šťastnější pokračování.

Potomci těchto slavných rodin se téměř po osmdesáti letech do svého tehdejšího domova opět vrátili. Stalo se tak na několik dní v rámci festivalu Meeting Brno. Město tak alespoň symbolicky odčinilo křivdu, která byla kdysi spáchána na jejich předcích: část z nich nepřežila holocaust, jiní útekem zachránili jen holé životy, jejich rozsáhlý majetek byl nejdříve arizován a po roce 1945 zkonfiskován československým státem. Není se co divit, že vztahy mezi těmito rodinami a městem Brnem tím byly po dlouhou dobu ovlivněny nebo vůbec neexistovaly.

Myšlenka na jejich pozvání vznikla v hlavách našeho festivalového kolegy, tehdejšího vedoucího Odboru zahraničních vztahů Magistrátu města Brna, Mojmíra Jeřábka a prof. Daniely Hammer-Tugendhat, dcery stavitelů slavné vily. Zpočátku se to zdálo poněkud bláhové – tyto rodiny jsou roztroušeny po celém světě a většinou se mezi sebou ani neznají! Původně se počítalo s maximálně třiceti lidmi, kteří by se během festivalu mohli nejen setkat, ale také se sejit k vzájemnému dialogu s představiteli města i jeho obyvateli. Očekávání bylo nakonec čtyřnásobně překonáno – do Brna se sjelo 120 lidí ze čtyř kontinentů, přičemž nejmladšímu účastníkovi byly dva roky a nejstaršímu přes osmdesát let.

Velmi emotivní bylo oficiální přijetí na radnici spojené se setkáním s občany, které organizoval již zmiňovaný festival Meeting Brno. V rámci tohoto velice otevřeného dialogu zaznělo několik velmi silných vyjádření. Dovoluji si ocitovat alespoň jedno z nich, a sice slova Daniely Hammer-Tugendhat, dcery Fritze a Grety Tugendhatových: „Naše rodina žije na několika kontinentech, částečně jsme o sobě ani nevěděli, a setkání tady v Brně je pro nás velice emotivní. Chci ale říci, že kdyby v minulosti nebyly země, které nás byly ochotny přijmout, nebyl by tady nikdo z nás. I nyní dochází k velkému pohybu utečenců a nárůstu nacionalismu a rasismu. Domnívám se, že je nutné zabývat se dějinami. Nyní existují – co se týká samotných procesů a jejich formy – děsivé podobnosti s tehdejší dobou. Lidé hledají viníky problémů, ale místo racionální úvahy viní ‚ty druhé‘. A ať už jsou ‚těmi druhými‘ Židé, muslimové nebo azylanti, když nevnímáme osudy konkrétních lidí, ztrácíme lidskost. Minulost na nás vrhá stíny, a na nás záleží, zda budeme dále růst.“

Pobyt rodin se neomezil jen na Brno, hosté zavítali také do Boskovic, odkud pochází rod Löw-Beerů, navštívili Svitávku a Brněnec, kde do druhé světové války tatáž rodina podnikala a provozovala

mimo jiné rozsáhlý komplex textilních továren. Daniel Low-Beer, potomek posledního majitele továrny v Brněnci, založil hned v následujícím roce nadaci Arks Löw-Beer and Schindler foundation s cílem zachránit chátrající objekty továrny a vybudovat zde muzeum holokaustu a připomínku rodiny i zašlé textilní slávy. Právě tato fabrika sloužila během druhé světové války jako koncentrační tábor. Jejím vlastníkem se po arizaci majetku v roce 1938 stal kontroverzní Oskar Schindler, který zde tehdy zachránil 1 200 Židů před smrtí v Osvětimi. Jeho příběh je známý zejména díky filmu Stevena Spielberga *Schindlerův seznam*.

Setkání potomků významných židovských rodin však bylo jen jedním z vrcholných momentů festivalu Meeting Brno. Festival se zaměřuje na mapování a zpřítomnění historie Moravy, města Brna a s ním spojené židovské a německé komunity, která byla v důsledku druhé světové války zdecimována a vyhnána. Jeho důležitým bodem je proto i Pouť smíření, která připomíná události z přelomu května a června 1945, kdy bylo z města násilně vyhnáno na dvacet tisíc německy mluvících obyvatel (především starců, žen a dětí), z nichž 1 700 náročnou cestu k rakouským hranicím nepřežilo. Pouti smíření

se každoročně účastní stovky lidí a její trasa vede v opačném směru původního pochodu – tedy z Pohořelic do Brna. Zastupitelstvem města Brna byla již roku 2015 přijata Deklarace smíření a společné budoucnosti, čímž byla poprvé z oficiálních míst nad těmito událostmi vyjádřena lítost. Rok 2015 byl vyhlášen Rokem smíření a Poutí smíření se stala oficiální akcí podporovanou městem Brnem. Otázku odsunu německojazyčného obyvatelstva ve své knize *Vyhnání Gerty Schnirch* (Host, Brno 2009) otevřela také spisovatelka Kateřina Tučková, která stála u zrodu festivalu a až do roku 2018 byla jeho ředitelkou.

Letošní ročník festivalu Meeting Brno, který se koná od 29. května do 9. června, se zaměří na téma svobody a života před rokem 1989 a po něm, s podtitulem *Ted' když máme, co jsme chtěli*. Motto odkazuje na budovatelskou píseň z roku 1953, jejíž text na hudbu Václava Dobiáše napsal básník František Halas. Festival Meeting Brno tak bude i letos platformou pro pluralitu názorů a kultur a opět otevře otázky z naší minulosti i současnosti. Jste srdečně zváni!

Kristina Kohoutová, Meeting Brno.

Setkání potomků rodin Löw-Beerů, Tugendhatů a Stiassni. Foto z vily Tugendhat, květen 2017. Foto: Magistrát města Brna.

Italský western ve stopách marxistické ideologie

JAN ŠVÁBENICKÝ

Na italský western lze nahlížet z rozmanitých interpretačních pozic, přičemž za dlouhá léta jeho formování a velké divácké popularity již prošel mnoha odbornými analýzami i popularizačními výklady. Příčinou velkého badatelského zájmu o populární žánr *western all'italiana* (western po italsku) v mezinárodním kontextu je především jeho tematická a narativní univerzálnost, které jsou uchopeny specifickými výrazovými prostředky charakteristickými pro italskou a evropskou kulturu. Western sloužil italským scenáristům a filmařům často jako metafora soudobé společnosti odrážející aktuální i historickou problematiku Itálie i jiných zemí. Tvůrci se zaměřovali zejména na rozmanitá sociální, ideologická či filozofická témata, která byla v pojetí intelektuálních, klubových a festivalových filmů pro široké publikum nesrozumitelná a z hlediska užití výrazových prostředků obtížně přijatelná. V souvislosti s italskou kinematografií lze western vnímat nejen jako žánr, ale také jako specifickou formu sdělení obsahující často zašifrované vzkazy publiku, které v mnoha případech zůstaly skryty i tehdejší italské filmové kritice.

Zejména v období 60. a 70. let se stal *western all'italiana* pevným komunikačním nástrojem mezi tvůrci a diváky. Nebyl prvoplánově pojímán jako politický manifest sloužící k cílenému uvědomování a vzdělávání domácího i mezinárodního publika. V určitých ohledech fungoval – shodně s některými jinými populárními žánry italské kinematografie – jako žánrová metafora politických a sociálních témat, která nemohla být z důvodu cenzury přímo zobrazena, a nalézala tak větší prostor v zakódovaných odkazech různých modelů napínavé podívané. Oproti westernům odehrávajícím se během mexické revoluce v letech 1910 až 1917,¹ kde bývají politika a sociální pozadí Mexika zobrazovány zpravidla explicitněji, rozvíjejí mnohé jiné snímky tato témata spíše rezervovaněji. S tímto tvůrčím přístupem úzce souvisí také filozofický horizont populárního vyprávění, který vyjadřuje vztah ke společenským,

materiálním a ekonomickým hodnotám především prostřednictvím postav. V tomto textu se nebude zabývat filmy z mexické revoluce zobrazující ideologické aspekty přímo, ale zacílíme zejména na snímky prezentující obraz společnosti a politiky jako metaforické příběhy.

Mocenské strategie a politické konspirace

Konspirace a intriky jsou v jednání postav italského westernu běžně zavedeným mechanismem fungování společnosti i bez přímého vztahu k ideologickému vyznění napínavého vyprávění či politickému pozadí spektakulární podívané. Rovněž v konspiračním a intrikánském pojetí postav představuje *western all'italiana* žánrový odkaz na italskou společnost 60. a 70. let, do jejíchž struktur silně zasahovala mafie, organizovaný zločin a později i terorismus.

Témata krivého obvinění, korupce, sabotáže, spiknutí či touhy po pomstě, které tvůrci v italských westernech často rozvíjeli, byly mnohdy odrazem všední reality v moderní poválečné Itálii. Významová vrstevnatost tohoto populárního žánru byla jednou z příčin jeho mezinárodní divácké popularity, protože tato tematika zde byla vždy prezentována jako obecná ideologická platforma srozumitelná širokému publiku různých národností. Reprezentačním modelem jsou snímky² *Jeden stříbrný dolar* (*Un dollaro bucato*, 1965), *Per pochi dollari ancora* (*Ještě pro několik dolarů*, 1966)³ a *Wanted* (*Hledaný*, 1967) Giorgia Ferroniho, kde je konspirace zkorumpované společnosti proti ústřednímu hrdinovi součástí akční podívané využívající širokého horizontu žánrových rovin od válečného příběhu a melodramatu až po thriller.

Motiv krivého obvinění hrdiny z vraždy nabývá v italských westernech konspiračních rozměrů zejména v rafinované provázanosti vztahů mezi jednotlivými postavami, kde tvůrci prolínají psychologizaci negativních charakterů s detektivním napětím. Konkrétně filmy *Sbohem, gringo* (*Adios, gringo*, 1965) Giorgia Steganiho a Ferroniho *Wanted* zobrazují kolektivní nenávist a lynčování nejen jako strategické metody, jimiž skuteční viníci kryjí své zločiny, ale také jako skrytou součást každé společenské hierarchie prahnoucí po ekonomické a politické moci. Explicitním způsobem zobrazuje maloměstskou morálku přenesenou do ikonografického rámce westernu snímek *Specialista* (*Gli specialisti*, 1969) Sergia Corbucciho, kde hrdina, pátrající po lynčování a zavraždění svého bratra, postupně odhaluje konspiraci zkorumpovaných úředníků a představitelů moci v pohraničním městečku. Corbucciho western přímo rozvíjí motiv osobní msty jako prostředku k demaskování mocenských vztahů ve společnosti, přičemž vztahuje žánr k soudobému dění také obrazem sociokulturního fenoménu hippies. Skupina revoltující mládeže je zde zobrazena jako komunita proklamující

ideály svobody, ale nakonec praktikující stejné metody jako společnost, proti níž vystupuje: korupci, vydírání a násilí. Corbucci zde využil western jako formu napínavého vyprávění o společenské deziluzi 60. let.

Zbraně a násilí jako represivní nástroje moci

Některé filmy formulují obraz moci ve společnosti ve vztahu ke zbraním a jejich zneužití ve jménu prosazování společenské identity hrdiny. V italském westernu ústřední postava často vyniká obratností v zacházení se zbraněmi, což motivuje její okolí k rozmanitým reakcím: buďto je hrdina najímán zbohatlíky do jejich služeb, anebo je společností nenáviděn a stává se terčem různých protivníků či jiných nájemných zabijáků. Obraz společenského vzestupu hrdiny v souvislosti se schopností rychle tasit zbraň rozvíjí například film *Dny hněvu* (*I giorni dell'ira*, 1967) Tonina Valeriiho, který zobrazuje toto téma na základě partnerství dvou odlišně založených postav. Chudý a městskou společností ponižovaný mladík Scott Mary, žijící se jako žumpař, potká stárnoucího zabijáka Franka Talbyho, který ho naučí střílet, a ve svém spojení nakonec ovládnou město. Valerii staví do protikladu odlišné motivace obou postav: zatímco Talby touží po mocenské nadvládě nad společností a penězích, zhrzený Mary nalézá ve svém novém společenském postavení možnost pomsty vůči svým někdejšími pokořitelům. Valeriiho *Dny hněvu* zobrazují nejen varovný motiv zbraní jako prostředku k dosahování moci, ale také zneužití moci ve smyslu zainterесování sociálně vyděděného mladíka do procesu zločinného ovládnutí města.⁴

Levicově zaměření a občansky angažovaní tvůrci využívali *western all'italiana* k metaforickému zobrazení sociálních témat. V *Balíku dolarů* (*Un fiume di dollari*, 1966) Carla Lizzaniho režisér rozvíjí rozdíly sociálního postavení mezi bývalými konfедераčními

Velká přestřelka (La resa dei conti, 1966), režie Sergio Sollima.

dezertéry, kteří ukradli vojenské zlato a z nichž jeden kvůli záchraně kořisti obětoval léta vězení. Zatímco Jerry Brewster se po propuštění z vazby stává tulákem, jeho bývalý komplic Tom Seagull se za ukořistěné peníze stal mocným rančemem ovládajícím zemi. Explicitněji zobrazuje sociální tematiku režisér Giulio Petroni ve filmu *... e per tetto un cielo di stelle* (... a místo střechy hvězdné nebe, 1968), kde tuláci Billy Boy a Harry touží po existenčním zázemí, aby mohli zanechat potulného způsobu života založeného na podvodech a krádežích. Podobný sociální motiv tuláctví rozvíjí také režisér Michele Lupo ve filmu *Amico, stammi lontano almeno un palmo* (Příteli, buď ode mě alespoň na píd, 1972), kde dvojice podvodníků a bankovních lupičů skončí bez ukořistěných peněz v rozlehlé poušti symbolizující jejich věčné dobrodružné putování bez možnosti začlenění do civilizované společnosti. Někteří režiséři naopak ve svých filmech zdůrazňovali sociální obraz mexického lumpenproletariátu, kde jsou chudí peóni vykořisťováni bohatými latifundisty. Prostředí chudého Mexika a rolníků se v italských westernech objevuje také jako obraz otroctví, kterým scenáristé a režiséři poukazovali na moderní formu feudalismu. Například ve snímku

I lunghi giorni della vendetta (Dlouhé dny krevní msty, 1967)⁵ Florestana Vanciniho jsou chudí Mexičané terorizováni sadistickým rančemem Cobbem, který je prodává do otroctví. Westerny Ferdinanda Baldiho zase ukazují sadismus motivovaný zejména touhou po zisku. Ve filmu *Texas, adios* (1966) nechává vládce mexického teritoria Cisco Delgado cejchovat rozpáleným železem syny rančera, aby ho přinutil k prodeji pozemků. V *Il pistolero dell'Ave Maria* (Pistolník od Ave Maria, 1969) symbolizuje scéna bičování mexického peóna poddanství a otroctví rolníků na haciendě rančera Tomase.

Přestože tato i jiná sociální témata představují pouze ideologické pozadí napínavého vyprávění, zastupoval western v Itálii 60. a 70. let žánr, který dokázal nejvíce absorbovat občansky angažovaný pohled na historii a společnost. Politika a ideologie ve westernu *all'italiana* promlouvají k publiku nejčastěji skrze konstrukční prvky a dějové situace, které se na první pohled zdají být pouhými žánrovými formulami sloužícími k budování napětí. Tento model prezentace metaforických odkazů na historii a politiku se objevuje nejvíce v obraze násilí a zabíjení, které představují pevnou součást mocenské strategie postav zbohatlíků a vlastníků půdy. Vedle filmů, v nichž zločinci a desperáti terorizují obyvatele pohraničních městeček, je obraz násilí rozvíjen zejména u postav, které si s jeho pomocí upevňují společenskou, politickou či ekonomickou autoritu a zároveň ověřují limity své moci. Ve snímku *Tempo di massacro* (Čas masakru, 1966) Lucia Fulciho pořádá sadistický syn bohatého rančera Junior Scott hon na vyčerpaného peóna hladovými psy. Ve *Velké přestřelce* (La resa dei conti, 1966) Sergia Sollimy zorganizuje latifundista Brokston štvanci na chudého peóna křivě obviněného ze znásilnění a vraždy dvanáctileté dívky. Ve filmu *Requiescant* (Vymahač, 1967) Carla Lizzaniho se opilý rančer Ferguson baví sestřelováním lahví z rukou mexické dívky. V *Odia il prossimo tuo* (Nenávid bližního svého, 1968) Ferdinanda Baldiho pořádá zbohatlík

Chris Malone gladiátorské zápasy s ocelovými háky mezi peóny, kteří bojují o svůj život. V *Uno di più all'inferno* (Jeden navíc do pekla, 1969) Giovannio Faga si vlastník pozemků Ernest Ward testuje střelecké schopnosti s ostřelovací puškou na utíkajících peónech, z jejichž hlav sestřeluje přivázané melouny. Krutá zábava mocných je v mnohých filmech významově vyjádřena také vizuálními kontrasty vnější stylizace postav. Otrhaní a zašpinění peóni zastupující chudou lidovou vrstvu jsou mučení a zabíjeni aristokraticky oděnými zbohatlíky, kteří svou zábavu demonstrují jako společensky vznešenou hru.

V mnoha filmech jsou zabíjení a popravy motivovány rasistickými postoji nebo uspokojením ze zabíjení. Například v *Djangovi* (1966)⁶ Sergia Corbucciho se jižanský major Jackson vedoucí klan zakuklených fanatiků baví střelením na běžící mexické peóny. Nelítostné zabíjení Mexičanů lze u Corbucciho nahlížet jako fanatickou touhu po otrokářském jihu, která byla i po americké občanské válce u poražené konfederace nadále silně zakořeněná. Tvůrcům ovšem slouží rasismus⁷ zobrazený v kontextu žánrových norem westernu také jako metaforický odkaz na aktuálně přítomný rasismus v globálním společenském prostoru v době vzniku filmu. Podobný přístup lze vysledovat také u jiného Corbucciho snímku *Navaio Joe* (1966), kde je indiánský míšenec Joe konfrontován s nenávisťnými a odmítavými postoji obyvatel městečka. Úvodní scéna masakru indiánské vesnice lovci skalpů je kritickým obrazem genocidy domorodého obyvatelstva Ameriky bílou populací, který Corbucci v průběhu filmu rozvíjí rovněž ve filozofujících dialogích postav o právech původních Američanů. Problematiku rasismu vůči Indiánům, míšencům a Číňanům ztvárňují také snímky *La vendetta è un piatto che si serve freddo* (Pomsta je jídlo, které se podává studené, 1971) Pasquala Squitieriho nebo *Il mio nome è Shanghai Joe* (Mé jméno je Shanghai Joe, 1973) Maria Caiana, kde je téma rozvíjeno jako zakoře-

ná kolektivní nenávisť a xenofobie vůči národním etnickým menšinám.

Historická zkušenost s italským fašismem

Tematickou rozmanitost politického a ideologického rámce italského westernu dokládají rovněž mnohé jiné filmy, ve kterých tvůrci přistupovali ke zvolenému žánru jako k parabolické formě rozvíjející problematiku italské či evropské historie. Vedle jiných snímků tematizujících jižanský fanatismus, jako *Gli uomini dal passo pesante* (Muži s těžkým krokem, 1965) Maria Sequiho nebo *I crudeli* (Ukrutníci, 1967) Sergia Corbucciho – kde lze fenomén fanatismu přeneseně vztáhnout k různým podobám radikální ideologie –, funguje zašifrované občanské sdělení explicitnějším způsobem. Například uniformovaní homosexuální pistolníci v černých kostýmech v Questiho *Se sei vivo, spara!* (Jestli jsi živý, střílejl!, 1967) nebo podobně stylizovaná soukromá policie městské banky v *Sono Sartana, il vostro becchino* (Jsem Sartana, váš hrobník, 1969) Giuliana Carnimea přímo odkazují na období italského fašismu, jehož uniformy představují symbol diktatury a násilí. Konkrétně režisér Giulio Questi přistupoval k westernu především jako k žánru, jehož prostřednictvím lze publiku jednotlivými dějovými

Se sei vivo, spara! (Jestli jsi živý, střílejl!, 1967), režie Giulio Questi.

situacemi a vizuální symbolikou tlumočit obraz stále aktuálních fašistických tendencí v italské společnosti 60. let.

Obraz fašistické minulosti Itálie zprostředkovává ve svých filmech i režisér Sergio Sollima, jehož westerny nahlížené z marxistických pozic mají mnohem širší politizační záběr.⁸ Ve *Velké přestřelce* je fašismus metaforicky znázorněn u postavy latifundisty Brokstona, jehož nelítostný hon na nevinného mexického peóna Cuchilla lze vnímat jako rasovou nadřazenost vůči Mexičanům. Brokstonův nenávislný postoj je nejsilněji znázorněn ve scéně, kdy s fanatickým zaujetím líčí nájemnému pistolníkovi Jonathanu Corbettovi účinek nového modelu lovecké pušky, kterou zamýšlí použít během štvaniče na svou oběť. Fašismus symbolizuje v Sollimově filmu i postava rakouského důstojníka barona von Shulenberg, jehož striktní vojenská disciplína připomíná fanatismus stoupců fašistického režimu. Ve *Faccia a faccia* (*Tváří v tvář*, 1967) otevírá Sollima tuto tematiku u ústřední postavy nemocného britského univerzitního profesora, který odjíždí na ozdravný pobyt na americký Západ. Brad Fletcher, který se v nové zemi začne pod vlivem okolností měnit v dogmatického fanatika, je nositelem významových souvislostí s fašismem právě v obrazu extrémní proměny osobnosti. Jakmile se naučí zacházet se zbraněmi, využívá své intelektuální založení k uchopení moci a likvidaci svých názorových odpůrců.

Společenský mechanismus hranic zákona

Politický a sociální rozměr našel *western all'italiana* rovněž v problematice zákonů a jejich hranic, což byl pro *cinema d'impegno civile* (film občanské angažovanosti)⁹ v Itálii 60. a 70. let jeden z hlavních předmětů analýzy společnosti. V souvislosti s tematikou lovců lidí a zabíjením kvůli odměně vznikaly také snímky o guvernérské amnestii, které si kladou otázku ohledně etického kodexu nájem-

Velké ticho (*Il grande silenzio*, 1968), režie Sergio Corbucci.

ných zabijáků pohybujících se v limitech zákona, ale překračujících normy humanismu. Ve filmu *Velké ticho* (*Il grande silenzio*, 1968)¹⁰ Sergia Corbucciho posiluje téma systematického vraždění psanců zasněžené zimní prostředí, kde nehostinné klimatické podmínky poskytují nájemným zabijákům alibi k vlastnímu přežití. Ve skutečnosti se pro mnohé z nich stala diskutabilní hranice zákona důvodem k výhodnému způsobu obživy. Podobným způsobem přistupuje k tématu také režisér Franco Giraldi ve snímku *Město psanců* (*Un minuto per pregare, un istante per morire*, 1968) nebo Michele Lupo v *Kalifornii* (*California*, 1977), kde zákony umožňující zabíjení lidí postavených mimo zákon staví hledače zločinců do pozice vykonavatelů spravedlnosti. Všechny tři filmy rozvíjejí téma honu na člověka jako obraz absolutní legislativní zvůle, který lze metaforicky vztáhnout na nefunkčnost zákonů v poválečné italské společnosti.

Obraz zákonů a jejich legislativních limitů má v italských westernech zpravidla vždy parabolický charakter, jehož prostřednictvím se filmy nepřímou snahou vyvolat v publiku pocit podobnosti s aktuální společenskou situací v Itálii nebo v globálním kontextu. Ve snímku *I vigliacchi non pregano* (*Zbabělci se nemodlí*, 1968) Maria Siciliana se šerif Daniel při pronásledování psychopatického vraha svého bratra

na mexické hranici nakonec vzdává šerifského úřadu a stává se osamělým mstitel, aby dosáhl individuální spravedlnosti. Tento model hrdiny byl příznačný zejména pro populární žánr italské kinematografie *poliziesco all'italiana* (policejní film po italsku),¹¹ kde osamělý komisař nebo občan chovající nedůvěru v policii bere spravedlnost do vlastních rukou. U snímku *La banda J. & S.: Cronaca criminale del Far-West* (*Banda J. & S.: Kriminální kronika Dalekého západu*, 1972) Sergia Corbucciho je divák při sledování příběhu o dvojici bankovních lupičů přímo konfrontován s žánrovou konfigurací westernu a gangsterské podívané. Corbucciho snímek zobrazuje sociální psance, kteří okrádají instituce ovládané městskými zbohatlíky, mezi něž patří právě banky. Podobně jako ve *Velkém tichu* i zde páchají hrdinové zločiny ze sociální nouze v důsledku svého společenského vydědění.

Někteří tvůrci zobrazují u ústředních hrdinů dvojí identitu, z nichž jedna je zpravidla tajný agent vyslaný do městečka nebo pohraničí se speciálním posláním. Nejčastěji se jedná o pistolníky z detektivní agentury Pinkerton, kteří jsou zapojeni do zločinů s konspiračními, politickými nebo vojenskými souvislostmi, jak dokládají Giraldirho *Sugar Colt* (1967), Valerriho *Cena moci* (*Il prezzo del potere*, 1969), *Quel caldo maledetto giorno di fuoco* (*Ten prokletý den vyrovnávání účtů*, 1969) Paola Bianchiniho nebo Lupův *Amico stammi lontano almeno un palmo*. V Sollimově zpolitizovaném snímku *Faccia a faccia* se tajný agent Charlie Siringo nakonec obrátí proti svým nadřízeným, aby se zastal pronásledovaného psance Solomona Benneta, neprávem postaveného legislativními úřady mimo zákon. Rafinovaným způsobem je postava tajného agenta v kontextu s politikou zobrazena ve snímku *Gentleman Jo... uccidi!* (*Gentleman Jo... zabíjej!*, 1967) Giorgia Steganiho,¹² kde je vojenský důstojník s utajenou identitou Jo Reeves vyslán do pohraničního městečka, aby vyšetřil masakr vojáků americké armády mexickými bandity. Steganiho western roz-

víjí v rámci napínavého špionážního příběhu obraz rivality o geografickou příslušnost pohraničního městečka mezi USA a Mexikem, kde lze vysledovat obecný princip teritoriálního konfliktu. Ve Steganiho filmu se jedná také o etnický rozpor mezi seвероamerickým a jihoamerickým územím.

Sociální metafory otroctví, únosů a prostituce

Sociální a politický rozměr italského westernu je zašifrován také v tematice únosů spojených s vydíráním, kterou filmaři reagovali na problematiku italské mafie, banditismu a terorismu 60. a 70. let. Zatímco mnohé snímky jako *10.000 dollari per un massacro* (*10 000 dolarů za jeden masakr*, 1967) Romola Guerrieriho, *Odio per odio* (*Nenávist za nenávist*, 1967) Domenica Paolelly nebo *Il tempo degli avvoltoi* (*Čas supů*, 1967) Nanda Cicera se zaměřují na únosy žen, jiné filmy tematizují také únosy malých dětí. Odlišný pohled rozvíjí režisér Alberto Cardone ve dvou filmech – v *Sette dollari sul rosso* (*Sedmi dolarech na červené*, 1966) má únos malého chlapce významový rozměr antické tragédie, kdy otec musí svého nalezeného syna, jenž se stal zločincem, zabít, ve filmu *20.000 dollari sporchi di sangue* (*20 000 dolarů potřísněných krví*, 1968) je únos malého chlapce motivován vysokým výkupným. Ve snímku *I cinque della vendetta* (*Pětice pomsty*, 1966)¹³ Alda Floria je únos dítěte na sociálním pozadí Mexika podmíněn pokořením zavražděného majitele haciendy, který daroval svobodu mexickým peónům pracujícím na jeho pozemcích.

Z odlišné významové perspektivy nahlíží na téma únosu Franco Giraldirho ve snímku *Sugar Colt*, kde klan jižanských fanatiků vězní jednotku konfederálních vojáků. Podobně jako ve Floriově *I cinque della vendetta* má i u Giraldirho únos sociální a politické konotace úzce spojené s dogmatickou nenávistí vůči konkrétní společenské vrstvě prosazující vlastní ideologický pohled na svět. Takto

nahlíženou nenávist rozvíjí italský western rovněž ve vztahu k jiným tématům. Například v Corbucciho *Djangovi* je ústřední hrdina na začátku filmu konfrontován s radikálními názorovými postoji členů fanatické sekty majora Jacksona, dávajícími najevo nevraživost vůči bývalým vojákům konfederace. Obraz války Severu proti Jihu a zejména destinační charakteristiky hraničního pomezí mezi USA a Mexikem lze v některých italských westernech metaforicky vztáhnout k problematice průmyslově vyspělého severu a hospodářsky zaostalého jihu v Itálii. Právě v těchto lokalizačních a sociokulturních protikladech uplatňovala svůj ekonomický a mocenský vliv italská mafie, jejíž předobraz znázorňovali tvůrci westernů v postavách zámožných latifundistů zotročujících chudinu z mexického proletariátu.

V souvislosti se sociálním, ekonomickým, agrárním či průmyslovým obrazem Mexika v italských westernech lze v některých filmech vysledovat také téma manuálního otroctví mexických peónů pracujících na plantážích a pozemcích bohatých latifundistů. Je často znázorněno jako krutý feudální systém na honosných haciendách a rančích. Například ve snímku *John il bastardo* (*Bastard John*, 1967)¹⁴ Armanda Crispina aristokrat Don Francisco Tenorio se svými biřici pronásleduje mexické venkovany, aby je mohl prodat do otroctví. V Caianově *Il mio nome è Shanghai Joe* je čínský bojovník Joe v Mexiku konfrontován s krutými podmínkami pronásledování a prodávání Mexičanů do otroctví. Kritický obraz tématu je nejpatrnější na postavě sadistického rančera Spencera, který nelítostně mučí a zabíjí mexické peóny, aby pobavil své zámožné přátele i zkorumpované zástupce zákona.

Bičování jako obraz reprezentace fyzické dominance zbohatlíků ve společnosti se objevuje také v jiných filmech, kde je sadismus teritoriálních vládců kraje odrazem jejich zneužívání politické moci. Ve snímku *100.000 dollari per Ringo* (*100 000 dolarů pro Ringa*, 1965) Alberta De Martina praktikuje

Pro hrst dolarů (*Per un pugno di dollari*, 1964), režie Sergio Leone.

místní zbohatlík Tom Sherry bičování také na ženě Deborah, kterou drží v sexuálním otroctví a kterou nakonec chladnokrevně zastřelí. Sherry patří v italském westernu k postavám, jejichž ekonomický a společenský vzestup vzešel z jejich zločinné minulosti. Podobně je tomu také u Kena Clustera v jiném De Martinově snímku *Django spara per primo* (*Django střílí první*, 1966), u Kena Seagulla v *Balíku dolarů* Carla Lizzaniho nebo u Walcotta v *Muži proti muži* (*Da uomo a uomo*, 1967)¹⁵ Giulia Petroniho. Zatímco v italských sociálních dramatech a filmech občanské angažovanosti je u takových postav rozvíjena minulost spojená s nelegální činností v různých odvětvích politiky, justice nebo obchodu, v italských westernech slouží postavy zbohatlíků se zločinným pozadím jako obecný kritický odkaz na italskou současnost.

Některé italské westerny rozvíjejí také obraz sexuálního otroctví, kterým tvůrci zdůrazňují mocenskou pozici zbohatlíků či zločinců ovládajících dané teritorium, ale v přeneseném významu lze téma v některých případech vnímat také jako metaforický obraz prostituce a kuplířství v Itálii. Zatímco *Pro hrst dolarů* (*Per un pugno di dollari*, 1964) Sergia

Leoneho a *Ramon il Messicano* (Mexičan Ramon, 1966) Maurizia Pradeauxe zpracovávají téma spíše v kontextuální rovině, kdy vůdci rodinných klanů vězní mexické ženy kvůli sexu, jiné snímky přistupují k tématu explicitnějším způsobem. V Lizzanino filmu *Requiescant* unese rančer Ferguson dívku ústředního hrdiny, kterou přinutí k prostituci, nebo ve Floriových *Mrtvých jezdcích* (*Anda muchacho, spara!*, 1971) je mexická dívka Jessica využívána násilníky okupujícími haciendu jejího otce jako prostitutka, přičemž slouží vůdci desperátů Redfieldovi k rozehrávání žárlivosti a rivality mezi jeho muži. Obraz organizovaného sexuální otroctví ve smyslu obchodu s bílým masem rozvíjí režisér Ferdinando Baldi ve *Slepém pistolníkovi* (*Il pistolero cieco*, 1971), kde rodinný klan prodává unesené dívky mexické armádě jako prostitutky. V těchto i jiných případech podávají italští filmaři obraz sexuality v kontextu mocenského podrobení a společenské degradace.

Politická a sociální témata v italských westernech většinou nejsou na první pohled tolik patrná. Například snímek *La notte dei serpenti* (*Noc hadů*, 1970)¹⁶ Giulia Petroniho rozvíjí politickou konspiraci ve spolčení starosty, hoteliéra, kněze a prostitutky v mexickém městečku, aby se zmocnili dědictví malého osiřelého chlapce. Všechny čtyři postavy zastupující různé složky společnosti (politika, obchod, církev, prostituce) jsou ve skutečnosti kritikou italských institucí nahlížených prizmatem marxistické ideologie. *Cena moci* Tonina Valeriiho o zavraždění amerického prezidenta Jamese Abrama Garfielda v roce 1881 přímo odkazuje na atentát na Johna Fitzgeralda Kennedyho v roce 1963.¹⁷ Valeriiho film reaguje také na aktuální kontext globální společnosti 60. let zahrnující rasismus vůči černochům a korupci legislativních představitelů státu. Zatímco Petroni kritizuje korupci a intrikářství představitelů maloměstské společnosti, Valerii prostřednictvím westernu anticipuje blížící se fenomén terorismu v Itálii 70. let.

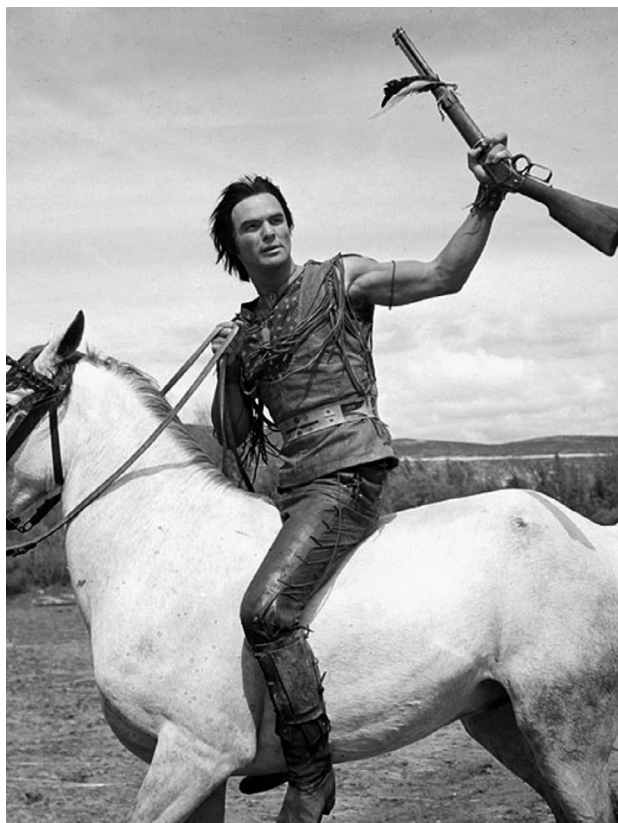
Tvůrci často zobrazovali historické pozadí americké občanské války jako dějinné období, během něhož docházelo k rozmanitým mocenským strategiím, konspiračním tendencím a politickým intrikám. I zde lze vnímat válku Severu proti Jihu jako příležitost k interpretaci aktuálního politického dění. Například režisér Paolo Bianchini ve snímku *Lo voglio morto* (*Chci ho mrtvého*, 1968) a Sergio Garrone v *Quel maledetto giorno della resa dei conti* (*Ten prokletý den vyrovnávání účtů*, 1971) tematizují vojenskou konspiraci i v obecném smyslu jako organizaci státního spiknutí vytvářeného tajnými zločinnými uskupeními a podvrtnými živly. Obraz zneužívání legislativních pravomocí lze v italském westernu – kromě notoricky se opakujícího motivu korupce šerifského úřadu nebo vojenských důstojníků – vysledovat také v některých filmech s vězeňskou tematikou. Ve filmech *Vivo per la tua morte!* (*Žiji pro tvou smrt!*, 1968) Camilla Bazzonihova a *Una nuvola di polvere... un grido di morte... arriva Sartana!* (*Oblak prachu... křik smrti... přichází Sartana!*, 1971) Giuliana Carnimea jsou ústřední hrdinové konfrontováni se sadismem a krutostí vězeňských biřiců, jež lze vztáhnout k aktuální situaci v italských věznicích.

Sociokulturní vzorce náboženství a národností

Náboženskou problematiku rozvíjí italský western ve vztahu k sociopolitickým tématům pouze okrajově. Mnohem větší zastoupení má ze sociokulturního hlediska, kde přímo prezentuje žánr jako podívanou nahlíženou skrze identifikační prvky úzce spojené s italskými a evropskými kulturními tradicemi. Nejčastěji se jedná o religiózní obraz věřících Mexičanů, který ikonograficky vyjadřuje nejen prostředí katolické architektury v mexickém nebo pohraničním teritoriu a rozmanitou křesťanskou symboliku,¹⁸ ale také procesí. Někteří tvůrci zobrazují postavy kněží, mnichů či pistolníků oděných

do kněžských rouch – jejichž atributem je také Bible – jako proroky a kazatele kritizující společnost zkaženou penězi, násilím a zabíjením. Sollimova *Velká přestřelka* a Crispinův *Bastard John* zobrazují jako vedlejší téma také pronásledování mormonů na americkém Západě. Naopak jiné filmy, mezi něž patří především *Pravá a levá ruka ďábla* (*Lo chiamavano Trinità*, 1970) Enza Barboniho a *Jesse & Lester: Dva bratři na místě zvaném Trinità* (*Jesse & Lester: Due fratelli in un posto chiamato Trinità* (Jesse & Lester: Dva bratři na místě zvaném Trinità, 1972) Renza Genty, rozvíjejí mormonskou tematiku v ironickém kontextu. Konkrétně v případě těchto dvou westernů je svět mormonů stavěn do protikladu s násilím a zabíjením.

Mnohé italské westerny přímo i nepřímo prezentují sociální obraz etnických menšin, kde mají největší zastoupení Mexičané zobrazovaní z rozma-

Navajo Joe (1966), režie Sergio Corbucci.

nitých sociokulturních pozic. Zatímco ve většině případů se tvůrci zaměřovali na vykořisťované peóny nebo sadistické bandity, některé snímky nahlížejí na příslušníky středoamerického kontinentu v odlišné rovině. Například filmy *Jmenuji se Pecos* (*Il mio nome è Pecos*, 1966) a *Pecos è qui: prega e muori!* (*Pecos je tady: pomodli se a zemři!*, 1967) Maurizia Lucidiho či Paolellův *Odio per odio* rehabilitují obraz společensky degradovaných Mexičanů tím, že uznávají jejich práva a privilegia ve společnosti. V obou Lucidiho filmech je ústřední postavou mexický pistolník Pecos Martínez, což nebylo ani v italském westernu – s výjimkou některých snímků – příliš běžným pravidlem. Podobným přístupem k postavám se vyznačují také Corbucciho *Navajo Joe* nebo *Vendetta per vendetta* (*Pomsta za pomstu*, 1968) Maria Colucciho, kde jsou indiánští míšenci Joe a Shariko symbolem kritického obrazu rasismu v západoevropských zemích a USA. Kritika rasismu a xenofobie se v italských westernech objevuje i ve vztahu k Číňanům, jak jsme se již zmínili u Caianova filmu *Il mio nome è Shanghai Joe*, který konfrontuje americkou a čínskou mentalitu.

Několik poznámek závěrem

Western byl v italské kinematografii 60. a 70. let populárním žánrem, který svým univerzálním charakterem umožňoval scenáristům a režisérům vyjadřovat se metaforickými odkazy k aktuální problematice Itálie, která nemohla být v jiných žánrech explicitně zobrazena. Například tematika únosů, vydírání, korupce nebo mocenských praktik byla ve filmech nebo psychologických dramatech ze současnosti ve vztahu k aktuálnímu dění ve společnosti příliš rozpoznatelná. Italský western, jehož napínavé příběhy se často rozvíjejí v pikareskním a pitoreskním horizontu evropské kulturní tradice,¹⁹ v mnoha případech využívá parabolickou rovinu vyprávění k zašifrované interpretaci aktuálních společenských témat. Časté situování děje do americko-mexického

pohraničí nebo přímo do Mexika²⁰ nebylo pro tvůrce pouhým exotickým ozvláštněním žánru, ale záměrným koncepčním postupem, jak oslovit publikum sociální tematikou. Široká významová symbolika italského westernu vybízí k aktivnímu zapojení diváka do rafinované žánrové hry s rozmanitými sociokulturními vzorci i dnes.

Poznámky:

- ¹ Casadio, Gianfranco: Viva la revolución! In *Se sei vivo spara! Storie di pistoleri, banditi e bounty killers nel western „all'italiana“ (1942–1998)*. 1. vyd. Ravenna: Longo Editore 2004, s. 171–175.
- ² U filmů, které byly uvedeny v české distribuci, uvádím nejprve český distribuční název a do závorky původní italský název. V opačném případě uvádím původní italský název a do závorky vlastní český překlad.
- ³ De Zigno, Federico: Per pochi dollari ancora. In Piselli, Stefano – Morrocchi, Riccardo (Eds.): *Western all'italiana. 100 More Must-See Movies with a Complete Eurowestern Film Guide*. 1. vyd. Firenze: Glittering Images 2006, s. 23.
- ⁴ Švábenický, Jan: „Hrdina spaghetti-westernu nemusí mít odlišné charakteristiky od jiného typu hrdiny“. Rozhovor s Toninem Valeriim. In Ptáček, Luboš – Švábenický, Jan (eds.): *Proměny westernu. Pluralita žánrových, estetických a ideologických konceptů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 291–305.
- ⁵ Bruschini, Antonio: I lunghi giorni della vendetta. In Piselli, Stefano – Morrocchi, Riccardo (Eds.): *Western all'italiana. The Wild, the Sadist and the Outsiders*. 1. vyd. Firenze: Glittering Images, 2001, s. 51–52.
- ⁶ Bruschini, Antonio – Tentori, Antonio: Sergio Corbucci. Fango, sangue e... Revolución! In Piselli, Stefano – Morrocchi, Riccardo (Eds.): *Western all'italiana. The Specialists*. 1. vyd. Firenze: Glittering Images, 1998, s. 38–63.
- ⁷ Corbucci, Sergio: „Che simpatico!“ Appunti per un'autobiografia. In Caldiron, Orio (Ed.): *Sergio Corbucci*. 1. vyd. Rimini: Ramberti Editore, 1993, s. 78–82.
- ⁸ Faldini, Franca – Fofi, Goffredo (Eds.): Western e politica? In *L'avventurosa storia del cinema italiano raccontata dai suoi protagonisti, 1960–1969*. 1. vyd. Milano: Giangiacomo Feltrinelli Editore, 1981, s. 300–313.

- ⁹ Označení pro širokou skupinu filmů z období 60.–80. let, které z kritických (často levicových) pozic analyzují rozmanité společenské, politické a ideologické fenomény v italské společnosti. Nejčastějšími tématy jsou v těchto filmech mafie, organizovaný zločin nebo korupce v policejním a justičním aparátu.
- ¹⁰ Bruschini, A. – Tentori, A.: Sergio Corbucci. Fango, sangue e... Revolución!, s. 38–63.
- ¹¹ Populární žánr *poliziesco all'italiana* zahrnuje široký rámec žánrových rovin jako thriller, detektivka nebo mafiánská a gangsterská podívaná. Mnohé snímky natáčeli režiséři, v jejichž tvorbě figurují také westerny a rozvíjeli v policejních příbězích témata, zápletky, stylistické postupy a konstrukční prvky charakteristické pro tento žánr (např. osamělý hrdina, individuální chápání zákona, souborové scény apod.).
- ¹² De Zigno, F.: Gentleman Jo... uccidi! In Piselli, S. – Morrocchi, R. (Eds.): *Western all'italiana. 100 More Must-See Movies with a Complete Eurowestern Film Guide*, s. 48–49.
- ¹³ Bruschini, A.: I cinque della vendetta. In Piselli, S. – Morrocchi, R. (Eds.): *Western all'italiana. The Wild, the Sadist and the Outsiders*, s. 43–44.
- ¹⁴ Bruschini, A.: John il bastardo. In Piselli, S. – Morrocchi, R. (Eds.): *Western all'italiana. The Wild, the Sadist and the Outsiders*, s. 49–51.
- ¹⁵ Bruschini, A. – Tentori, A.: Giulio Petroni. L'epica della vendetta. In Piselli, S. – Morrocchi, R. (Eds.): *Western all'italiana. The Specialists*, s. 102–106.
- ¹⁶ Tamtéz, s. 102–106.
- ¹⁷ Švábenický, J.: „Hrdina spaghetti-westernu nemusí mít odlišné charakteristiky od jiného typu hrdiny“. In Ptáček, L. – Švábenický, J. (ed.): *Proměny westernu*, s. 291–305.
- ¹⁸ Beatrice, Luca: Un'opera del sole e della violenza. In *Al cuore, Ramon, al cuore. La leggenda del Western all'italiana*. 1. vyd. Firenze: Tarab Edizioni, 1996, s. 15–37.
- ¹⁹ Tamtéz, s. 15–37.
- ²⁰ D'Amicone, Giulio: Caratteristiche fondamentali. In *Vamos! Il western italiano oltre Leone*. 1. vyd. Alessandria: Edizioni Falso-piano, 2013, s. 15–34.

Jan Švábenický, filmový historik, badatel a publicista, zaměřuje se na dějiny italské kinematografie.

Kulturní elity promarnily svůj vliv

Rozhovor s Bohumilem Nekolným

JOSEF MLEJNEK

S BOHUMILEM NEKOLNÝM (1944) jsem se blíže a poměrně dobře poznal ve druhé polovině devadesátých let, kdy byl vedoucím kulturní rubriky *Lidových novin*, kde jsem měl necelé dva roky na starosti literaturu. Z jeho životopisu je třeba uvést alespoň to, že v roce 1968 absolvoval Filosofickou fakultu UK Praha (obory české dějiny a divadelní věda a teorie), po studiích působil jako dramaturg v Krajském divadle v Příbrami, v roce 1973 přešel do Divadla Vítězného února Hradec Králové a od roku 1976 pracoval jako dramaturg v Divadle Jiřího Wolкера Praha. V roce 1989 nastoupil do Svazu českých divadelních umělců jako odborný referent, předtím se během celých osmdesátých let věnoval studiovým divadlům. V listopadu 1989 byl členem celostátního stávkového výboru divadel. V polovině osmdesátých let začal přednášet praktickou dramaturgii na DAMU. Na začátku devadesátých let vedl přednášky na Ateliéru divadelního manažerství po reformaci Divadelní fakulty JAMU v Brně. V letech 1993 až 1997 působil jako ředitel odboru umění Ministerstva kultury ČR – většinou za ministra Pavla Tigrida. Autorsky se podílel na tvorbě řady koncepčních dokumentů. V letech 2007 až 2013 působil jako předseda správní rady Klicperova divadla v Hradci Králové... Je autorem odborných publikací – například *Divadelní systémy a kulturní politika*, *Divadlo a kreativní sektor* a jiné. V rukopise má připravenou knihu *Divadlo a společnost kolem roku 1989*. Její základní teze a závěry byly také důvodem, proč jsme se sešli k rozhovoru.

Tebe zajímalo divadlo nejen jako výsledný produkt – to, co diváci vidí na scéně –, ale také jeho provoz a postavení v celé síti společenských vztahů, i divadlo jako předmět státní kulturní politiky státu. Co považuješ v životě divadla a pro jeho život za nejdůležitější?

Na to není snadné odpovět. Mou původní profesí je dramaturgie, a to je pro divadlo podstatné – o čem je, proč vůbec je, odkud všechno v divadle pochází a kam to směřuje. Dramaturgie by měla být „ideologií“ divadla, a já ji vždycky chápal jako myšlení o divadle, nebo jako myšlení divadlem, jak to kdysi vystihl Ivo Osolobě. Divadlo se přece pohybuje v nějakém kontextu, a tomu kontextu se v civilizovaných zemích říká kulturní politika. Ten pojem

byl u nás za komunistů strašně degradovaný a v devadesátých letech jsme od něj ustoupili. Znovu nám ho začal připomínat Pavel Tigrid, ale ve druhé polovině devadesátých let bylo bohužel už pozdě.

Ale neproslul Pavel Tigrid nejprve tím, že chtěl ministerstvo kultury zrušit?

Ale ve chvíli, kdy se ministerského úřadu ujal, záhy zjistil, že se bez kulturní politiky neobejdeme a že ministerstvo kultury potřebujeme – pokud chceme být normální evropskou zemí. Jeho ideálem byl anglosaský model: stát od kultury odstupuje na dlouhou ruku, pečuje o ni, ale z určité vzdálenosti. Nechal nakonec vypracovat analýzu kulturní politiky

evropských zemí – pod pracovním názvem „Bílá kniha“ vyšla někdy v roce 1996. Obsahuje zhruba deset doporučení pro následovníky, kteří přijdou po něm. Když se po dvaceti letech na Tigridova doporučení podíváme, tak se z deseti naplnila tak dvě, to je všechno.

Co to způsobilo?

Jednoduše jsme se nedokázali se změnou ve strategickém myšlení o kultuře jako základním znaku státu, neříkám národa, ale státu, dostatečně vypořádat. Tigridovi následníci jím hozenou rukavici nezvedli. Ale obrat v myšlení nenastal pouze u Pavla Tigrida. Něco podobného potkalo i Milana Uhdeho, který se přece ujímal úřadu s památnou větou, že ministerstvo kultury je ministerstvo pro západ a východ slunce a že všechno jde jaksi automaticky. Ale po svém nástupu najednou zjistil, jaká odpovědnost na správě kultury jako věci veřejné leží.

Z jakého důvodu přišel Tigrid pozdě?

Náš kulturní systém byl narušený. Vyznačoval se jednoznačným, absolutním monopolem státu řízeného komunistickou partají. S transformací po roce 1989 se uvolnilo tržní prostředí, a zdejší kulturní systém nebyl na podobné prostředí adaptovaný.

Vlétly tržní piraně mezi vykrmené kapry?

To ani tak ne, ale v tržním prostředí platí jiné zákonitosti než ty, na které jsme byli zvyklí. Zvykli jsme si na to, že o všechno, i když blbě a hrozně, pečuje stát, a najednou tu byla velká míra individuální svobody a individuálního rozhodování, všichni jsme razili heslo kultury pryč od státu, a zapomněli jsme, že konkrétně právě divadlo je poměrně drahá záležitost a že to někdo má a musí platit. A to, že tady vzniklo tržní prostředí, mělo tu výhodu, že se v české divadelní kultuře ustavily tři segmenty. Divadlo jako veřejná služba, divadlo jako neziskový sektor a divadlo jako podnikatelský sektor. Tyto tři segmenty jsou obsaženy v divadelní kultuře, a tady

se to bohudík podařilo po různých peripetiích v devadesátých letech ustavit.

Kde se tedy stala chyba?

Zmíněné tři segmenty nespolupracují, ale navzájem si konkurují. Zatímco v jiných zemích soukromý a veřejný sektor spolupracují, tady byla k podobné kooperaci vždycky nedůvěra. Ale především jsme neošetřili divadelní systém jako veřejnou kulturní službu, ani legislativně, ani finančně. Divadla většinou přešla od státu pod města, města si to přála, protože divadelní budovy byly většinou jejich historickým majetkem, ale brzy se zjistilo, že městské rozpočty jsou na tak velká divadla slabé. Města sama nestačila divadla financovat a pomoc od státu – kraje v té době ještě nebyly – byla neuvěřitelně slabá. Navíc nebylo nic ošetřeno ani legislativně. Žádný speciální zákon o kultuře, žádný speciální zákon o divadle, což je například v Německu běžné. Každá spolková země tam má svou divadelní legislativu, která určuje pravidla hry – to znamená, že je jasně řečeno, za co je zodpovědná spolková země, za co odpovídají města, případně někdo další. To, že jsme nebyli schopni připravit legislativu, má velice negativní důsledky až do dnešních dnů.

V čem například?

Třeba v tom, že dodneška nemáme ustanoveno povolání umělec. Sociální status umělce jako povolání u nás stále neexistuje.

Ale to jde napříč obory.

A to má své důsledky v konkrétní praxi. Nemáme zajištěno sociální a zdravotní pojištění, penzijní pojištění, přestože víme, že u některých uměleckých profesí končí aktivní život ve čtyřiceti letech. A právě třeba tohle jsme nedokázali vyřešit. A třetí problém spočívá v tom, že jsme se vykašlali na to, čemu se říká kulturní politika, kulturní strategie nebo kulturní plánování, a všechno řešíme ad hoc.

Bohumil Nekolný. Foto: Dita Nekolná.

Neříkej, že spravování české kultury žije jen ze dne na den, že neexistuje žádný strategický rozvrh?

Směrnice „Kulturní politika státu do roku 2020“ má sice šest základních cílů, ale když to všechno čtu, můžu jen zaplakat. Jedním z prvních cílů je, že tenhle stát, respektive jeho kultura musí v první řadě důstojně oslavovat výročí, neboť to prý přispívá k identitě národa – a podobné žvásty. Když se podobná kulturní politika převádí do praxe, tak se v první řadě musí ošetřit výročí, a jsme zase tam, kde jsme jednou byli. Kultura je přece živý organismus, nemůže být pořád poplatná nějakým výročím. Například o financích v kultuře, o financování honorářů a mezd se mluví někde v páté kapitole, že by se to jako mělo konečně napravit, aby byli lidé v kultuře placeni na úrovni celostátního průměru, ale není tam už napsáno, kdo za to odpovídá a kdy se stane, že kultura bude dostatečně zaplacená. Ve všech civilizovaných zemích je kultura veřejným statkem, je tam také ošetřena a tvoří páteční síť kulturního systému, kdežto u nás – a přišla s tím v devadesátých letech samozřejmě ODS – ti skvělí lékaři, co v ní byli, měli tendenci do kulturních záležitostí nezasahovat v přesvědčení, že kultura je čistě soukromý statek. Dodneška na to, že jsme zpochybnili a ztratili kulturní elity, hrozně jako společnost doplácíme.

Odbočení, které je však k věci: Divadlo za branou. Kvůli němu je ti stále nasazována psí hlava. Šlo o čistě politické rozhodnutí?

S politikou to opravdu nemělo vůbec nic společného.

Taková je teze některých lidí.

Stojí-li někdo u zrušení nějakého divadla, tak to české divadlo, protože má imanentní paměť, tomu člověku nikdy nezapomene. Musím se s tím vyrovnat, ale znovu říkám, že to bylo odpovědné rozhodnutí, které samozřejmě má nějaké konotace. Už na přelomu let 1988/1989 jsme oficiálně požadovali rehabilitaci Krejčova Divadla za branou *in extenso*, v plném rozsahu, což se podařilo v letech 1990–1991. Ale vzniklé Divadlo za branou II vyvolalo v divadelní veřejnosti nevoli – nebudu nikoho uvádět konkrétně. Najednou se někomu dostalo mimořádného postavení a všechno šlo obráceným směrem – stát tíhnul k odstátňování institucí, a najednou se tady založila nová kulturní instituce, divadlo, s plnou státní podporou. To divadlo nějakým způsobem začalo fungovat, ale nevrátil se Josef Topol, nebyl tu Jan Tříska, vrátila se sice paní Marie Tomášová, ale po dvaceti letech. Zapomněli jsme na to, že rozbitý hrnec nejde spravit.

Ale do divadla přišli noví lidé, kteří své talenty prokázali i později.

Ale až jinde – a později. Ten krok přišel do situace, kdy divadla zela prázdnotou, došlo k naprostému odlivu diváků z divadel. To se netýkalo jen Otomara Krejči, divadla byla prázdná, protože se spustily transformační kroky let 1990 až 1992, a to divadlo bylo bez vlastních diváků, a dokonce nemělo ani divadelní úspěch. Klasický příklad: *Čekání na Godota*. A začalo být v problémech, včetně finančních. Rozpočet jim nestačil, a za ten jsem byl zodpovědný a měl jsem s tím problém. Takže jsme panu řediteli Krejčovi navrhovali, že mu v rámci trendu odstátňování divadel nabídneme právní subjektivitu – v té době – občanského sdružení, dnes spolku, ale

že mu budeme garantovat stejný rozpočet, ale na to on nepřistoupil. Politika s tím neměla skutečně co dělat. Jako výkonný ředitel odboru umění jsem byl za to přímo zodpovědný, ale myslím si, že společnou řeč nenašli ani ministr Pavel Tigrid s Otomarem Krejčou a že z té situace nebylo možné jiné východisko než činnost divadla ukončit. V té době šly skutečně všechny soubory od státu pryč, a na jednu tu byla nová státní instituce.

Ale státní ochrana pro Divadlo za branou II nebyla ani tak systémová záležitost jako kompenzace za normalizaci.

Zmínil jsem se už o rozbitém hrnci a skutečně si myslím, že stát divadlo provozovat nemá. Exkluzivní postavení, které měl Krejča v šedesátých letech, nešlo krom jiného obnovit i proto, že tu nebyl zájem divácké veřejnosti. A na Divadlo za branou nezareagovala vstřícně ani kritika. Jediný člověk, který si problém v tomhle divadle v celém rozsahu uvědomoval, byl Karel Kraus. Reflektoval situaci, ve které se divadlo v devadesátých letech ne svou zásluhou, samozřejmě, octlo. Bylo to chápáno jako mocenský nátlak a zásah, protože stát rozhodl, že to bude takhle, a tak to i bylo. Je to věc, která mě profesně tíží celých více než dvacet let, ale myslím, že bych se i s tou zkušeností nerozhodl jinak, protože když vezmeš v úvahu pocity státního úředníka, jeho povinnosti jsou jiné než v případě umělce, který je třeba na volné noze a je takzvaně free.

Jak hodnotíš chování magistrátů k divadlům, která mají ve své péči? Jako odstrašující příklad ze zcela nedávné doby lze vzít případ Davida Pařízka a Divadla Komedie.

To je strašná věc. V Komedii jsme měli s Pařízkem šanci srovnat krok s Evropou. Ale české divadlo tuhle šanci ztratilo už několikrát. Například ve chvíli, kdy se Národní divadlo vyděsilo z toho, že Miloš Forman bude režírovat *Dalibora* a že tam škrtne jeden akt. Představ si, kdyby v té době největšího

boomu Formana jako režiséra mělo Národní divadlo na repertoáru operní inscenaci z jeho dílny. Forman měl navíc Smetanu upřímně rád. Co by to v Evropě znamenalo pro značku Národního divadla! Nejde tedy jen o kauzu Pařízek, a Krejča byl nakonec obdobná kauza, protože šlo také o značku, již jsme nedokázali ošetřit.

Fausta v Národním divadle zinscenoval Otomar Krejča přímo skvěle.

Samozřejmě, ale problémem je, do jaké míry lze na jedné straně udělat skvělou inscenaci a na druhé straně být akceptovatelným šéfem – jde o dvě dost odlišná povolání.

Na to mimochodem doplatil Zdeněk Plachý v Národním divadle v Brně.

Jde také o to, jak se k divadlu chová nejen stát, ale také magistráty. Byl jsem u toho, když probíhala první etapa transformace pražských divadel – Archa, Činoherní klub a Semafor přecházely z typu právní subjektivity jako příspěvkové organizace, kterou tu dodnes máme jako typicky socialistickou formu, která hrozně překáží. Dokonce ani osvětlení ministři kultury s tím nedokázali nic udělat, ba naopak, když se objevily projekty transformace, poslali je k ledu. Například bývalý ministr Daniel Herman, který pohřbil koncept zákona o veřejné kulturní instituci, i když to vláda měla ve svém vládním prohlášení.

Jak je tomu jinde v Evropě?

Praha je velký problém, protože v západních zemích u všech kulturních institucí, od států přes spolkové země až po města, všude sedí kulturní či umělecké rady, divadelní rady, hudební rady, památkové rady. Tenhle institut nemáme ani na ministerstvu, ani u magistrátu, takže pochopitelně zastupitelé mají pocit, že když jsou legitimně zvolení, zodpovídají za správné rozdělování peněz i za všechno ostatní. Přitom však mají jedinou povinnost, a to rozhodovat kvalifikovaně.

Ale většinou v apatyce nenakoupí...

A právě když nemám odbornou kvalifikaci, musím pravomoc rozhodování na někoho delegovat. Tohle je problém celého našeho politického systému, protože on z tohoto důvodu nedokáže najít společnou řeč s kulturním světem. Umíme peníze rozdělit, ale neumíme vyhodnotit, jestli ony vynaložené peníze něco přinášejí. V Praze jsme na tom tak, že je tu deset divadel, z toho devět činoherního typu, máme tu jednu nesmyslnou muzikálovou scénu, ale už třeba nemá ani svou operu nebo taneční divadlo. Zato stát má v Praze hned dvě a nikde jinde ani „tůk“.

Opery bývají spravovány státem?

Ve světě je pouze deset metropolí, kde je víc než jedna operní scéna, protože opera je velmi drahá. My jsme tedy mezi top metropolemi, protože máme dvě opery a obě, jak bylo řečeno, jsou státní. Což je věc opravdu zvláštní. Logika by napovídala, aby jednu platil stát a druhou město, když už si platí muzikálovou scénu, nehledě na to, že jde v rámci tohoto žánru opravdu o nekalou konkurenci.

Na muzikály nechodím, proč by mělo jít o nekalou konkurenci?

V Praze jsou v současné době tři muzikálové scény soukroměpodnikatelského typu, které jsou schopny tento žánr obstarávat v dostatečné míře. Když soukromá muzikálová produkce nestihne sto repríz, prodělává a klekne. Ale když se nepodaří muzikál v Karlíně, po patnácté repríze ho stáhnou a nic se neděje.

Jestli ti dobře rozumím, převedením divadel na magistráty spadla divadla pod pravomoc jakýchsi států, státeků v malém a nic podstatného se tím nevyřešilo...

U divadel dodnes nefungují správní rady, které by představovaly jistý mezistupeň mezi městem a divadlem, aby mu zajistily autonomní pozici. A samozřejmě tu stále straší nešťastný model příspěvkového institutu, u kterého má radnice přímý vliv. Nastoupí nový primátor, vymění ředitele divadla

a nikdo s tím nehne – místo toho, aby se jednou za čtyři roky konaly konkurzy. Stávající ředitel je povinen se za to čtyřleté období ohlédnout, jestli svoji vizi, s níž šel na trh, naplnil, nebo nenaplnil.

Co tě vedlo k tomu, že jsi pocítil potřebu se vrátit k přelomovému období konce osmdesátých a začátku devadesátých let?

V podstatě všechno, o čem jsme zatím mluvili. Abych si sám pro sebe uvědomil, kde jsme udělali chyby, neboť jsme v tom období měli k dispozici všechno, nebo téměř všechno. Tehdejší kulturní elita přece jen měla nezanedbatelný vliv! Vliv jak na změnu, tak i na první etapy následující po oné změně. Ale právě v nich se hodně poztrácelo. Chtěl jsem se sám na to období zhruba pěti let podívat, a zjistil jsem, že nejlepší je vlastně neinterpretovat. Že základem pro mne bude podívat se, co jsem v té době dělal, psal a myslel, a dneska to jen okomentovat. Ale prapůvodní impulz byl vnější. Podnítil mě Milan Uhde svými *Rozpomínkami* a Ivan Klíma knihou *Mé šílené století*. Jde v obou případech o skvělé připomenutí oněch uplynulých let, kterými ti lidé prošli, velice statečně. Nebyl jsem zatím schopen Ivana Klímu přesvědčit, aby napsal třetí díl, aby napsal právě devadesátá léta. Jemu se do toho pořád nechtělo, a tak tam tu poslední dekádu dvacátého století nemá.

Dá se vůbec v současném politickém prostředí dělat něco pro to, aby se něco pohnulo – i pokud jde o akceschopnost ministerstva kultury?

To nejhorší, co může ministerstvo kultury potkat, je, že v jeho čele stane starosta. Jenom já jich zažil asi sedm. Stane-li se starosta ministrem, nevěstí to nic dobrého. Ale když tam přišli lidé od kultury, bylo to někdy ještě horší. Viz Vítězslav Jandák neblahé paměti. V tom to ale není, nebo to není jenom v tom. Pes je zakopaný v pozitivním vztahu k veřejné kultuře. Dokud stát – a teď kdo je stát? – nevezme na vědomí, že kultura a umění spolu se

školvím a vzděláváním a s vědou a výzkumem tvoří trojlístek, bez něhož nemůže společnost existovat, a že když odstavím jednu část tohoto segmentu od financování, tak se investice do zbývajících dvou blíží limitně nule, nepohne se nic. Jistě, vím, co se dá dělat: chránit kulturu jako veřejný statek a pečovat o ni. Na druhé straně je celá situace zvláštní v tom, že mi je už sedmdesát pět let. Je to tedy jen jakási moje osobní marginálie, není a ani nemůže být tedy signifikantní. Ale když jsem se už vrátil k osmdesátým létům, k tomu, co jsem tehdy psal, tak jsem zjistil, že v té době jsem psal naštaněji, adresněji a otevřeněji, než bych byl schopen psát nyní.

Jaký máš pro to důvod?

Prostě se u něčeho obávám, že celé věci ublížím, že poskytnu medvědí službu. Mám s tím opravdu zkušenosti. Jednou jsem cosi napsal, měl jsem v té době částečný úvazek v Divadelním ústavu, o neblahé úloze náměstků na ministerstvu kultury, a druhý den chtěli ústav stěhovat do Brna.

Když jsi zmínil osmdesátá léta: jak to bylo s prací pod Jiřinou Švorcovou? Je to vedle likvidace Divadla za branou další psí hlava, kterou ti někteří lidé nasazují.

To je výborná historka. V roce 1988 jsem v divadle, když mi v září sdělili, že uměleckou šéfovou je jmenovaná herečka, která byla v té době členkou městského výboru partaje, na místě podal hodinovou výpověď. Půl roku jsem v roce 1988 byl bez místa, a měl jsem tehdy syny na gymnáziu. Nebyla to legrace. A dostal jsem nabídku, abych šel dělat na Svaz dramatických umělců to, co jsem deset nebo patnáct let dělal zadarmo – dával jsem dohromady studiová divadla, Provázek, Hanáky, Ypsilonku, Divadlo na okraji. A najednou jsem měl možnost to dělat jakoby z aparátu. Tak jsem v lednu 1989 podepsal pracovní smlouvu a ve stejný moment jsem podepsal petici za propuštění Václava Havla. S Jiřinou Švorcovou, mou nadřízenou, to bylo tak, že si

mě zavolala, protože někde rozluštili podpisy pod peticí a přiřadili k tomu zaměstnání, a že teď z toho plynou nějaké pokyny, a jak to, že jsem tu petici podepsal. Tak jsem svůj podpis vysvětloval tím, že se přece i Gorkij pohádal s Leninem. Znáš tyhle grify, ale nakonec i ta Švorcová nad tím jen mávla rukou. Takže jsem tam nakonec od ledna až do listopadu 1989 fungoval dál a veškeré užitečné instrumenty, kopírovací stroje, papíry a jiné věci, přemístil do Divadelního ústavu, a tam se také nakonec ustanovil koordinační výbor českých divadelníků. Pro mě je to dnes spíš úsměvná historka, ale pochopitelně, protože jsem vstoupil do řady konfliktů v českém kulturním životě, tak se mi vrací.

Už jsem se polekal, že řekneš, že jsi vstoupil do strany...
To ne, to by bylo to poslední, ale když si dnes všechno rekapituluji, zůstávají mi dvě věci. Zaprvé, nevstoupil jsem do té partaje, a zadruhé, že jsem nebyl pozitivně lustrován. To by mohlo stačit, aby si člověk mohl říct: do prkenné boudy, tak ten život nebyl zase až tak blbej, když se ti těmhle dvěma „lákadlům“ podařilo odolat. Je to otázka pohledu, točka zreníja, jak říkají Rusové. Dokonce si myslím, že mi ta moje pozice umožnila řadu věcí, minimálně komunikaci s lidmi, kteří v té době spolu normálně mluvili. A mluvili jsme i s disentem. Scházeli jsme se na Vyšehradě. Ale někdo z vnějšku ti zadal. Proti tomu není obrana, jde jen o to, jestli spíš klidně, nebo ne. A jestli s tebou tvoje rodina mluví. To je jediný test, který máš. Já mám také výhodu, že jsem z malého města, takže tam si hodně do těch kuchyní vidíme. Mě tyhle vlny jako Švorcová nebo Divadlo za branou nechávají klidným. Neříkám, že jsem o tom nepřemýšlel a nepřemýšlím.

Praha, listopad 2018

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Terst: daleko odkud a zpět

Claudio Magris – 80 let

TOMÁŠ MAZAL

Terst. Kdysi nejdůležitější námořní přístav Rakouska-Uherska, nejzazší výběžek Jaderského moře. Na první pohled poznáte, že se nacházíte na hranici – trocha balkánského světa a trocha Itálie i Slovinska. Vlastně všeho. Přístav, díky jehož významu se z něj stalo jedno z největších měst monarchie s propletením obyvatel z mnoha národů Evropy – a tím i směsicí různých jazyků, kultur, náboženství. Vedle domácích Italů zde byla početná komunita Němců, Rakušanů, Slovinců, Srbů, Chorvatů a všudypřítomných Židů. Kolem roku 1900 se Terst stal také jedním z literárních center Evropy. Své texty zde psali nejen James Joyce, Rainer Maria Rilke, Umberto Saba, Italo Svevo, ale i řada dalších spisovatelů. To vše (a záměrně nepřipomínám nedaleký zámek Miramare rakouského arcivévody a pozdějšího mexického císaře Maxmiliána) vtisklo spolu s dalšími dějinnými událostmi Terstu i jistého genia loci.

Právě zde, v tomto svébytném prostředí se 10. dubna 1939 narodil pozdější esejista, spisovatel, germanista, profesor německé literatury na univerzitě v Terstu Claudio Magris. Držitel několika prestižních literárních cen, mezi jinými i Rakouské státní ceny za přínos evropské literatury nebo Mírové ceny německých knihkupců (u nás v roce 2016 získal Cenu Franze Kafky). Při vyslovení jména Claudio Magris si mnohý z náročnějších čtenářů vybaví pravděpodobně jeho nejslavnější či nejznámější

Claudio Magris

knihu *Dunaj* (1986, česky 1992). Román (Magris pro něj používá výraz „skrytý román“) je psaný na pomezí eseje, deníkového záznamu a cestopisu. Řeka Dunaj, protékající několika evropskými metropolemi, se pro Magrise stává něčím, co by se dalo nazvat symbolem kosmopolitní středoevropské kultury s jejími staletými vnitřními střety, rozdílnou ohraničeností, limity i proměnami. Knihu prostupuje i osobitý humor – hned na samém počátku se naskytá otázka, zdali se skutečně pramen Dunaje rodí z dlouhé okapové roury zakončené vodovodním kohoutkem, který nikdo nedokáže zavřít. A co se stane v případě, když se ten vodovodní kohoutek

jednou zavřít podaří – bude Bratislava, Budapešť či Vídeň rázem na suchu? Také popis odstřelu škůdců, v tomto případě přemnožených zajíců okusujících na ústředním hřbitově ve Vídni květinovou výzdobu hrobů, má svoji provinile absurdní, až symbolickou podobu.

Dunaj nám v mnohém může připomínat i cestu mladého Angličana z Rotterdamu do Konstantinopole ke Středozemnímu moři, kterou podnikl v roce 1933 – knihu Patricka Leigha Fermora *Čas darů* (1977, česky 2018). Jeho putování proti proudu Rýna a po proudu Dunaje (byť zápisky končí na slovensko-maďarském pomezí a svůj cestopis sarkasticky ukončil slovy „pokračování příště“) je též pozoruhodným líčením dějin a kultury střední Evropy. Zajímavé je, že Fermor propojuje události a dojmy z pěšího putování tak, jak se s nimi setkával na své tehdejší cestě, s pohledem a odstupem několika desítek let (1933–1977). Původní autentické deníkové zápisy (plné dialogů, popisů krajiny a přírody, historických souvislostí, pamětihodností i architektury) nám umožňují neopakovatelný vhled do střední Evropy v její tehdejší podobě, která je pro nás dnes nenávratně nejen změněna, ale i ztracena.

Samozřejmě se nabízí úvaha, jak by byl napsán Magrisův *Dunaj* dnes, jaký by našel na jeho hladině odraz obrazu současné středoevropské kultury. Je

jasné, že Magris o dnešním „Dunaji“ psát nebude, navíc v rozhovoru v roce 2016 k tomu nepřímo poznamenal: „Šťastný pád ideologických zdí bohužel viděl zrod dalších identitárních zdí, a to považuji za katastrofu.“ Z toho by se dalo soudit, že jisté části podunajské střední Evropy opět klovou draci, leč jinými zobany.

Magrisovo veliké téma je nejen němečtí a jeho vztah k Evropě, ale především hybridní kultura střední Evropy (možná vskutku téma na samém počátku kontaminované Terstem) a habsburský mýtus (např. práce z oblasti literární historie, ve které rozebírá osobnosti rakouské literatury a sleduje vliv tohoto mýtu na jejich tvorbu, viz *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*, 1963, česky 2002).

Na to, čím jej habsburský mýtus upoutával, Magris odpovídá: „Nebyla to ani tak idealizace nebo rozpoznání pozitivních a negativních vlastností tohoto velkého a komplexního mezinárodního seskupení tak odlišného ve svých jednotlivých částech, protože Maďarsko byla jedna věc, Čechy další atd. Zajímal mě na něm fakt, že to byl svět, který oslavoval a vyhledával pořádek (v životě, myšlení, ve filozofii a v politice), a právě ve jménu této potřeby pořádku objevil chaos světa, objevil onu roztříštěnost a stala se z něho meteorologická stanice konce světa. Z tohoto úhlu pohledu věřím, že v minulosti této kultury, která byla schopna rozpoznat chaos

Dobové pohlednice z Terstu.

Claudio Magris:
Daleko odkud:
Joseph Roth
a východo-
židovská tradice.
Sefer 2010.

světa, aniž ho milovala, spočívá ono velké kulturní dědictví – ale v žádném případě ne politické!“

V knize *Daleko odkud. Joseph Roth a východožidovská tradice* (1971, česky 2010) se Magris zaobírá historií kultury diaspory a exilu, stavem vykořenění, vnitřními světy a životními pocity východních Židů, je to výpověď o zániku celé jedné epochy. Ústředním tématem knihy, jak by se mohlo zdát, není pouze samotný Roth. Setkáváme se tu naopak s desítkami jmen jiných spisovatelů – Kafka, Singer, Musil, Zweig, Urzidil, Alejchem atd.

„Na této literatuře mě zajímalo mimo jiné právě téma odchodu ze ‚štetlu‘, lidé, co odejdou a octnou se v absurdním světě, který je směšný, tragický, ale kterému tak nějak stále čelí,“ říká Magris. „A především ten pocit ‚daleko odkud‘, tedy pocit toho, že jste daleko ode všeho a zároveň daleko od ničeho.“ Jedna stará židovská anekdota vystihuje samotný smysl této knihy: Na nádraží se potkají dva Židé. Jeden má spoustu zavazadel a ten druhý se ho ptá:

„Kam jedou?“ „Jedu do Argentiny.“ „Tak to je daleko.“ „Daleko odkud?“

Zánik epochy (a nejen její kultury) rakousko-uherské monarchie by bylo možné popsat židovskou anekdotou, která je vlastně humoristickou odpovědí na tragédii celého světa: Asimilovaný židovský inženýr přijede do polské vesničky postavit továrnu a potřebuje oblek. Pošlou mu židovského krejčího, silně věřícího, chodícího neustále do synagogy. Začne mu brát míry na oblek atd. Továrna je mezitím postavena a inženýr odjede bez obleku. Vráť se až po dvou letech na kolaudaci, přijde k němu ten židovský krejčík, usmívá se a nese mu oblek, vlastně jen kalhoty, a říká: „Podívejte, dokončil jsem je, tady je máte.“ Inženýr odpoví: „Bůh stvořil svět za šest dní a vám trvá dva roky, než ušíjete kalhoty.“ A krejčí odpoví: „To ano, ale upřímně řečeno, podívejte se, jak vypadá svět, a podívejte se, jak vypadají tyhle kalhoty!“

Naopak „sentimentálním“ průvodcem po místech „spíš okrajových“ je kniha *Mikrokosmy* (1977, česky 2000). Již samotný název naznačuje mnohé. Mikrokosmem je kavárna San Marco v Terstu, údolí již v germánském Tyrolsku, laguna coby rozhraní mezi pevninou a vodou i mezi různými kulturami, obyčejný vesnický hostinec i kostel „jako dvě základní místa pro každé lidské osídlení, které o sebe dbá“. A také Městské sady v Terstu, kde si Magris od svých pěti let celé dny hrál.

Mikrokosmem jsou tedy často málo známá místa širokého okolí Terstu, i směrem do Tyrol, mnohdy s komplikovaným historickým vývojem, národnostním i jazykovým prolínáním. Místa propojená až neuvěřitelnými příběhy, vyprávěním spjatým se zmatečnou dobou převratů a posouvajících se hranic.

„Vyrůstal jsem v dobách, kdy Terst byl svobodným územím, a nevědělo se, do kterého světa budeme patřit, ke kterému ze dvou politických bloků. Cítili jsme se tehdy být ‚na periferii‘, ale ta periferie byla zároveň středem světa, protože tudy procházela demarkační linie, tady byla spuštěna železná opona,“

říká Magris. Pro vysvětlení nutno poznamenat, že až volbami v dubnu 1948 skončilo poválečné období Itálie. Vyšla z něj poměrně dobře, daleko lépe než po první světové válce. Nynější územní ústupky ve prospěch Francie byly bezvýznamné. Pouze na východních hranicích musela předat Jugoslávii území, která byla obydlena převážně slovanským obyvatelstvem. Zato si podržela Terst, zpočátku byl svobodným teritoriem pod spojeneckou správou, ale roku 1954 byl definitivně připojen k Itálii.

„Místa jsou klubka času, který se obtočil kolem sebe,“ zamýšlí se Magris v *Mikrokosmech*. „Psát znamená toto klubko rozmotávat, rozplétat tkanivo dějin.“ A přesně tohle dělá ve všech svých knihách, které jsou často na pomezí žánrů. Ohledávání místa časem. Fyzicky, historicky, literárně. „Místa neznamenají jen krajinu, především světlo, lidi, které jsme potkali, určité tváře, určité věci, slova, něco nepopsatelného,“ upřesňuje v *Daleko odkud*. „Místa jsou příběhy života, něco jako letokruhy v kmeni stromu. (...) Já vnímám psaní jako archeologii míst, je to jako se do těch míst nořit.“

Dovedu si docela představit Claudia Magrise v kavárně San Marco v Terstu, „v té výspě dějin, vyznačující se konzervativní věrností a svobodomyšlnou různorodostí svých návštěvníků.“ V kavárně s půdorysem ve tvaru písmena L, vpravo vzhledu u mramorového stolku s litinovou nohou a podstavcem ze lvích prack. Tady nenápadný sedí a do malého notýsku si wpisuje poznámky nebo odpovídá na otázky kdovíkolikátého rozhovoru o Terstu, středoevropské kultuře a jejím úpadku. „Psát, na chvíli přestat, porozprávět, zahrát si karty, smích u sousedního stolu, ženský profil stejně nepopíratelný jako osud, víno ve sklence, zlatavá barva času. Hodiny plynou přívětivě, bezstarostně, skoro šťastně.“ A zrovna tak jako kdysi každodenně Bohumil Hrabal v pražské hospodě U Zlatého tygra, tak v San Marcu Claudio Magris přijímá četné, někdy až dotěrné návštěvníky, sem mu přichází pošta z celého světa.

„Kavárna je pravé místo ke psaní. Člověk je sám s perem a papírem, nanejvýš s dvěma třemi knihami, přimknutý ke stolku jako trosečník zmítaný vlnobitím. Jen pár centimetrů dřeva dělí námořníka od propasti, jež ho může pohltnout, stačí drobná puklina, a velké temné vody se ničivě přelijí, stáhnou ke dnu. Pero je kopí, které zraňuje i uzdravuje, proděraví plující dřevo a vydá ho vlnám napospas, ale také ho zacelí, aby se mohlo plavit dál a udržovat kurs.“

„Může se tu (v kavárně) rozmlouvat, vyprávět, ale nikoliv dělat kázání, držet projev nebo přednášku. Každý má od svého stolku k ostatním kolem sebe blízko i daleko.“

Počátkem devadesátých let, kdy Magris navštívil Prahu, napsal pro italský deník *Corriere della Sera* (se kterým Magris dlouhodobě spolupracuje) esej, ve kterém mu celá Praha připomíná cosi jako film, montáž rozložených a znovu složených kusů reality, kde „čas, ten velký vetešník, nakupil pozůstatky a tříšť dějin“. Jít Prahou pro něj tehdy znamenalo procházet se mnoha na sebe navrstvenými časy. Ale již tehdy vyjádřil obavy, aby vítězství liberálního demokratismu po katastrofě komunismu nepokračovalo regresí a ve svém návratu k tradičním společenským formám neohrozilo i samo demokratické a liberální myšlení. „Pravdě a štěstí jsme věni, když víme – jako Kafka –, že nejsme jejich vlastníky, že jsme mimo Pozemský ráj, jestliže odpovíme jako ten muž z Borgesovy prózy, když se ho ptají, jestli je z Prahy: ‚Byl jsem z Prahy.‘“

Od té doby se Magris do Prahy několikrát vrátil. Pro její význam v literatuře, pro její půvab a dramatictvo v dobrém i zlém ji dokonce považuje za své „druhé rodné město“, jak říká v rozhovoru v roce 2016. Že by takový italský syndrom? Rozhodně ale ne v témže smyslu jako pro spisovatele a bohemistu A. M. Rippelina nebo jeho žáka, také bohemistu, profesora Sergia Corduase. Ten Magrise oceňuje nejen jako „velkého“, ale i „jemného“ znalce střední Evropy. To slovo „jemný“ je vskutku přiléhavé, dodal bych ještě citlivý.

„Neumím si představit život, zejména svůj život, bez Franze Kafky, a to nejen pro jeho literární hodnoty (...) ale pro to, jaký byl, pro to, jak procházel životem, a obzvlášť pro jednu věc, která je podle mě určující, a to v dobrém i zlém, také pro mou maličkost. Mluvím o pocitu, že psaní (jež je zcela nezbytné k pochopení života a jeho smyslu) se někdy – a právě v tom, že to vyslovil, spočívá Kafkova velikost – stává zábranou. (...) Kafka je autor, který se nejvíce blíží tomu, jak se na věci dívám, jak žiju. Jestli je to štěstí, nebo neštěstí, to nevím,“ říká Magris.

Ale není to jen Franz Kafka, na kterého odkazuje. Rovněž v deníku *Corriere della Sera* (3. 2. 2007) ve svém eseji Magris skládá komplimenty Bohumilu Hrabalovi.

Zatím poslední u nás vydaný román *Poslepu* (2005, česky 2011) je opět jistý druh cestopisu v čase. Zavádí čtenáře do rozličných míst a po okrajových historických událostech. Stačí naznačit, že vypravěčem (v tomto případě tím, kdo vždy stojí

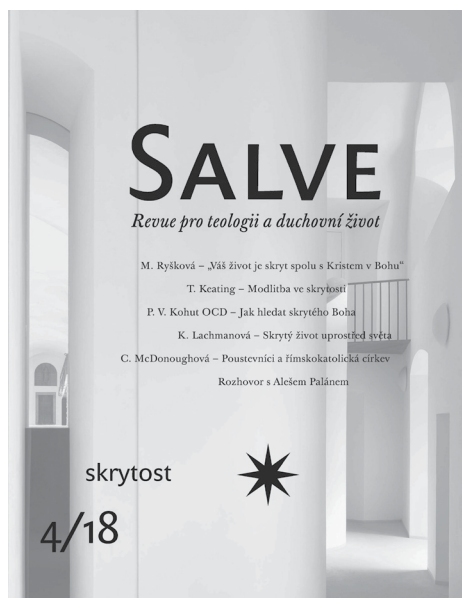
v nesprávné chvíli na nesprávné straně) je pacient psychiatrického ústavu v Terstu, kdysi komunistický vězeň v Dachau, po osvobození opět vězeň, tentokrát jugoslávského gulagu.

Na konec dubna 2019 ohlásilo nakladatelství Mladá fronta jeho další do češtiny přeložený román *Pro nedostatek důkazů*.

Magrisův svět vnitřní i vnější zůstává zabydlen jistou melancholií, chtě nechť jako mnohanásobně se vracějící ozvěnou zatížen rozpadem jedné velké epochy. Hledáním identity jedince i společnosti, mýtem o střední Evropě minulé i současné, ve které žije. Jako zdánlivě tytéž a přitom pokaždé jiné vlny omílající přístavní břehy Terstu.

Toho samého Terstu, o kterém již na počátku minulého století říkal rakouský spisovatel a dramatik Hermann Bahr, že ho má rád, protože v tom městě má pocit, že není nikde.

Tomáš Mazal, publicista.

SALVE

Revue pro teologii, duchovní život a kulturu

připravujeme / církev v diaspoře • bl. Pierre Claverie OP

vychází čtyřikrát ročně, cena 100 Kč; roční předplatné včetně poštovného 375 Kč, sponzorské 600 Kč a více; číslo účtu pro sponzorské příspěvky: 2105992658/2700 v.s. 72583

distribuce – objednávky / Postservis, odd. předplatného, Česká pošta, s.p., 190 00 Praha 9, www.postabo.cz, e-mail: postabo.prstc@cpost.cz, bezplatná infolinka České pošty 800 300 302 oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3

salve.op.cz

S jiskrou v oku a se stoletím za zády

Vzpomínka na Jiřího Honzíka

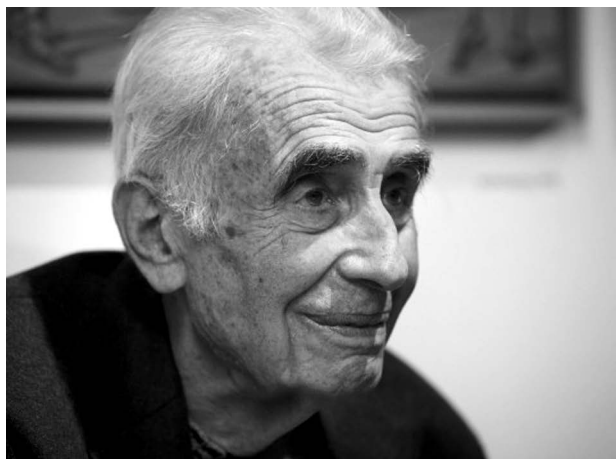
IVANA RYČLOVÁ

Letos by Jiří HONZÍK (1924–2018) oslavil devadesáté páté narozeniny. Ráda bych nedožitého životního jubilea využila k tomu, abych připomněla osobnost tohoto mimořádného člověka, literárního vědce, patřícího k nemnoha představitelům naší rusistiky, kteří zůstali věrni svému svědomí i v dobách, kdy tato oblast byla značně ideologizovaná.

*Nad hlavou nic než volné nebe,
kus chleba v kapse, vítr, oblaka
a jít...*

Jiří HONZÍK, S podzimem za zády

Když člověku zvoní mobilní telefon brzy ráno, zpravidla se něco děje. „Doc. Honzík“, bliká na mě displej. „Aha,“ oddechnu si, protože pan docent vždycky volává po ránu. Přijímám hovor, který mě

Jiří Honzík v Knihovně Václava Havla, 2014. © Knihovna Václava Havla, foto: Ondřej Němec.

jako vždycky svojí energií a mladistvým humorem odnáší kamsi do studentských let. Připomínkou desátého decennia věku volajícího je jen jeho poslední věta: „Kdybychom se už neslyšeli, tak se mějte hezky!“ Snažím se, ale rána jsou teď o poznání smutnější. V březnu uplynul rok od chvíle, co jsme spolu mluvili naposledy. Když jsem se dozvídala zprávu, která dříve či později přijít musela, hlas, jenž mi ji sděloval, se jakoby pousmál a dodal: „Abych nezapomněl, mám vám vyřídit, že pan Honzík vás nechává moc pozdravovat.“

Pro mě byl Jiří Honzík, jako pro většinu absolventů rusistiky, dlouho jen jménem vysázeným zlatým písmem na hřbetu objemného kompendia *Ruská klasická literatura* (poprvé vyšlo v roce 1977). Společně s Radegastem Parolkem, druhým autorem této publikace zvící sedmi set stran, mne provázel po celou dobu studia. Nutno říci, že nešlo o tlustou a nevlídnou učebnici. Dějiny velikánů ruské kultury byly pojednány netradičně – čtivě a s minimálním ideologickým balastem.

Když jsem koncem devadesátých let na jednom slavistickém sympoziu poznala Jiřího Honzíka osobně, a naše kontakty se staly díky spřízněnosti ruskou literaturou častější, pochopila jsem, že pokud

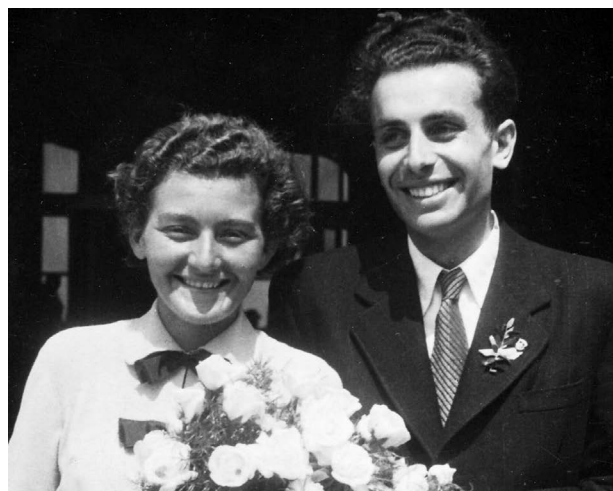
Jiří Honzík jako vysokoškolský student. Foto: Paměť národa, archiv pamětníka.

jsem se do té doby setkávala v kulturních dějinách s pojmem „renesanční osobnost“, nyní jsem měla tu čest se s jednou takovou sama seznámit. Jiří Honzík ve všech ohledech obsah těchto slov naplňoval: odborná erudice, široký kulturní a filozofický rozhled, znalost latiny, cizích jazyků a mnoha národních literatur, kultivovaný projev a přirozená skromnost se prolínaly s vlastní tvůrčí činností. Převědeme-li vše do názvů profesí, Jiří Honzík byl literární vědec, vysokoškolský pedagog, překladatel a básník, jenž podle vlastních slov většinu života věnoval především činnosti editorské a literárněkritické.

Tak jako nikdy nezmiňoval, že vydal tři sbírky poezie (*Pustá Bělá* pod pseudonymem Martin Zik, *S podzimem za zády*, *I když dech občas zadržává*), nemluvil ani o tom, že jako student byl za podporu mládežnické odbojové skupiny zatčen gestapem a patnáct měsíců vězněn. Publikovat začal již během studia na filozofické fakultě, v roce 1945, v dobách, kdy byla součástí deníků ještě kvalitní literární reflexe, čtenář byl vnímán jako hloubavý subjekt a erudovaná kritika jako přirozená část intelektuálního života. S výjimkou dvou nedobrovolných přestávek zapříčiněných jeho odmítavým postojem vůči reži-

mu – na přelomu čtyřicátých a padesátých let a v letech sedmdesátých a osmdesátých – se příspěvky Jiřího Honzíka objevovaly na stránkách kulturních revuí, literárních časopisů a denního tisku úctyhodné tři čtvrtiny století. Zároveň spolupracoval, a to i v období normalizace, s většinou pražských nakladatelství, především s Odeonem. Napsal průvodní slova k více než sedmdesáti publikacím, byl spolupořadatelem a překladatelem kolem tří desítek titulů ruské literatury od klasiky po modernu, editorem řady autorských výborů a antologií ruské i moderní světové poezie. Dodejme, že svými překlady zpřístupnil českým čtenářům klíčové autory ruské literární teorie (mj. Michaila Bachtina, Viktora Žirmunského, Dmitrije Lichačova). Kromě toho v druhé polovině devadesátých let připravil a průvodním slovem doplnil druhé vydání studií Jiřího Levého *České teorie překladu*, dosud neprekonanou publikaci o vývoji překladatelských teorií a metod v české literatuře. Roku 2000 vyšel v nakladatelství Torst rozsáhlý výbor jeho esejů *Dvě století ruské literatury*.

Bohatou celoživotní tvorbu Jiřího Honzíka uzavírá útlá knížečka *Toulky ruskou literaturou*, jejíž vydání v polovině roku 2018 se autor již nedočkal.

Sňatek s Milenou Bláhovou. Foto: Paměť národa, archiv pamětníka.

* * *

Po všech těch mrazech, po všech táních
chtěl bych zas zůstat jednou sám,
na kraji lesa, hlavu v dlaních
dívát se mlčky ke hvězdám.

Dívát se vzhůru. Nepočítat:
Kolik jar ještě? Kolik zim?
Poslouchat noc, než začne svítat,
~~a rozplynout se v ní jak dým.~~
a nevěřit, že jsem či budím,

Verše opravené Jiřím Honzíkem v knižním vydání.
Archiv autorky.

Jde o texty žánrově různorodé – předmluvy, recenze, literárněvědné studie, ale také záznamy diskusních vystoupení na sympoziích. Po klikatých cestách času mohou čtenáři putovat společně s autorem od období nazývaného zlatým věkem ruské literatury do postmoderny. Od Puškina přes Nobelovou cenou ověřeného Borise Pasternaka a další,

v jejichž díle dosáhla ruská kultura svého vrcholu, dojdou až ke králi imaginace Nabokovovi. A budou-li unaveni, mohou na chvíli spočinout a jen tak pozorovat, jak Jiří Honzík s prvorepublikovou galantností nabízí rámě dvěma největším dámám ruské poezie 20. století – Anně Achmatovové a Marině Cvětajevové.

Čteme-li texty Jiřího Honzíka, lahodí našemu vnímání. Čtenář je unášen na vlně kultivovaného jazyka vlastního těm, kterým nečiní problém vyjadřovat se v řeči vázané – básníkům. Toulky ruskou literaturou otvírá autorova vzpomínka na Bohumila Mathesia, jehož semináře během studia oboru čeština-ruština na Univerzitě Karlově navštěvoval. Ve finále knihy se ke svému učiteli Jiří Honzík znovu vrací – neokázale se zmíní, jak po jednom kolokviu, které „přerostlo v delší rozhovor, vplul do užšího okruhu Mathesiových nejbližších žáků“. A nejen vplul, dovolím si dodat, ale jako pokračovatel tradice vysoké literární a jazykové kultury na svého učitele s noblesou navázal.

Ivana Ryčlová, literární historička, překladatelka, zabývá se dějinami ruské literatury a dramatu 20.–21. století a literárněhistorickými aspekty vztahu tvůrčí osobnosti a totalitního systému.

Na přání Petra Krále uveřejňujeme jeho protest, týkající se textu „U Medků. O setkávání přátel v bytě bratří Ivana a Mikuláše Medkových“, *Kontexty* 1/2019

Protest

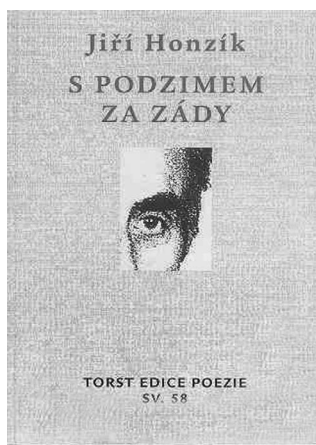
Zveřejnění přepisu rozhlasového pořadu o Mikuláši a Ivanu Medkových, jak vyšel v 1. čísle letošních Kontextů, pro mne bylo značně nemilým překvapením. Improvizované příspěvky, jakými jsou intervence účastníků pořadu – k nimž patřím –, vyznívají v rozhlasové podobě zcela jinak než na papíře; je proto třeba je redigovat, upravit jazykově i syntakticky. V daném případě se autor pořadu a jeho přepisu účastníků ani nezeptal, zda s uveřejněním souhlasí. Jeho „počin“ je tak hned dvojnásob nestoudný a trapný.

Petr Král

Z básní Jiřího Honzíka

Ticho našeho věku

To ticho,
jehož jsem se bál,
je tady.
To ticho prázdna,
ticho tmy,
tajemná úzkost,
zda nás nevyhladí,
zda přežijem
poslední polomy.
Zlé ticho pohrom,
ticho zkázy,
zoufalé ticho
v lidech, kteří
vrhli se náhle
do drátů,
křičící ticho
přiražených dveří,

zacpaných úst
a rozvratu.
Bezhlesé ticho
ostří na sekeře,
než odsouzení
padne na šíji,
sípavé ticho
šťvané zvěře,
vybitých oken,
prasklých rafí.

To ticho,
před nímž
chraň nás, pane bože,
je tady,
vpadlo
zadem do domu,
napjaté ticho
taseného nože,
mdlé ticho mrákot,
ticho po hromu.
Urputné ticho
těsně před náletem,
ledové ticho
příštích Hirošim,
vražedné ticho
SS jdoucích ghettem,
ticho, jež štípá
do očí jak dým.
To ticho, které
pořád ve mně leptá,
mrtvolné ticho
očí bez ducha,

kádrové ticho,
 kdy se jenom šeptá,
 zlé ticho hadů,
 ticho ropucha.
 To ticho,
 před nímž
 duši spas, kdo může,
 obkličuje nás
 ze všech světa stran,
 varovné ticho
 spalované kůže,
 to ticho, s nímž byl
 Jan za chrta dán.
 Tísňivé ticho
 armád před útokem,
 než první Hurrá!
 šlehne zákopy,
 číhavé ticho
 křovin za potokem,
 matoucí, tupé
 ticho potopy.
 Ticho, jež kdysi
 stydlo na Libici,
 zlověstné ticho
 porušených smluv,
 prodejné ticho
 naschvál neslyšící,
 když temnou nocí
 zazní z cely: Mluv!

Takové ticho
 vpadlo k nám,
 je tady.
 Je ve mně, za mnou,
 všude kolem nás,
 úskočné ticho
 dovršené zrady,
 zlověstné ticho,
 ticho a zlom vaz.

Jiří Honzík, *Spodzimem za zády*. Praha: Torst 2005, s. 72–75.

* * *

Klekání pláče nad vesnicí,
 pás mlhy táhne od lesa.
 Tolik se mi chce vstát a říci:
 Pojd', rozhoupáme nebesa!
 Pojd', rozhoupáme všechnu krásu,
 ať zvučí v nás jak ryzí kov!
 Jen nevím, kolik zbývá času
 – a bojím se už velkých slov.

* * *

Přišla jsi pozdě, nebo právě včas?
 Dík tobě oheň v krbu nevyhas.
 Ozvuk tvých kroků čeřil moje vody,
 vstříc teplým břehům pluly moje lodi,
 chřadnoucí větve nesly náhle plody.
 Jak slunečný den před příchodem zimy
 čirý třpyt léta navrátila jsi mi.

* * *

Studený déšť v okapech zvoní,
 bije mi, tluče do oken.
 A mně se dneska zdálo o ní,
 dnes v noci měl jsem krásný sen.

Dnes v noci se mi o ní zdálo,
 ještě teď nad tím tajím dech.
 Zdát se mi o ní nepřestalo
 a déšť dál zpívá v okapech.

* * *

Zůstal po tobě ve vázičce vřes
a prázdno v bytě.
Chybělas včera, chybíš mně i dnes,
mé oči marně hledají tě.

Oči se k tobě vroucně vracejí,
plny tvé krásy.
Nezklam je, nezklam v jejích naději,
že sem zas přijedeš, jak léta jezdila jsi.
Neptej se na nic,
jenom vstaň a pojd'.
Vidíš to sama:
Už se připozdívá.
Slyšíš to sama,
jaký doprovod
v korunách stromů
noční vítr zpívá.
Nevyptávej se,
neznám odpověď.
Nevím, proč vítr
nad střechami třestí.
Dny už se krátí.
Listy jsou jak měď.
Pojď se mnou ještě
aspoň kousek cesty.

* * *

Zůstala po ní nedopitá sklínka,
ještě dočista nevychladlý důlek na polštáři,
prchavá vůně jejích vlasů
a plachá naděje,
že někdy zas zničehonic,
najednou stane rozesmátá na mém prahu.

* * *

Je pozdě večer,
zaskočil mne stesk.
Jak černá mlha
visí nad mými sny.
Tvůj obraz v duši,
čekám na rozbřesk.
Modlím se k tobě
v úzkostech a tísní.

Volám tě, vzývám.
Vím, tak daleko,
za moře, hory,
hlas můj nedospěje.
Svět bez tebe
mění se na peklo.
S tebou i peklo
útulné je.

Už dávno nejsem
než tvůj vděčný stín.
Odpust', že stínu
po světle se stýská.
Vzhůru mne zvedáš,
vábíš do hlubin
a drahá jsi mi,
nevýslovně blízká.

Na prahu noci
stesk mne zavalil.
Po tobě toužím
víc než po úsvitu.
Taková dálka,
dálka na sta mil,
a přesto se mnou
teplá, živá jsi tu.

Jiří Honzík, *I když dech občas zadržává*. Pulchra 2013.

Soběstačná hudba

JIRÍ HANUŠ

Tímto textem otevíráme novou rubriku „Vaši nejmilejší básníci?“, navazující na oblíbenou rubriku „Básníci čtou básníky“. Chceme tak umožnit přispět i těm, kdo mají poezii rádi a patří k jejich inspiračním zdrojům, avšak sami ji nepíší či nepublikují. Nový název odkazuje na jednu z šestatřiceti slavných otázek spisovatele Marcela Prousta (1871–1922), jež byla pokládána v různých dobách různým osobnostem. Autoři tak nyní mohou představit své oblíbené básníky, vyjádřit svůj obdiv k poezii a popsat důvody, proč ji čtou a jak je inspiruje. (red.)

Čtu poezii zřídkakdy, ale ještě mne dokáže překvapit. Kdy naposledy? Asi před třemi lety, kdy mi přítel Ivoš přinesl jako dárek k narozeninám výbor z veršů Jana Čarka. Toho jsem měl zařazeného v šuplíku „komunističtí básníci“. Nebo to byl dojem získaný v hodinách na fakultě? Nepamatuju si, že by o něm Milan Suchomel mluvil. A teď otevřu výbor s názvem *Chudá rodina* a čtu:

*Divoké husy táhnou k jihu,
někdo odejde a zase se vrátí,
někdo odejde a už se nevrátí.*

(Návrat)

Uvědomil jsem si zde, že jedna z poetických linií, kterou mám rád vlastně celý život, je ta příběhová, jednoduchá, bez příliš těžkých, složitých obrazů a příměrů. Čarek je možná jednoduchý až příliš, existují ovšem těžší a nezpochybnitelné kusy, například Jehan Rictus v překladu Jindřicha Hořejšího. Ten Rictuse-Randona zřejmě překládal proto, že psal o chudých a prostých lidech, a tudíž jaksi protosocialisticky, ale ono je to spíše – jak to říci – o křesťanské chudobě i o bídě tohoto světa.

*Ryc! Rejpi si do mě plnou flaškou,
chlebama, talířema ústřic...
Ne, kde je vás víc, vy dobytkové!*

*(Och, voduš' mi, Panno Maria,
řekla jsem zase vošklivý slovo!)*

*Řekni mi, že se nic nezlobíš,
dyž takovej šancajk samej hřích
mluví Ti, jak jí zobák narost
vo tý svý pitomý mizerii?
Řekni mi, že se nic nezlobíš!*

*Se ví, že foukla jsem z domova,
dyk byl tam furt hlad a samý rány,
mutera saň a fotr furt zlítej
a ségry už dávno na ulici...*

*(Bylo to hotový peklo, Matko,
nechci bejt drzá, dyž povídám,
že ty bys tam taky nezůstala.)*

(Charlotta se modlí k Panně Marii
v štedrovečerní noci)

Z téže líhně, o evangeliu v dějinách a o chudobě, je Charles Péguy, ovšem výrazně patetičtější. V těch svých poémách o francouzských rytířích a světcích i světicích ale používá slova a věty, kterým je rozumět. A vždy mne fascinovalo, jak dokázal vysvětlit svět Kristův a Antikristův.

*Jediná rána šavlí a hotovo. Aby byl vychován řádný křesťan, pluh musí pracovat dvacet let. Aby byl pocho-
ván křesťan, stačí šavlí pracovat minutu. Je to pořád stejné. Je v podstatě pluhu – pracovat dvacet let. Je v podstatě šavle – pracovat jednu minutu; a pořádkem tím víc; být silnější. Skoncovat s tím. My tedy budeme vždy ti slabší. A vždycky my budeme pomalejší, vždy pořídíme méně. Jsme seskupení stavějících. Oni jsou seskupení bourajících. Jsme seskupení pluhu. Oni jsou seskupení šavle. Vždycky budeme my poraženi. Vždycky oni nad námi zvítězí, budou mít nad námi vrch.*

(Ta jediná je paní – Chudoba)

Vlastně je to pendant a kvalitní vysvětlení svatého Augustina, *Obce boží*. Nikdo mi podstatu křesťanství a jeho působení v dějinách nevysvětlil více realisticky. Ale mám s těmi „křesťanskými patetiky“ problém: nedokážu je číst pravidelně, musím si od nich vždycky odpočinout, což někdy trvá léta. Jana Zahradníčka jsem z tohoto důvodu nevzal do ruky už pět let, jak se bojím, že mi zhořkne.

Je tu ovšem ještě Czesław Miłosz, který je věčný a současně se umí (někdy) patosu ubránit.

*Pověřivý sedlák, zbožný jako dítě,
do konce svých dní zůstat měl prostým v duchu.
Špatně se vyznali v jeho naivitě,
zahanbovalo jej, že všem byla k smíchu.*

*V rejstříku národů byl litevský Polák,
žil v pohanském světě bájí a mýtů,
od útlých let slýchal starobylá slova,
aniž o tom věděl, učil se sánskrtu.*

*Dým války halil poraženou zemi,
každý čekal, že bolesti očistí se.
On druhým záviděl čistotu svědomí,
víru ve vítězství národní mise.*

(Živorost)

Proto, když se unavím patosem, občerstvuji se tou druhou linií, tou modernistickou. Zde bude už vždycky „první“ Vladimír Holan, jakkoli zašmodraný a nesrozumitelný. Takoví básníci se rodí v Čechách jednou za sto let. Ale i z tohoto autora bych dnes vybral spíše něco jemného, cizelovaného. Například báseň zpívanou Vladimírem Mišíkem a ETC:

*Spi, spi, a chceš-li, znamenej si
tu cestu kámen po kamínku
drolíc a spouštějíc mé chvění
jen jako zmínku, jako zmínku*

*že se chceš vrátit tam, kde nejsi
že se chceš vrátit, kde nic není
spi, spi, a chceš-li, znamenej si
tu cestu kámen po kamínku
drolíc a spouštějíc mé bdění.*

(Nad usínající milovanou)

To jsem ovšem oklikou nejen v moderně, ale také ve zpívané poezii. Zde hraje samozřejmě český (a jak se domnívám i světový) prim Josef Kainar, ano, ten Josef Kainar, komunistický rybář z Dobříše, který veřejně poplival na počátku padesátých let svého přítele Ivana Blatného – aniž by například zohlednil jeho psychickou labilitu. Tentýž Kainar ale dokázal psát verše tak, že se zhudebňovaly samy. Nebo lépe, už když je psal, byly vlastně písněmi. Vypadá to na první pohled jako překlady starých a známých blues, ale ve skutečnosti nejsou. Kainar byl zkrátka geniální lump.

*Nebyl jsem zrozen
Byl jsem jenom vhozen
Do té vody
Do té černé vody*

*Která se žitím nazývá
Byl jsem tam vhozen
Nahý jak červík v háčku
Byl jsem tam vhozen zaživa
Ten háček ten mám
V sobě dál
A dosud
Svůj osud v sobě nosím si
A černá voda nade mnou
Se kývá Kývá
Dál se zatmívá...*

(Malá půlnoční hudba)

A od Kainara vede ponorná řeka zpívané poezie k mému oblíbenému Petru Skoumalovi, který si ostatně na Dobříši párkrát s Kainarem zahrál (a pak šel zase, na rozdíl od mistra, domů). Budu ho mít ale vždycky zafixovaného nikoli v knižní, ale v jevištní podobě – z Křenové, Vysokoškolského klubu, v osmdesátkách, s nerozlučitelným „úsměvem idiota“ a ve dvojici s Janem Vodňanským. Skoumal posléze zhudebnil pár dalších básníků, kongeniálně například Emanuela Fryntu, Pavla Šruta nebo Jana Buriana, ale nejen hudbu, i texty si psal sám. A jen na povrchu by se mohlo zdát, že ustupujeme od moderny, od existenciál a drastických tónů, že jsme jen u zábavy a humoru. Skoumal uměl být temný.

*Tvářili se nezištně, když ti prohrabovali kapsy
a usmívali se vlídně, když ti za rohem zkroutili ruce
a pak tě pozvali na skleničku a říkali: Co jsme si,
to jsme si.
A pravda zase zvítězila a ani o tom nevěděla.*

*Nezapomeň kdo seš,
nezapomeň co chceš,
nezapomeň odkud přicházíš,
nezapomeň kam jdeš.*

*Je zima a jaro už bylo, kráčíme pozadu.
Je zima a co zbylo – poločas rozpadu.*

(Poločas rozpadu)

Nelze však zůstat jen u domácí scény, jakkoli vynikající. Bob Dylan zpívá občas falešně a dnes se zdá, že už jen chrčí a nezpívá vůbec, ale to vůbec nevadí. Pokud chrčí, tak chrčí poezii. Ale v angličtině! České překlady jsou občas kvalitní, ale ne každý je Kainar.

*Králové z Týru se svým seznamem trestanců
stojí ve frontě na svůj muškátový políbek,
a ty jsi nevěděla, že se to takhle stane,
ale kdo z nich tě chce doopravdy jenom políbit?
S tvými plameny z dětství na půlnočním koberci
a španělskými způsoby a léky tvé matky
a s kovbojskými ústy a zátkami zákazu vycházení,
kdo z nich si myslíš, že by ti odolal?
Smutnooká dáma z nížin,
kde smutnooký prorok říká, že žádný muž nepřichází,
měl bych nechat
své skladové oči a arabské bubínky u tvé brány?
Nebo bych měl čekat, smutnooká dámo?*

(Smutnooká dáma z nížin)

A v závěru mé poslední objevy. Taký modernistě, ale ukázněně. Disciplinoval je exil, disciplinovali se sami. Nejdříve Jiří Kovtun, vynikající historik a knihovník Kongresu USA, znalec první republiky, který napsal mimo jiné tohle:

*Domýšlivá moucha na černém autě může věřit,
že cítí pod svou tlapkou teplo mamuta
a je tedy stále táž –
tak mate zrcadlo zkameněliny.*

*Ale tato ješitnost, která se nikdy neprobudí,
bolí méně
než náhlé procitnutí z nesmrtelnosti dětství.*

(Domýšlivá moucha)

Na druhém místě germanista a filozof, autor fragmentární *Kritiky totalitarismu*, zprostředkovatel americké demokracie českému prostředí a katolický konzervativce Rio Preisner, pro kterého v podstatě existovaly jen základní dvě varianty: nechat se pozřít totalitarismem, nebo se nechat zajmout Kristem. Napsal však i krásné verše, v nichž vzpomíná na své dětství v Mukačevě. Je to poezie plná konkrétních osudů, ale i preisnerovské filozofie.

*V kavárně Hvězda, za každého počasí,
vysedával soudní lékař.
Upnut v moučném sáčku
mlčel o věčném vyhnanství.
V koutku úst mu schla slina.
Když vyhrál partii šachu
s koncesovaným českým knihkupcem,
vyhlásil: „Ve Vladivostoku před naloděním
jsem v čínském krámku koupil
Websterův slovník, knihu knih.“
Nemohl jsem pochopit tolik vědění
svázaného mimo rozměr lásky.
To jsem netušil, že Kant
pannu naději neubil pruskou holí
jen z důvodů cenzurních.*

(Zvíře dětství)

A nakonec Ivan Diviš, Preisnerův celoživotní přítel, bouřlivák z rodu bloyovského, bořič starých mýtů a stavitel nových, patrně nesnesitelný společník, jakýsi François Villon našich pozdních časů. Exulant, který se vrátil. Ateista, který stále vstupoval do církve a vystupoval z ní. Nemocný muž, z jehož zdravého úsudku občas mrazí.

*Může tu být i harfa,
napjatá přes ulici,
ale zní jen ve chvíli,
kdy po ní přejíždí kladka tramvaje.
Píseň města zaniklá s člověkem.*

*Na louce, v lese
je soběstačná hudba.
Když jsme přišli,
v horkém vzduchu zvonil
bronzový zvonek much,
když jsme odešli,
zvonil dál.*

(Soběstačná hudba)

Když jsem si teď přečetl poslední tři ukázky z české exilové poezie, až mi zatrnulo, jak je holanovské dědictví stále živé. Je to vlastně povzbuzující: naše mládí mohlo být sice hloupé, ale mělo správné instinkty.

Jiří Hanuš, historik, pracuje v Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Listování básnickými sbírkami Miloše Doležala

LUCIE TUČKOVÁ

Svou káru i pluh říd' přes kosti mrtvých

WILLIAM BLAKE, Pekelná přísloví

I.

Dosud knižně vydané útlé básnické sbírky Miloše Doležala nezabírají v knihovně víc než pár centimetrů. Pětici těch hlavních, *Obec* (1996), *Podivice* (1997),¹ *Les* (1998), *Čas dýmu* (2003) a *Ezechiel v kopřivách* (2014, všechny v brněnském nakladatelství Atlantis), doplňují deníkově-básnické texty *Sansepolcro* (2004, Arbor vitae). Jejich vnitřní rozpětí, pojmenovaný a jindy jen v náznacích odkazovaný časoprostor se však zdaleka nedají obejít konstatováním, že je Doležal básníkem prosévajícím, úsporným. Vedle jeho objevných, dokumentačně i obrazově bohatě podložených knižních prací (zdaleka nejen) o P. Josefu Toufarovi nebo o Janu Franzovi a ještě více s ohledem na kontext mnoha desítek, spíše však stovek scénářů na rozličná témata z literatury i historie pro rozhlasové pořady se jeho básnické vyjadřování jeví jako zcela zvláštní způsob promluvy, nenahraditelný – a také z vnější příčiny nevyvolatelný, vidíme-li už jen odstup ve vrocení jednotlivých sbírek. Poezie žije v Doležalovi svým vlastním způsobem a rytmem, ale i on žije jednu ze svých osobních vrstev poezií coby magického spojení významu slov, jejich předobrazů a čehosi chvějícího se a mimo báseň nevyslovitelného.

II.

V jeho básnických sbírkách je jedním z ústředních témat opakované dotýkání hranic smrti. Nahlížení do zázvěti, návraty mrtvých, čtení příběhů, které se dávno uzavřely, naslouchání tichu, jež propastně nastává, když bližní naposled vydechli. Téma odcházení, tušení konce, setkávání ve smrti i po ní Doležal uchopuje nejen se svým osobitým pohledem. Opírá se o spřízněnost básníků, kteří jsou jeho druhy a předky zároveň. Jeho básně připomínají hustě tkanou látku, v níž se přes sebe překládají rozličná inspirační vlákna, zdaleka ne jen literární. Tak, jako se mezi jeho předchůdci objevují rodová jména: Vondrové, Rýdlové či Štuchálkové, v linii poezie, a zvláště v dotýkání smrti, by byl výčet ještě o mnoho delší. Z průvodců na básnických stezkách, jež jsou pro Doležala z různých příčin v tomto směru určující, jsou ti z nejvýznamnějších snad: Bridel, Michna, Mácha, Erben, Dyk, Deml, Šrámek, Čep, Reynek, Fikar, Halas, Zahradníček, Vladislav, Jirous a Hejda. Z básníků jistě Viola Fischerová a Gertruda Gruberová-Goepfertová.

Za nimi však, podobně jako v rodě Doležalů, stojí ti dnes bezejmenní, v hlubinách času zapadlí, bez nichž by některé, a snad právě ty podstatné rysy nenabýly své podoby. Jsou jimi dávní vypravěči i tvůrci zaklínadel, hospodští, hrobníci a porodní báby. Ti, kdo o smrti promlouvali jako o čemsi zásadním, avšak přirozeném, za časů, kdy děti chodily

Miloš Doležal v lednu 2018. Foto Tomáš Mazal.

lehávat a promlouvat s prarodiči do úmrtních loží. Blízcí celé dny i noci do pohřbu bděli nad mrtvým na modlitbách, zatímco ho chlapi v kuchyni zapíjeli kořalou. Vesnice se scházívala k poslednímu rozloučení již v úmrtním domě u otevřené rakve, pohled na tělo bez života byl přirozenou součástí světa dospělých i dětí. Tehdy ještě nikdo nevytlačoval hřbitovy k samým hranicím obce. Rovy obemykaly kostel, živí každou cestu na mši postáli u svých mrtvých, v duchu jim vypravovali, požádali je o posilu, nebo se za ně sami modlili.

V hospodě se při zapíjení smutku vyprávěly roztodivné příhody ze života nejen právě zemřelého, ale naléhavě se promlouvalo o smrti obecněji, slovy či tichem se tázalo, jaké to „tam“ je. V seknicích nad kolébkou se za podzimních plískanic a v zimě u přebírání brambor nebo draní zas jen polohlasem vykládalo o vizích a zjeveních, návratech mrtvých, propadlých rovech, jen dva kroky od lavice, na níž ještě před pár týdny seděl starý hospodář. Dotýkáme se podhoubí, které spolu s přesně ohrazeným kusem Vysočiny udává jeden z podstatných rysů básnické tvorby Miloše Doležala: sevřenost a neliterárnost (ve smyslu formálních kudrlin a hledanosti), potřeba nahlédnout životní úděl v lince, jejíž počátek ani konec nelze dohlédnout, jistě se však klene ještě před narozením, běží spolu s životem

a pokračuje daleko za hranice smrti. Vždyť život je sen, mžik. Stačí třeba naslouchat, jak Doležal vzpomínal na své setkání s nejstarším člověkem, paní stočtyřletou. Ptá se jí: „A ten život, jaký to vlastně bylo?“ A ona: „Vždyť se mi to všechno jenom zdálo,“ odpoví. To podstatné jako by se dělo před životem a po něm. Živí se domlouvají, že dřív zemřelý podá zprávy ostatním o světě za branou, na trzích cikánka ponejspíš hádá, jak kdo sejde ze světa, až potom, kdy bude mít děti nebo kdy přijde k penězům či naopak na buben.

Jsou místa a roční doby smrti zvláště blízké, v nichž se dá něco z jejího tajemství vytušit. S pozdním podzimem a zimou se hýbe zem, z mělkých hrobů může kus více či méně zetlelého těla ven vyčouhnout, nebo se naopak jáma provalí dovnitř, vítr ve větvích stromů připomíná vzdechy mrtvých, ve dvorech stavení se objevují neznámé stopy, na půdách slyšet kroky. Je možné v kraji vylité přehrad, na místech duchů a nespočtu hřbitovů na smrt nemyslet? Nevidět znamení, která mrtví tak či jinak sesílají? Milouš Nekola zvaný Čičík, sebevrah, šílenec, oděný do kočičích kožek, s nožkem v holínce za života obcházel kousek od studánky u obce Zahradka. Ruku na rameno najednou položil (až tehdy jste ho spatřili), „mě se nemusíš bát“, vydechl a hned zmizel. Je možné na něj nevzpomenout, pokud haluz za rukáv v těch místech zachytí? Jeho kosti dávno práchnivějí. Kde vlastně? V rohu zahrádeckého hřbitova roste divoký keř, větve jak plameny z něj vyšlehují. Prý rostou z jeho úst. Lze snad rov nepopsaný, nijak neoznačený minout? To jsou jen některé z otázek ve vztahu k mrtvým, ke stopám, jež zde zanechali, i k smrti samotné, které si Doležal ve svých básních vždy znovu klade.

Za všemi z nich coby refrén však naléhá jedna nejsilněji: *Co zbyde po smrti?* Jí se jako pevnou karabinou horolezce básník zároveň z druhé strany upíná ke světu teď a tady. S nemalou sebeironií se totiž básně nabízejí stát jednou z možných, byt stále jen dočasných odpovědí, téměř pohanským zařikáváním

konkrétních chvil či malých i velkých lidských osudů nebo jejich jakkoliv drobných úlomků do slov a veršů.

III.

Stejně jako další, přibližně generační soupeřníci, mezi nimiž byli třeba Pavel Kolmačka, Petr Borkovec, Martin Stöhr nebo Bogdan Trojak, debutoval Miloš Doležal v kontextu literární historie ve víc než zvláštní době. Devadesátá léta, propojení literatury před rokem 1989 oficiální (nebo jen zčásti oficiální, a tedy dříve publikované v různé okleštěné podobě) s tvorbou exilovou a samizdatovou, znamenala příval, a to nejen domácí literatury, na který odpovídali čtenáři patrně již víckrát neopakovatelnou dychtivostí po psaném slovu. Začínající básníci se ocitli vedle velikánů, kteří publikovat z velké části nemohli, a jejich knížky veršů se na pultech objevovaly v sousedství postupně vycházejících sebraných spisů ikon české poezie.

Doležal tehdy vydal v krátké době hned tři sbírky po sobě, jimiž vymodeloval základy pro své rozpětí i zaklesnutí: *Obcí, Lesem a Podivicemi* jasně okótoval svůj osobitý básnický prostor. Nelze u něj uvažovat o poezii juvenilní, ve smyslu nezralosti, vyvažované čerstvým dechem či nadšením. Jako by promlouval kdosi o generaci starší, do své krajiny a rodu vrostlý vypravěč příběhů, jimž sám nejprve dovedl trpělivě naslouchat (či je vypátrat), bystrý pozorovatel, básník od prvních veršů jistý svými náměty, avšak nepostrádající plachost, smysl pro humor i kompozici. *Podivicemi* (jež se skutečně jmenují jako ves u Horních Pasek, kde dnes básník zčásti přebývá), se otevřelo Doležalovo zaříkávání mrtvých, jejich vyvolávání, odkazování k nim, stejně tak i ostré vnímání okolní krajiny. Zvířata i stromy a výseky vysočinského území za nějak hraničních dní (ať roční dobou – pozdní podzim, zima –, nebo naopak přibližováním k jaru, anebo v osobním významu – žena s bříškem v očekávání, v čase brzy po

babiččině smrti) jsou představovány v téměř expresivních výjevech, jakoby agresivně zabodnuty do vědomí toho, kdo básně zapisuje. Odpovídá tomu úspornost v užívání slov, hudebnost (místy ladící, jindy až záměrně užitá kakofonie), v básních se střídá pevně stavěný verš vázaný s volným rýmem. Svým tvarem básně odpovídají vnitřnímu napětí celé sbírky. Stále nové dotýkání kraje, nejbližších míst, poskytuje možnost nádechu, za nímž vždy neomylně následuje úlek, vědomí nemožnosti pohybu, ustrnutí v uhranutí konečnosti. Tak i v *Cestě do Podivic* (1. března) je jasný zlom: „Teplíčko už / vyhřívající se kocour / na parapetu u tetiny / průchody krajinou / průřezy / průlezy (...) v podzimních cestách / vichru žehráni / obr Malimánek / troubí na lesklou tubu / spouštění do hrobu / už neuvidíš oči vyprávějící / ostré / ostne / protni! / než zhrouť se / mlčíš, tichneš.“² Stále máloslovné, zato s něhou popsané intimní zastavení veršů *V tvém klínu*: „v tvém klínu / hříbátko se hřeje / před zimou uteklo / hladím je / dojemně stulilo se / usnul,“ je Doležalovým protipólem k veršům-litaniím a tušeným vzkazům z druhé strany smrti (Dušiček): „režné mlhy / za hřbitovem válí / proti lesu / světlá oken / stíny postav se v nich míhají // čekají, / čekají na klekání / až se naše ústa / k jejich očím vyvrátí / v ponoření ze dna studní / slyšet jejich šeptání.“³

Sbírku *Podivice* otevírá nahlédnutí do zápisníku básníkovy předka Josefa Vondry, ve výčtu smrtí a jejich okolností se míhá hned několik generací příbuzných i jejich přátel. Na opačném pólu stojí Průhled na smrtnou neděli, ve verších je bez okázalosti, zato s nejvyšším znepokojením kladena na konec otázka: „... tolik zakopaných modrých očí / tolik pat, vesmírů a mozolů / vedle sebe leží i dva stálí rváči / z jejich pěstí ušité jsou boty andělů // kuchyň, stůl k polívce / v krápání hrobař Prokůpek začal kopat jámu / nezvonili! padla Balaamova oslice / který zase... komu?“ Podobná neuzavřenost téhož tázání je svorníkem i pro *Obec*, již ohraničují hned tři básnické texty: úvodní *Obec*, jež umanutě vyjmenovává

Ilustrace Luboše Dřtiny k textům Miloše Doležala.

charakteristiky konkrétního místa (vkousnutého do vysočinského okolí), jak je neopakovatelně básník vnímá. Druhým zastavením je mírně za těžištěm poloviny sbírky Náves, sevřenější, upomínající na nevyhnutelnou skutečnost – „kdo do tě vstoupí / hlas se mu do země zaryje / krok uplyne / tělo se ztratí“,⁴ neboť z vlastního zapuštění kořenů se nelze bez jejich porušení v Doležalově světě vyviklat. Závěrem je báseň Zvon, jehož zvuk, nehmatatelný, nestálý, jako by byl přece tím pevným, co se všemi, kdo předcházeli, jsou a přijdou, dokáže spojit, i odkázat na svět mimo zdejší hranice. Předjímá a neustále připomíná také konečnost každého jednotlivého lidského osudu v daném místě: „Volám živé / probouzím spící / rozrážím blesky / zaháním vichry / trnu ve válkách / proklínám oheň / křísím nemocné / biju klekánice / oplakávám mrtvé / mlčím v nocích.“⁵ Osobním básnickovým dodatkem (zrcadlícím závěr *Podivic*) jsou potom v *Obci* verše Štuchálci, končící: „teď tam všichni leží nadobro / Vondrové čekají / na mě.“⁶

Formulaci veršů coby prastarého zařikávání nacházíme snad nejkoncentrovaněji ve sbírce *Les*. Její hlavní část, „Stromy, lesy, houštiny“, jak je z názvu patrné, mluví hlavně o rostlinné říši básníkova domovského prostředí. Nesmíme ale hledat poetiku

Demlových *Mých přátel*, ale buď nahlížet do jeho dopisů a knih-zápisníků, když o svém tasovském okolí, s každým stromem a kamenem s horlivostí „káže“, anebo ještě blíže, vzpomenout na erbenovskou deklamativnost. Spolu s hudebností a uzavřeností do sebe samých se básně z této části *Les* jeví jako sepsané pro hlasité, ne-li rovnou scénické čtení. Dramatičnost prostředí, úkazů, rostlin je v Doležalových verších vším jiným než statickým obrazem. Tak i Keře: „Ostnáče zhublých keřů / trčí z plachet sněhů / nikoho nepustí / šlehnou / rejpnou / zkrvaví / mstí se, zakletí.“⁷

Obci a *Lesem* se také započalo Doležalovo vyprávění výseků ze života předků, malých i velkých hrdinů, zrádců anebo zlodějů, a otáčení „za“ těmi, kdo odešli, jež se organicky prostoupilo s básnickou promluvou. Nelze srovnávat texty prozaické, úseky z rozhovorů, dokumentů psaných či nahraných s básněmi (nejčastěji ve volném verši), v nichž se tentýž autor, zdálo by se, téměř „k témuž“ vrací. V básních jsou osudy, ať tragické, pokroucené, nějak tajemné nebo i humorné, přepouštěny přes jiné než dokumentární síto, poezie napořád zůstává osobním zrcadlením, utvářeným i vně slov a historických daností, sdíleným svým vlastním způsobem.

IV.

Je zcela přirozené, že se s plynutím života prodloužila období, v nichž se básník téměř odmlčuje nebo chystá promluvit. Po vlastním „uvedení“ nebo lépe „prosazení“ následovala sbírka *Čas dýmu*, s podtitulem lyrický deník, až po pěti letech a zatím poslední sbírka *Ezechiél v kopřivách* přišla dokonce po dalších více než deseti rocích. Oba básnické soubory spojuje pevná vnitřní kompozice, kdy se uvnitř jednoho celku nachází hned několik částí, jež se zároveň vyvažují a přitom spolu úzce a pevně souvisejí. A hrstka básní v každém oddílu dává tušit, kolik veršů, v čase, kdy Doležal zrovna básně nepublikuje, muselo zůstat stranou, aby se zachovalo jen to nejpodstatnější, nezbytné stavební kameny nebo, ve smyslu proroka Ezechiela, ony kosti, které na magický povel vstanou a obrostou masem.

Podivím, Lesu a Obci se přitom Doležal nijak nevymkl, mezi jeho básnickými knihami je silná kontinuita. *Čas dýmu* a *Ezechiél v kopřivách* však přinesly ještě jiný význam pro básnickou „jistotu a zralost“, které autora již od počátku charakterizují. Vzrostla úloha humoru a ironie coby nezbytné katarze i v zoufání. Mírně se setřela deklamativnost a naopak ještě o mnoho víc vysvitla schopnost přirozeně skládat (nejen volné) verše o velké hudebnosti. Výrazně se posílil i podíl zapsaných snů coby dalšího projevu básnické imaginace ve spojení s prawsvětem nevědomí i světem tam – za hranicí smrti.

Zkušenostmi (a mnohdy hlubokými škrábaníci, jak napovídají již některé názvy oddílů sbírek „Z přelomů“, „Zápisky z nemoci“, „Jámy“, „Pra(ch)“, a ještě více jednotlivé texty v *Ezechielovi*) zažitými vždy za časů ticha se prohloubila lyrická subjektivní linka básní. Doležal se někdy noří až na samu hranu svých pocitů, vjemů, obav i nadějí, básně jsou druhou stranou mlčení. Je zřejmé, že mimo poezii by jisté skutečnosti nebylo možné ani naznačit, natož vyslovit. A to platí nejen pro nejosobněj-

ší zážitky (okamžiky něhy s rodinou, hry s dětmi, která ve skutečnosti není jen „jako“, úzkosti, prudké vjemy jižní krajiny), ale i pro již zmíněné lidské velké či malé osudy a dějinné okamžiky básněmi zrcadlené, před nimiž právě pro básnickou řeč není útěku. Jediný příklad, Plötzensee: „Řeznické / řeznické háky / řeznické háky na traverze / na měkká / na měkká hrdla / na měkká hrdla řevu // Visí tam / a nejsou to / Soutinova plátna.“⁸

V *Času dýmu* a *Ezechielovi* se již poněkoličatě vrací otázka, co zbývá po ničivém zatopení části domovské krajiny přehradou, po zpřetrhání pout rodových i dějinných kontinuit, co z člověka, co ze zapsaných slov. Dvě téměř stejné odpovědi se prolínají. Po: „Prorozpadal se do zrn prachu / do světlé šmouhy v obilném poli / na kosti nestavěl / na mraku nejezdil / papíry s básněmi sežrali moli,“⁹ přičemž ale rozpad na prach není ničím trýznivým, naopak zdá se zde přirozeným plynutím zpět, ke kořenům, k jistotě. Ve vizi Pra, s jemně skrytým úsměvem: „Probudil se / vyšel na zápraží / kostela není, není ani údolí / ani minulost není, ani návrší // jen obětní kámen přízrak / vyděšený strom přízrak / čelistní kost přízrak. // Zvedl se prudce vítr / svět znovu rozházel / rozvál prach. // Zůstal jen přeslen / pazourek a kostěná jehla / pro příští.“¹⁰

Poznámky:

¹ První vydání *Podivím* v nakl. Arca JiMfa, 1995, rozšířené roku 1996 o bibliofilský soubor *Kamení* (nakl. M. Dyrnka) a pro edici Atlantis autorem upravené.

² *Podivím*, s. 39, 40.

³ *Podivím*, s. 51.

⁴ *Obec*, s. 48.

⁵ *Obec*, s. 76.

⁶ *Obec*, s. 77.

⁷ *Les*, s. 17.

⁸ *Ezechiél v kopřivách*, s. 24.

⁹ *Čas dýmu*, s. 79.

¹⁰ *Ezechiél v kopřivách*, s. 44.

Lucie Tučková (1981) je romanistka.

Z nových knih

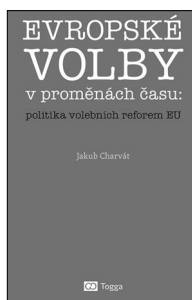
JAKUB CHARVÁT

EVROPSKÉ VOLBY V PROMĚNÁCH ČASU: POLITIKA VOLEBNÍCH REFORM EU

Togga, brož., 164 s., 190 Kč

Monografie představuje zajímavou přehledovou studii o volbách do Evropského parlamentu. Pozornost je věnována třem klíčovým aspektům této problematiky – shrnutí vývoje diskusí o nastavení volebních pravidel a analýza jejich stávající podoby, analýza složení Evropského parlamentu z hlediska teritoriální reprezentace a představení aktuální diskuse o možnosti zavedení nadnárodních kandidátních listin v rámci společného volebního obvodu pro volbu části poslanců Evropského parlamentu. Kniha může sloužit nejen odborné veřejnosti či jako studijní literatura, ale také jako příručka pro novináře, politiky a všechny další, kteří se o problematiku evropských voleb blíže zajímají.

Togga
Radlická 48
150 00 Praha 5
www.togga.cz
knihy@togga.cz

KAREL B. MÜLLER

DOBŘE VLÁDNUTÍ VE VEŘEJNÉM NEZÁJMU. LOKÁLNÍ POLITICKÉ ELITY JAKO KLÍČOVÍ AKTÉŘI DEMOKRATIZACE?

SLON, brož., 286 s., 460 Kč

Studie se zaměřuje na porozumění případům dobrého vládnutí v Česku. Autor zkoumal tři menší města a jejich politické představitele, kteří ve zkoumaném období prosazovali principy dobrého vládnutí. Na pozadí zkoumaných případů dobrého vládnutí se studie zaměřila nejen na výzkum politických elit, ale také na výzkum občanské veřejnosti, participace, demokratické legitimacy a sociální integrity. Studie rovněž dokládá nesamozřejmý fakt, že udržitelnost dobrého vládnutí může představovat obtížnější výzvu než jeho samotné prosazení.

JOSEF BERNARD (ED.)

NIC SE TADY NEDĚJE... ŽIVOTNÍ PODMÍNKY NA PERIFERNÍM VENKOVĚ

SLON, brož., 244 s., 295 Kč

Kniha se zabývá životními podmínkami obyvatel venkovských periferií v Česku, zkoumá postavení obyvatel těchto oblastí na trhu práce, jejich

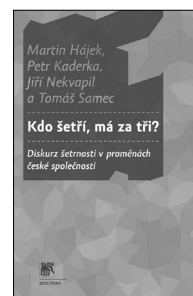
příjmy a možnosti zaměstnání. Klade si zejména otázku, jestli bydlení v periferiích zvyšuje riziko různých forem sociálního znevýhodnění. Sleduje též spokojenost obyvatel venkovských periferií a porovnává ji se spokojeností obyvatel jiných typů území.

MARTIN HÁJEK, PETR KADERKA, JIŘÍ NEKVAŘIL A TOMÁŠ SAMEC KDO ŠETŘÍ, MÁ ZA TŘI? DISKURZ ŠETRNOTI V PROMĚNÁCH ČESKÉ SPOLEČNOSTI

SLON, brož., 312 s., 440 Kč

Otázka, zda a jak šetřit, je trvalou součástí rodinných i veřejných diskusí a budí někdy až vášnivě emoce. V základech těchto diskusí je podle autorů knihy nejen mnohoznačnost, ale především morální rozměr pojmu šetrnost a dalších ekonomických pojmů. Autoři ukazují, že lidé o významy a hodnocení ekonomických pojmů svádějí boje, v nichž jde o moc, identitu a nežádka i o společ-

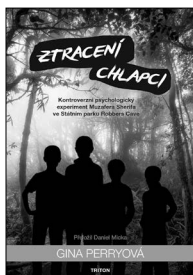
čenskou důstojnost. V obecné rovině autoři upozorňují na významnou roli, jakou v ekonomice hraje jazyk a komunikace.

Sociologické nakladatelství (SLON)
Jilská 1
110 00 Praha 1
tel.: 222 220 025
www.slon-knihy.cz
slon@slon-knihy.cz

GINA PERRYOVÁ
ZTRACENÍ CHLAPCI.
KONTROVERZNÍ
PSYCHOLOGICKÝ EXPERIMENT
MUZAFA SHERIFA VE STÁTNÍM
PARKU ROBBERS CAVE

Triton, brož., 296 s., 279 Kč

V roce 1954 odjely dvě skupinky chlapců na odlehlý letní tábor, kde byly podněcovány k tomu, aby se navzájem šikanovaly, obtěžovaly a demonizovaly. Závěry vstoupily do dějin jako jedna z klasických a nejkontroverznějších studií sociální psychologie: experiment ve Státním parku Robbers Cave.

Experiment byl proveden na vrcholu studené války a měl šťastný konec: chlapci se usmířili a psycholog Muzafer Sherif demonstroval, že i když jsou nenávisť a násilí mocné síly, mají zrovna takovou moc spolupráce a harmonie. Dnes se pokus předkládá jako důkaz, že za správných podmínek se mohou válčící strany udobřit. Avšak skutečný příběh těchto experimentů je daleko složitější a mrazivější.

Autorka sleduje příběh Sherifa, bouřlivého outsidersa, který usiloval o vytvoření pokusu, jenž by porazil jeho osobní demony. Čerpá z archivních materiálů a nových rozhovorů a skládá dohromady příběh o dramatu, vzpouře a intrikách.

Triton
Vykáňská 5
100 00 Praha 10
tel.: 226 220 025
www.tridistri.cz
info@triton-books.cz

VÍTĚZSLAV KREMLÍK
OBCHODNÍCI SE STRACHEM.
PRŮVODCE SKEPTIKA PO
KLIMATICKÉ APOKALYPSE

Dokořán, váz. s přebalem, 232 s., 298 Kč

Nepropadejte panice. Mocní se odjakživa snaží udržovat v lidech pocity

viny a strachu. Apokalyptické zprávy v médiích je proto třeba brát s nadhledem. Kniha Obchodníci se strachem odhaluje, jak se vyrábějí zprávy o katastrofách pomocí statistických triků. Ukazuje, proč selhávají snahy předpovídat budoucnost pomocí počítačů. Popisuje skandály kolem manipulací OSN s daty o globálním oteplování. Dočtete se, jak novodobá cenzura potlačuje nepohodlné názory. A proč na finanční zájmy klimaticko-průmyslového komplexu nejvíce doplatí ti nejméně. Autor nepopírá změnu klimatu, ale vysvětluje, že klimatické změny provázely člověka odjakživa, stejně jako rožmáry počasí. „Pro lidstvo vždy byl problém přežít chladná období. Teplým obdobím se naopak říkalo klimatické optimum. Tvrdit, že se máme bát oteplení, je popřením celé zkušenosti lidských dějin.“

Dokořán
Holečkova 9
150 00 Praha 5 – Smíchov
tel.: 257 320 803
www.dokoran.cz
dokoran@dokoran.cz

REVOLVER REVUE™ No 114 — 2019 JARO

literatura

ELIOT — Próza a verše
CÉLINE — Rodinné dopisy
BAUGH — Ještěrka
BÁSNÍK TICHŮ — Poezie
ŠMÍD — Povídky
NOSEK — Jméno
ARMAND — Skleník

výtvarné umění & design

ROBILLARD — Art brut
IMMROVÁ — Grafická práce
LIPAŤSKÝ — Plastiky a obrazy
ČERNÁ — Ateliéry
SEDM — Páleníček
BABÁK — Chcanky versus
omalovánky

společnost & kritický couleur

KUNDERA AD. [Dvořáčková]
KOLMAČKA [Vajchr]
NORMALIZACE [Šnellerová]
NÁROD A ELITY [Rucjaj]
GROSSMAN [Pokorná]
NEDOZÍRNÉ NÁSLEDKY
[Doležal] & DALŠÍ

K dostání v dobrých knihkupectvích, nebo se slevou v redakci Revolver Revue či poštou.
Více na www.revolverrevue.cz — sekretariat@revolverrevue.cz — 222 245 801 — [Hájkova 2, Praha 2].

Časopis *Kontexty* vychází i online

Časopis *Kontexty* je nyní dostupný i v elektronické podobě na portálu **Alza.cz**.
Můžete zakoupit kterákoli čísla od roku 2009 i celoroční předplatné.

Celoroční předplatné aktuálního ročníku (6 čísel)	300 Kč
Cena jednotlivého čísla aktuálního ročníku	60 Kč
Cena jednotlivého čísla archivního ročníku	40 Kč
Cena celého archivního ročníku (6 čísel)	200 Kč

Předplatitelé tištěných *Kontextů* mají přístup ke všem číslovům
aktuálního ročníku i k celému archivu zdarma. Unikátní kód
je možné získat na adrese: objednavky@cdk.cz

a alza media

www.alza.cz

VYJDE V KVĚTNU

Petr Fiala & František Mikš

KONZERVATISMUS *dnes*

POLITIKA, SPOLEČNOST A ZDRAVÝ ROZUM V DOBĚ NEROZUMU

Kniha vychází ze studie, kterou autoři v loňském roce napsali v rámci projektu „The Future of Conservatism in Europe“ pro New Direction, nadaci pro evropskou reformu, založenou pod patronací baronky Margaret Thatcherové. Autoři v ní shrnují své politicko-filosofické úvahy, jež již dlouhou dobu publikují v revui Kontexty a v dalších časopisech a publikacích. Zamýšlejí se nad tím, jak v dnešním světě uchopit konzervativní myšlenkovou tradici, zejména tu anglosaskou, a jak ji lze využít v současné pravice politice.

Svůj přístup autoři definují jako konzervativní realismus, politický styl prosazující realistické odpovědi na hlavní problémy naší doby. Návrat k základním konzervativním hodnotám, postojům a přístupům může pomoci účinně čelit současným ideologickým nešvarům, úpadku české politiky, krizi evropské integrace i novým bezpečnostním rizikům. Je to rozumná, pragmatická odpověď na vše, kvůli čemu dnes přicházíme o svobodu: na krizi západních institucí a celkové oslabování Evropy, na rozbujelý multikulturalismus, politiku identit a politickou korektnost, na neúnosně rostoucí byrokracii a všudypřítomný elektronický dohled, na ekologické výzvy a celkové odlidšťování světa.

Měkká vazba | 128 stran | 245 Kč

Petr Fiala

[M]UNIVERZITA

Poslání, výzvy a proměny ve 21. století

Název [M]UNIVERZITA je víceznačný. Písmeno [M] znamená „moderní“, „Masarykova“, „mezinárodní“ i „moje“ univerzita.

Petr Fiala v této knize přemýšlí o ideji, identitě a funkcích univerzit a o proměnách českých vysokých škol ve 21. století. Kniha přináší autorovy proslovy, vystoupení a texty z posledních patnácti let věnované univerzitám a jejich prostředí. Je zajímavým svědectvím a důležitým dokumentem úsilí o pozvednutí českých vysokých škol, tak aby dokázaly reagovat na výzvy doby a očekávání společnosti i obstát v mezinárodní konkurenci.

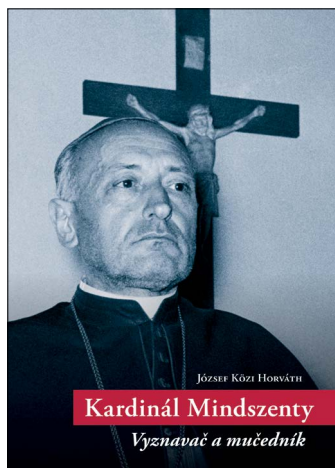
Vychází jako autorova osobní pocta Masarykově univerzitě k jejímu 100. výročí.

Měkká vazba | 232 stran | 275 Kč

**BOOKS
& PIPES**
PUBLISHING

www.bpublish.cz

JÓZSEF KÖZI HORVÁTH

Kardinál Mindszenty

Neuvěřitelný životní příběh maďarského primase, vězně tří režimů. Jeho životopisec se soustřeďuje zejména na události po druhé světové válce, kdy se Mindszenty stal arcibiskupem v Ostřihomi. S rostoucí mocí komunistické strany a zejména s nastolením nového režimu je arcibiskup šikanován a je omezována jeho činnost. V roce 1948 byl zatčen a ve vězení mučen. V únoru 1949 byl odsouzen na doživotí za údajnou vlastizradu. Jeho situace se začala zlepšovat až v polovině 50. let v souvislosti s destalinizací země. Ocitl se na svobodě za budapeštského povstání v roce 1956, po jeho potlačení se uchýlil na americkou ambasádu a setrval tam až do roku 1971, kdy se na nátlak americké vlády i církevních představitelů odhodlal k odjezdu do Říma. Jeho tvrdá životní cesta pokračovala konfliktem s papežem Pavlem VI., který prohlásil jeho biskupský stolec za uprázdňený, aby usnadnil jednání Vatikánu s maďarskou komunistickou vládou. Plného ocenění se kardinálovi nedostalo ani po jeho smrti v roce 1975, ale až v 90. letech, kdy byl plně rehabilitován a kdy byl zahájen proces jeho blahorečení. Strhující text je doplněn předmluvou kardinála Dominika Duky a historickým doslovem Františka X. Halase.

Brož, 160 str., 198 Kč

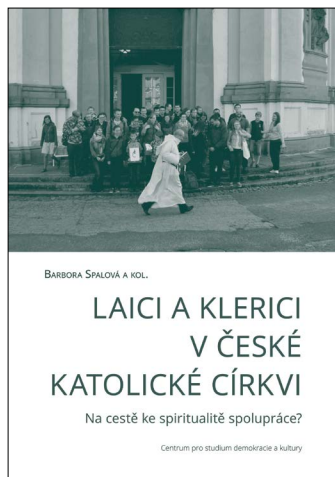
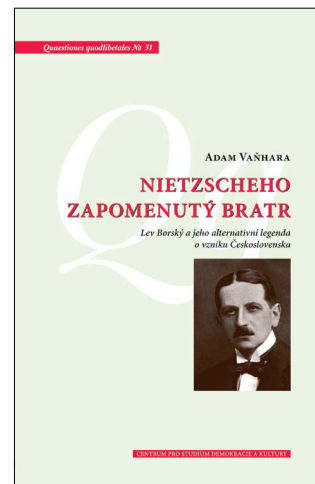
ADAM VAŇHARA

Nietzscheho zapomenutý bratr

Lev Borský a jeho alternativní legenda o vzniku Československa

Kniha nabízí pohled na zapomenutého člověka, jehož život a dílo byly mimořádné a vpravdě osudové. Tvrzení, že v bohatě zdokumentovaném období, jakým minulé století bezesporu bylo, můžeme ještě stále nalézt oslnivý zjev, jehož originální myšlenková východiska a pozoruhodné životní peripetie naplňují údivem, může znít jako troufalost. Nicméně obraz autora alternativní legendy o vzniku Československa, svérázné biosofické filosofie a machiavelistických koncepcí o vedení státu, jímž byl prozíravý radikální myslitel, politik, odbojář, novinář, nesmiřitelný odpůrce T. G. Masaryka a mimo jiné také první čs. diplomatický zástupce v Itálii, takovým skutečně je. Nad jiné vyniká i svou tragikou, neboť židovská krev, jež mu znemožňovala politické ambice a případné uplatnění nesmlouvavě zastávaných myšlenkových zásad, a kterou chápal jako svou životní pohromu, se mu osudnou vskutku stala, avšak mnohem děšivěji, než mohl předpokládat.

Brož., 236 str., 229 Kč

BARBORA SPALOVÁ a kol.

Laici a klerici v české katolické církvi

Na cestě ke spiritualitě spolupráce?

Sociálněantropologická studie nás přivádí do několika velice různorodých terénů v rámci české katolické církve: do jedné východočeské vesnické farnosti, do jiné ve větším městě, do farností spravovaných komunitou Chemin neuf či salesiány Dona Bosca, do farnosti, kde působili dva spolukněží, dále do společenství, které vzniklo v rámci tajné církve, a do okruhu věřících kolem Kněžského bratrstva sv. Pia X. Výzkumníci zde zkoumali, jak se v těchto společenstvích vzájemně definují laici a klerici a jak se konceptualizují, ale i prakticky uskutečňují jejich vztahy. Terénní výzkum je doplněn o rozhovory s laiky i kleriky, kteří reflektují vývoj laicko-klérických vztahů z pozice spirituálů, kněží, pastoralistů či rektorů kněžských seminářů na jedné straně, a lidí angažovaných v podporování zodpovědnosti a vzdělávání laiků na straně druhé.

Dotisk, brož., formát B5, 232 str., 259 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

